CHRISTIANI GVIL. THALEMANNI
S. THEOL. LIC. ET ECCLESIASTAE LIPS.

TRACTATVS
DE NVBE
SVPER ARCA FOEDERIS
COMMENTO IVDAICO
ITERVM EDITVS
CVM VINDICIIS
ACCESSIT COMMENTATIO
DE AVCTORITATE
PHILONIS ET IOSEPHI
IN HISTORIA RITVVM
SACRORVM

LIPSIAE
APVD E. B. SCHWICKARDVM
MDCCLXXI.

DOCTO ET AEQVO LECTORI

S

Quod fere accidit omnibus, qui in dubium vocare audent opinionem a multis annis vel saeculis doctorum hominum calculo comprobatam serioque defensam, vt in reprehensionem incurrant eorum, qui inueteratis opinionibus pertinaciter inhaerent, bilemque adeo iis moueant: id mihi quoque non potuit non euenire, cum anno LII. in Disputatione Academica dubitationes mouissem contra vulgarem satis sententiam doctorum, quae nubem in templi adyto super arca foederis perpetuo resedisse decernit. Non defuerunt quidem Viri Doctissimi, Praeceptores inprimis Optimi in hac Academia, et cum iis Gottingenses, qui instituto meo omnino fauerent; id quod mirifice erexit atque confirmauit animum: mox tamen extitere alii, qui eandem rem palam, nec sine magna indignatione, improbarent,

et contra diſputare ſuſciperent. Anno enim proxime ſubſequente mihi primum oppoſita eſt a Pl. Reu. CAROLO GVIL. WEISSIGIO, nunc apud Hirſchbergenſes Eccleſiaſte praeclare merente, Diſſertatio *de Arca Foederis ordinaria columnae nubis et ignis ſede*, praeſide Cel. IO. FR. STIEBRITZIO Hal. 1753. propoſita ac defenſa; in qua cum nihil aliud actum eſſet, quam vt ſententia vulgaris, cum vulgaribus etiam argumentis, repeteretur, neque viſum eſſet Cl. Auctori, attingere argumenta mea e ſilentio Philonis et Ioſephi, et ex rei ipſius natura petita: non opus ſane erat cauſſae meae defenſione contra eiusmodi aduerſarium. Quam ne forte tentarem, ab ipſo diligenter cautum fuit, ad finem Diſſertationis ſolemni veluti formula ſilentium mihi pro humanitate ſua imponendo, vt qui cauſſam liquido iuſtam defenderit.

Alius non multo poſt mihi extitit aduerſarius grauior IO. EVERH. RAVIVS, Theologus Herbornenſis Primarius, qui primum per particulas edidit Exercitationes Academicas pro Nube Glorioſa ſuper Arca Foederis mihi oppoſitas, easque deinde vno volumine ita recudendas curauit, vt meus libellus ad latus poneretur, in *Diſſertationibus*

bus Sacris Antiquariis Traiecti ad Rhenum 1760. 8. A quo cum iniquiſſime habitus eſſem, in ſuperiori inprimis Exercitationum iſtarum editione, iterum cauſſam meam ſuſcepere magno cum fauore Gottingenſes, RAVII que iniuſtam acerbitatem ita reprehenderunt, vt in repetita editione Vltraiectina deleret quaedam iniquius iactata, mitioremque paullo animum oſtenderet. Summopere quidem in Praefatione eiusdem editionis recentioris laboraſſe videas Cl. RAVIVM, vt excuſaret acerbe dicta; quae cum in omni controuerſiarum genere nullam excuſationem habeant, fruſtra et hoc feciſſe recte putandus ſit. Quamuis igitur laceſſitus et prouocatus a tali aduerſario, a me tamen impetrare non potui, vt de more vulgari ſtatim ad ſcribendas Vindicias me accingerem, diſſenſumque eius non modo ſed et iniuriam aequo potius animo ferendam duxi.

Cuius quidem patientiae et ſilentii iuſtas mihi cauſſas habere videbar. Etenim cum Doctiſſimorum Virorum, quorum magna apud me eſt auctoritas, tuliſſem aſſenſum, meque ex hac parte non fruſtra laboraſſe crederem; id mihi ſatis eſſe arbitrabar ad negligendas aliorum reprehenſiones. Neque vti-

que expectaram arroganter, vt omnes in partes meas traducerentur, quod nemo in re quamuis certa ſperauerit; iniquumque ſemper habui et ſtolidum eorum animum, qui male excipiant aliorum diſſenſum, a quibus tamen et ipſi diſſentire haud dubitent. Sine arrogantia tamen hoc mihi poteram perſuadere, doctos rei iudices, argumentis ab vtraque parte penſitatis, vtra momentum faciant, intellecturos eſſe ipſos; vt vel ſic non mea opus eſſet defenſione. Primariam autem ſilentii mei cauſſam hanc fuiſſe non diſſimulo, quod natura mea abhorret omnino controuerſias, inprimis cum aduerſario violento ineundas, quas ſatis vſus docet, non modo inanes eſſe, ſed etiam ſaepe periculoſas. Quo grauius laceſſitus fueris, eo facilior erit ad paria peccata lapſus, ſi in primo praeſertim indignationis feruore ad defendendam cauſſam tuam acceſſeris: vnde feruentes eiusmodi controuerſias ſaepisſime videmus in meras abire lites et agitationes animorum, in quibus vel nunquam, vel perraro ſaltem, verum recte indagatur; placidum enim animum requirit veri ſtudium: neque alius tandem totius litis euentus ſequitur, quam vt turpiter ſe dent litigantes, riſumque vel certe indignationem moueant prudentioribus.

Qui-

Quibus rationibus adductus ego nunquam Cl. RAVIO vindicias oppoſuiſſem, qui facile praeuidebam, nullo modo apud ipſum aliquid profuturas; niſi nuper noua editio expetita fuiſſet libelli mei, quem, ne ab aduerſario ad incitas redactus viderer, ſine defenſione cauſſae meae dimittere non ſuſtinui. Acceſſi igitur ad ſatisfaciendum Viri Docti, non conuiciis, ſed dubitationibus, his vtique, quas ad rem facere periti agnoſcere poſſent. Cuncta enim perſequi et longum et moleſtum mihi et legentibus, et alienum a cauſſa, videbatur. Plurima enim cumulauit, quae non plus momenti ad victoriam haberent, quam inſectandi, qua ſubinde effertur, acerbitas; quam ego nec tali Viro, nec cauſſae tenuitate, nec liberali doctrina ratus dignam, nec notare volui, nec imitari. Immo quae ad rem non pertinerent, et iniquitatem proderent, modeſte potius diſſimulanda exiſtimaui, ne vel ſic mortuo inſultare viderer. Quid ſecutus ſim, profitendum erat, vt in ipſo libello allatis argumentis ratio visque conſtaret ſua, neque temere me iſta aut proterue effudiſſe defenderem: quid aſſecutus ſim, aequi iudicabunt lectores, quos totius cauſſae ac certaminis arbitros atque interpretes libenter agnoſco;

melio-

meliora docenti vltro gratiam habiturus, dumne conuiciis, aut alienis a re commentis, ſed e ſubtili interpretatione fideliter repetitis argumentis agatur. Nam iſta velitatio turbandae rei, quam expediendae, bonis omnibus ſemper accommodatior eſt viſa.

Subieci Commentationem commune argumentum tractantem; cuius conſilium cum in eius limine ſatis iam indicatum ſit, nihil amplius hic praemonendum duxi; quam vt ſincero haec animo in rei ſacrae emolumentum a me ſcripta eſſe ſancte confirmem, et meam qualemcunque opellam, meque adeo ipſum, docto aequoque lectori etiam atque etiam commendem.

I DE

I

DE NVBE

SVPER ARCA FOEDERIS

COMMENTO IVDAICO

C

ſemper ca

ut ut ſing

niæ,

affectati

cumque ...

ſis demonſtr

adverter

mirandum

dis illis, q

puſandis q

habens ded

eſt difficile

Chriſtiani

pervenerunt

non poter

Indiam

Bonæ

Cum in interpretatione librorum sacrorum, tradendisque suae gentis antiquitatibus eam semper rationem ingenii sui prodidissent Iudaei, vt in fingendo plus iusto sibi indulgerent, in iis maxime rebus, ex quibus peculiare aliquod, nec affectandum aliis gentibus decus sibi nasci sperarent, eamque consuetudinem suam tot tantisque documentis demonstrassent quae etiam minus circumspectos aduertere, atque rem suspectam facere debuissent: mirandum tamen est quanta facilitate in amplectendis illis, quanta certe inconstantia in probandis repudiandisque, Christiani, nequaquam ceteroquin Iudaeis dediti, vsi sint. Atque huius rei caussas non est difficile indagare, si quis modum perpenderit, quo Christiani primum ad linguae Hebraicae scientiam peruenerunt. Cum enim nulla alia eius discendae ratio pateret, nec aditus ad eam daretur, nisi per Iudaeos ipsos, quibus olim solis huius linguae tradendae facultas esset, nullisdum libellis compositis,

 qui-

quibus per praecepta ac certa principia linguae huius ratio, vt postea factum est, traderetur: non mirum videri debet, si etiam in iis rebus, quae nullis fundamentis certis niterentur, eorum auctoritatem plerique sunt secuti, quos in toto hoc genere solos doctores habuissent. Deinde vero cum ad eam doctrinam percipiendam opus esset, et disputantes audire Iudaeorum magistros, et eorum libros crebro versare: quid mirum, si hac adsuetudine eoque commercio in eam similitudinem cogitandi ac disputandi sese conformarunt, vt, quae sibi praeceptores illi tradidissent, vel hoc nomine facilius arriperent, quod ipsorum ingenio, praeceptis eorum subacto, essent accommodata. Vnde etiam factum, vt, quo quisque maiori studio in hoc genere versaretur, quoque saepius tractandis Iudaeorum libris disputationibusque operatus esset, maioremque sibi huius doctrinae copiam collegisset, tanto facilior esset credendis iis, cum quorum magistris in tantam familiaritatem peruenisset. Neque etiam mediocris eo in negotio fuit nouitatis commendatio, cuius gratia in re cum per se magna et summopere accepta, tum rarissima adhuc, immo incognita, facile efficiebat, vt, quicquid pertinere ad notitiam eius existimarent, id cupidius, quam cautius, arriperent: debiliori etiam in re noua exami-

examinandi cura, quam recens amor et cupiditas in omnibus rebus solet infringere. In quo quidem tanto magis excusari merentur, quod omnia, quae a Iudaeorum magistris tradita acceperunt, aut ad antiquitatum Iudaicarum cognitionem, aut ad interpretationem eiusmodi locorum scripturae sacrae pertinuerunt, ex quibus vel perperam intellectis nullum caput religionis verae quicquam detrimenti caperet. Neque enim quicquam est ex iis, in quo probato aliquid momenti ad auctoritatem nostrae religionis labefactandam inesse videatur, nisi forte id in eo numero habere velimus, in quo leuitatem IO. BVXTORFII I. F. accusat ALBERTVS SCHVLTENSIVS V. C. *in Praefatione Commentarii ad Prouerbia Salomonis*, quod honorificum illud linguae Hebraicae nomen, quod Iudaei, et in ore eorum Christiani, vulgo vsurpant, לשון הקדש tribuere illi cum Iudaeis tam facile animum induxerit; cum non animaduerteret bonus ille vir venenum, quod sub illius nominis latebra occultaretur. Etenim hoc tribuendo nomen illud effectum voluerunt Iudaei, vt ipsum Deum in religione tradenda non alia vsum esse lingua, nec alia vti vnquam voluisse, indicarent, ceterasque adeo linguas omnes, Graecam quoque, qua libri Noui Testamenti perscripti sunt, et Aramaeam, siue Syriacam, qua Ser-

uator noster vsus est, profanas, neque aut a Deo, aut a viris θεοπνεύστοις vsurpatas ostenderent: quod quam infesto animo, quamque exitioso consilio in libros nostrae religionis diceretur, si intellexissent BVXTORFIVS aliique, quis credat, eos hoc nomine vti voluisse, quo Iudaeorum peruicaci superbiae tantum tribueretur. Clara sunt in hanc rem, si quis Iudaeorum mentem perspicere velit, loca, quae extant apud SCHVLTENSIVM *l. c. p. 44.* Sed, vt diximus, tam perniciosum consilium nequaquam secutos nostros, nimis credidisse tamen Iudaeis in eo censet SCHVLTENSIVS, quod vsurpatum ab ipsis nomen tam facile acceperunt, non satis considerantes, quo sensu a Iudaeis adhiberetur. Sed multo plura nimiae huius facilitatis exempla renatarum literarum cultores dederunt in illis librorum sacrorum interpretationibus accipiendis, quae a Iudaeorum magistris traditae nihil in se quidem habebant, quod vel summae religioni, vel cuiquam ex eius partibus ac decretis aduersaretur; ceterum neque cum natura linguae, neque cum contextu, aliisque locis ac rebus, congruerent. Cumque interpretationibus sacrorum librorum sententiae de rebus sacris, antiquitatum quoque et rerum gestarum traditiones nitantur: factum est, vt per illas cupidius acceptas, multae opiniones de

de his rebus apud Christianos inualescerent, quae nulla alia, nisi falsae interpretationis auctoritate subniterentur, et tamen a Iudaeis bona fide acceptae, ab his porro, qui eas primum accepissent, ad alios multos transmissae maiori sane, quam par erat, modo constantia retinerentur, modo leuitate relinquerentur atque repudiarentur. Factum igitur est, vt melius constitutis interpretandi subsidiis, inspecto ac consulto accuratius textu, adhibitis etiam in auxilium aliorum scriptorum veterum, tanquam PHILONIS ac IOSEPHI scriptis, omninoque aucta cura simul ac *facultate* ad suum iudicium cuncta exigendi, multa ex istis traditionibus a recentioribus vt inania repudiarentur; quod minus licebat illis, quibus discendi pariter ac credendi maius studium, iudicandi cura minor et praesidia erant infirmiora. Sed a quibusdam tamen magistrorum Iudaicorum traditiones fidemque tam varie interdum aestimatam videas, vt nullo varietatis atque inconstantiae metu, nunc eam illis tanquam nugacissimi ingenii hominibus, ac studiosis partium, negent, v. c. in istis traditionibus de igni sacro ac perpetuo, de vnctione summi Pontificis per figuram Caph Graeci, siue crucis Andreanae etc. nunc haud aliis magis, vt qui optime scire ista atque explicare potuerint, habendam statuant, vbi v. c.

 dispu-

disputant de ingressu Pontificis in adytum, eiusque habitu ac vestibus, de agno paschali, de panibus facierum etc.

Equidem dudum in eam cogitationem pronum me esse sensi, vt, quae cum apud Iudaeos, tum apud Christianos ex ore eorum de nube illa, diuinae praesentiae super arca foederis in tabernaculo pariter ac templo indice, celebrantur, in eorum numero habenda esse putarem, in quibus amplectendis minor facilitas, et in excutiendis maior diligentia adhiberi potuisset: non quo praesentiam diuinam tabernaculo aut ipsi templo super arca foederis abiudicare auderem, quod nimis manifestis librorum sacrorum locis aduersaretur, sed vt de signo eius atque argumento, quod in nube illa vulgo ponitur, tam secure tamque confidenter, quam fit a multis, pronunciare non sustinerem. Eaque res cum non indigna diligenti disquisitione videretur: non alienum duxi, quae confirmandae huic sententiae vulgo afferuntur, modeste sub examen vocare. Graue enim est, ac fere temerarium, tantae auctoritati tot summorum virorum, qui defensores se huius sententiae praebuerunt, non illico cedere. Hoc autem quo rectius facerem, statui hac commentatione, dubitationibus atque argumentis diligenter pensitatis, vtra momentum facerent,

rent, non tam meo iudicio definire, quam eruditorum sententiae diiudicandum permittere, quorum fauori me atque hanc qualemcunque commentationem etiam atque etiam commendo. In ea autem re examinanda secuturi sumus eam rationem, quam nobis summi literarum sacrarum interpretes et antiquitatis auctores praeiuerunt, vt primo quidem scripturae sacrae loca excutiamus, quae aut ex illis traditionibus lucem capere videantur, vel iis amplectendis caussam materiamque praebuisse: tum deinde scriptores antiquos consulamus, quorum si non maior, certe par cum Iudaeorum magistris auctoritas esse debeat, vt constet, quid illi, et num omnino quicquam de his rebus eo loco dixerint, vbi commode et sine iusta reprehensione illas praeterire non possent, aut certe commemorandi opportunam occasionem haberent: ad extremum vero ipsius quoque rei naturam expendamus, omninoque adeo, num necesse sit, aptumque satis, eiusmodi traditionem amplecti, dispiciamus. Quodsi igitur loca primo illa librorum sacrorum, quae probandae huic sententiae afferuntur, aut ex ea illustrari putantur, nullam aut leuem vim ad probandum habere videbuntur; si deinde nec veterum scriptorum, qui de illa re dicendi et facultatem et occasionem, et caussam quoque habuerunt,

auctoritas satis ei fauebit; ac denique in ipsa rei natura nihil erit, quod necessitate quadam hanc sententiam commendet: non credimus, quemquam fore, qui nobis vitio vertat, si in re argumentis idoneis ad fidemque necessariis destituta, veritati potius, quam auctoritati receptaeque opinioni, credendum duxerimus. In eo quoque aequos iudices speramus nos habituros, vt eam rem, de qua nobis dubitandum sumsimus, ad aliquod caput sacrae doctrinae pertinere nequaquam existiment, sed ad traditionem aliquam interpretationemque locorum referant, quae quomodo accipiantur, ad doctrinae quidem summam perinde sit. Cum enim nihil nisi modum aliquem contineat, quo Deus suam apud Iudaeos praesentiam indicare voluerit: nihil decessurum videtur religioni, aut vlli eius capiti, si nihil, quod hunc modum cogat statuere, aut scriptura sacra, aut veterum testimonia, aut ipsius denique rei natura suppeditet.

§. I.

Itaque, vti proposuimus, id primo agemus, vt de locis librorum sacrorum quaeramus, quae partim huic traditioni confirmandae afferuntur, partim ex ea, quasi iam probata, explicantur atque illustrantur. Cum Deo placuisset ex Aegypto eductum populum

pulum suum per longa deserti spatia atque ambages in Cananaeorum sedibus collocare, hoc etiam benignitatis suae et peculiaris in hunc populum curae documentum edere voluit, vt, cuius viae auctor fuisset, eiusdem sese ducem praeberet, eiusque beneficii sui signum, atque, vt sic dicam, instrumentum voluit esse nubem, seu globum interdiu vmbrosum, noctu autem igneum fulgentemque, vt ab omnibus conspiceretur Exod. XIII, 21. Quo autem certius documentum praesentiae diuinae illa nubes haberet, *non praeiuisse* modo populum, sed etiam interdum demisisse se ita dicitur, vt ex ea, quasi ex sede sua, Deus cum Mose loquens responsa daret ad populum ferenda; quale exemplum primum legitur Exod. XXXIII, 9. quo quidem ex loco apparet, Deum, cum ita se demitteret, nubem illam statuisse ad ostium minoris tabernaculi et quasi temporarii, quod ad maioris illius et longius duraturi exstructionem, vsque sacris vsibus inseruiret. Postea vero in maiori illo tabernaculo, quod ad praescriptam a Deo formam exstruxerat Moses, non alium locum nisi tectum summum occupasse illa nubes inuenitur, vnde sublata mouere castra, reposita autem collocare ac figere iuberet Exod. XL, 34. etc. quod quidem primo factum legitur in ipsa consecratione huius taberna-

culi,

culi, vt hac ipſa re id domicilium ſedemque praeſentem ſtatuiſſe ſibi in eo tabernaculo Deus oſtenderetur, qui etiam tam honorifico nomine locum illum dignatus, habitaturum ſe dicit inter Cherubinos ſuper arca conſtitutos, et ex eo loco reſponſa populo daturum Exod. XXV, 22. Ex his vero neutiquam conſequitur, nubem illam, quam ſupra tentorium conſediſſe facile concedimus, etiam intra ipſum tabernaculum demiſſam locum eum inter Cherubinos occupaſſe, quem Deus ſuae praeſentiae ſedem futuram ſignificauerat, vt nempe externum eius ſignum et adſpectabile nubes illa foret. Nam etſi, vt diximus, demiſſa illa ſuper tabernaculum nubes dedicaſſe illud legitur, et gloria Domini impleſſe totum tentorium, vt etiam aditu Moſes prohiberetur Exod. XL, 34. 35. non tamen eo loco, aut his verbis exponitur, quid demiſſa illa nube factum ſit, nec demiſſionis illius cauſam hanc fuiſſe, vt gloria diuina tabernaculum repleret, ſed hoc tantum, quid deinde, vel ſimul, factum ſit. Neque vero gloria illa Dei, quae hic commemoratur, aliud quicquam fuit, quam nebula, vel etiam ſplendor aliquis eximius, quo Deus ſuae maieſtatis praeſentiam in ipſo quoque tabernaculo declarari vellet, qualis etiam apparuiſſe narratur in dedicando templo

plo Salomoneo 1 Reg. VIII, 11. vbi diserte talis nebula commemoratur, quae visum inter sese et sacrificandi facultatem sacerdotibus ademerit, de quo paullo inferius; eodemque modo Iesaias, cum vidisset domum, seu templum, densissima nube oppletum, vidisse dicitur gloriam Dei Ies. VI, 4. Diuersam itaque esse hanc praesentiae diuinae indicem, nubem seu nebulam, quae in ipso tabernaculo fuit, ab illa nube, quae supra tectum eius consederit, vel inde apparet, quod haec tantum demisisse se supra tectum, illa vero totam domum dicitur complesse; quod neutiquam in illam nubem conuenit, ac ne ab auctoribus quidem huius sententiae ipsis defenditur. Cumque haec gloria Dei non semper fuerit in toto tabernaculo, sed eo tantum tempore, quo illud dedicaretur atque consecraretur: in eam necessitatem adiguntur, qui sic sentiunt, vt eam, relicto sanctuario reliquisque partibus tabernaculi, concessisse dicant in sanctum sanctorum, et se quasi contraxisse, vt perpetuam ibi sedem haberet; quod nemo nec vidisse, neque affirmare adeo potest, cum haud alio tempore conspecta illa sit, quam quo tabernaculi dedicationem diuinae praesentiae signo cohonestaret, ac venerabilem redderet. Id tamen sic visum est expedire quibusdam,* vt dicerent, nubem istam

tecto

tecto tabernaculi insidentem penetrasse tectum et in adytum descendisse, vt simul supra tentorio ab omnibus conspiceretur, et intra adytum arcam cum Cherubinis obumbraret, vtque, vbi leuata nubes itineris signum populo dedisset, illa quoque pars, quae adytum replebat, vna tolleretur, quasi eminentem illam partem secuta, hac autem reposita, et ipsa locum in adyto suum rursus occuparet: quae singendi leuitas nullo modo conuenit interpretis sacri grauitati. Sic tamen IO. LVNDIVS *Sacror. Iudaic. L. I. c. 12.* vt alios taceam. Sane egregie sic omnia constarent iis quidem, qui necesse sibi putant tale quid assumere, modo in literarum sacrarum documentis potius, quam in interpretum ingeniis nata haec essent. Nec tamen hi ipsi testimonia sibi deesse putant, quorum haec vt praecipua affert LVNDIVS, quod Deus promiserit Leu. XVI, 2. *se velle apparere in nube super propitiatorio*, et Exod. XXV, 22. *se habitaturum inter Cherubinos et cum Mose locuturum ex eo loco;* vnde haud dubium esse, quin Deus eo tempore, quo dedicaret tabernaculum magnifico suae praesentiae indicio, hanc suam sedem occuparit per eandem nubem, quae etiam super tentorio conspiceretur. Sic autem explicantibus illa loca erat necessarium eo deuenire, vt statuerent, nubem non

in

in tectum modo tentorii missam, verum etiam per tectum alioue quo modo venisse in sanctum sanctorum, *ibique* inter Cherubinos perpetuam sedem tenuisse. Quodsi autem vere promisit Deus priori loco, se habitaturum inter Cherubinos die expiationis, atque adeo consequens est, nubem perpetuo ibi fuisse; sique non minus ex eo, quod habitauit illo in loco Deus, (quod nullo modo negatum imus) illud quoque necessario consequitur, vt id non factum esse dicamus, nisi per externum aliquod signum, idque nubis eiusmodi: tum vero haec argumenta haud dubie pro arce ac fundamento sententiae totius valebunt, omneque illius robur constituent.

§. II.

Sed age videamus, an ista loca recipiant illam interpretationem, eamque vim habeant, quae iis vulgo tribuitur. Leu. XVI. 2. dicit Deus ad Mosen: דבר אל אהרן אחיך ואל יבא בכל עת אל הקדש מבית לפרכת אל פני הכפרת אשר על הארן ולא ימות כי בענן אראה על הכפרת Vltima verba vulgo sic vertuntur: *etenim in nube apparebo super propitiatorio:* quae si vera interpretatio est, vicere quidem, qui nubem statuunt die expiationis Pontifici visam fuisse super propitiatorio, non autem,

qui

qui et alio tempore perpetuo ibi ſediſſe contendunt. Sed ne illius quidem ſententiae praeſidium ex hoc loco peti poſſe nobis videtur. Iam vt ab ipſo verbo אראה initium faciamus, non eſt neceſſe id ſic capere, vt nullum alium ſenſum admittat, niſi hunc: *apparebo*, *conſpiciendum me praebebo*. Nam etiam hanc explicationem forma illa paſſiua recipit, vt ſit, *in conſpectum meum veniet*, *aditum ad me dabo*. Quod ſi eſt, vt eſſe per ipſam vim verbi paſſiui poteſt, quidni iam ſic interpretemur: *nam* (ſiue potius *ſed*, in oppoſitione contrarii, de quo deinde) *videbor*, *videbit me*, *in conſpectum meum veniet*, cui licet, Pontifex ſcilicet die expiationis, *in nube veniet*, inquam, *coram me*, *ſeu per nubem*, *ſeu cum nube* (quis enim ignorat, ב ſignificare etiam *per* et *cum*) *quam ipſe fecerit ſuper propitiatorio*, *vel prope illud*, vtrumque enim ſignificat על: quae nubes qualis eſſe debeat, deinde videbimus. Ceterum huic loco ſimillimus alius Exod. XXIII, 15. vbi dicit Deus: לא יראו פני ריקם quod ſane nihil aliud eſt, ac ſi dixiſſet, לא אראה ריקם *nemo in conſpectum meum veniat*, *nemo adeat me inani manu*, *ſine donis*, vt optime expreſſit LVTHERVS in verſione. Qui ad Deum accedebat ſacrificaturus quodnam is videbat praeſentiae diuinae ſymbolum, aut num nubem illam, ſi

quae

quae fuit in sancto sanctorum, potuit videre? et tamen dicit Deus יראו פני quod nihil aliud est, quam *venient in conspectum meum.* Atque haec interpretatio tribuenda est omnibus sacrorum librorum locis, vbi Deus seu, quod idem est, Dei facies in tabernaculo et templo dicitur videri, conspiciendaue praeberi, v. g. in eodem capite v. 17. Exod. XXXIV, 24. Ef. I, 12. aliisque locis innumeris. Praesentiam diuinae maiestatis e tabernaculo et templo neutiquam tollimus, visibile eius signum et nominatim eiusmodi nubem ibi fuisse, nondum persuadent explicata hoc modo loca, quae maxime, vel sola potius, persuadere debebant. Qui vocem פנים vrgent, hebraismum aut ignorant, aut non reputant, notiorem ac tritum magis, quam vt hic adstrui debeat, quo facies alicuius pro ipso ponitur, vti et in Nouo Testamento τὸ πρόσωπον, vt saepe facies terrae pro ipsa terra, et sic centies. Sed vt ad coepta redeamus, cum ipsis verbis hic, quem diximus, sensus commodissime tribui possit: iam contextum inspiciamus; vt per hunc quoque, non alium illis verbis tribuendum esse sensum, appareat. Fuerunt quidem viri docti, ne quid dissimulemus, et sunt hodieque haud dubie, ex iis maxime, qui phrases hebraicas e latino aut germanico sermone interpre-

tantur; quibus haec interpretatio contortior et nimis quaeſita videretur, quod vel ſic facile fit, cum alia iam occupatus animus tenetur; ſed hic metus ſtatim, vt ſperamus, euaneſcet, ſi contextum verborum recte expenderimus. Loquitur Deus ad Moſen initio huius capitis, mortuis Aaronis filiis בקרבתם לפני יהוה (tamen et ipſi nullam nubem viderant) eumque iubet hoc denunciare Aaroni, ne quouis tempore adytum intraret, ſanctiſſimum illum locum, quam ſedem ſuam fore ante iam Moſi dixerat Exod. XXV, 8. 22 in quo eſſent recondita myſteria, arca cum Cherubinis, nemini adſpicienda, ne ſimilem poenam mortis ſubiret; qua de cauſa etiam addit, ne ipſe veniat אל פני הכפרת quam partem arcae, vt primariam Dei ſedem, pro tota ponit. Iam ſequuntur illa verba, quibus rationem reddi praecedentium volunt ſententiae, in quam inquirimus, auctores, כי *quoniam*, vti vertunt, *conſpiciar in nube*. Sed illud כי propius Hebraiſmum eſt, vt, praecedente negatione, ſignificet *verum*, *ſed:* veluti Gen. XVIII, 15. XXIV, 4. Exod. XVI, 8. etc. quod et Rabbinorum ſubtiliſſimi obſeruare ſuis locis non neglexerunt. Sit itaque ſenſus: non veniat Aaron ad me ſic negligenter, non ita temere coram me compareat; moriatur enim, ſi hoc auderet:

verum

verum conſpiciar in nube, veniat ad me in nube, ſeu per nubem, ſeu cum nube ſc. fumi ex ſuffitu, quae tegat propitiatorium, totamque adeo arcam: quod fiat ſemel quotannis, die ſcilicet expiationis. Atque hic adytum ingrediendi modus et haec cautio in ſequentibus accuratius deſcribitur v. 12. 13. ולקח מלא המחתה גחלי אש מעל המזבח מלפני יהוה ומלא חפניו קטרת סמים דקה והביא מבית לפרכת ונתן את הקטרת על האש לפני יהוה וכסה ענן הקטרת את הכפרת אשר על העדות ולא ימות *itaque ſumat plenum thuribulum prunis ardentibus ex altari, et plenos pugillos ſuos ſuffitu aromatum attenuato, et inferat illa intra velum: et imponat ſuffitum illum igni coram Deo*, VT TEGAT NVBES ILLA SVFFITVS OPERCVLVM, QVOD SVPER TESTIMONIO EST, NE MORIATVR. Quis non videt, hanc eſſe verborum ſuperiorum clariorem interpretationem? Fumus ille ex ſuffitu appellatur *nubes*, haec nubes tegat *propitiatorium*, et hanc faciat Pontifex, *ne moriatur*, quod idem eſt v. 2. Cuius etiam iuſſi ratio egregie conſtat. Si enim iam fuiſſet nubes in propitiatorio, quae diuinae maieſtatis praeſentiam occultaret, cur iubeat Deus aliam excitare ſuffitu, quae hanc ipſam nubem ita rurſus occultaret, vt nec a Pontifice poſſet conſpici?

ſpici? Si iam tecta fuerant iſta arcana nube illa diuina, et iam ſic nullius conſpectui patebant, quorſum alia nubes, quae hanc ipſam velaret atque abſconderet? Hoc enim erat conſilium Dei, vt Pontifex iſta nube ſuffitus rebus ſacris induceret caliginem, ne expoſita oculis mortis periculum ei crearent. Erat enim haec ſedes praeſentiae Dei, quod nullo modo negamus; quam etſi externo ſigno declaratam non daret, neceſſaria tamen nihilominus erat reuerentia; quae etiam conſeruata fuit in templo ſecundo, quanquam aberat tum arca, atque adeo nubes, ſi quae vnquam adfuit; adytumque a Deo, vt ſine arca, ita etiam ſine illa nube, putabatur inhabitari.

§. III.

Sed ne cui noua prorſus atque inaudita haec interpretatio viſa, hoc ipſo nomine, quod ſaepe fieri, maxime in hoc genere rerum, videmus, reiiciatur, ſi non et inuidiam pariat: age quaeramus illi auctoritates, quibus etiam nouitatis reprehenſionem amoliamur. Quas quidem, cum eo conſilio voluerεmus illuſtriorum interpretum libros, non ſane tam raras inuenire contigit, inter ipſos adeo, quod maxime mirati ſumus, Iudaeorum magiſtros, quorum qui

qui plus aliis ſapiunt, maiorisque ſunt in ſcriptura ſacra interpretanda auctoritatis, ita proferunt hanc interpretationem, vt eam et naturae ſermonis Hebraei aptam, et contextui vnice conſentaneam eſſe dicant; aliis duplicem, vt ſolent, huic loco ſenſum tribuentibus, aliis noſtram interpretationem cum illius refutatione ſolam amplectentibus. In iis deprehendimus eſſe R. SALOMONEM IARÇHIVM ad hunc locum, qui ſic habet: כי בענן אראה׳ כי תמיד אני נראה שם עם עמוד ענני ולפי שגלוי שכינתי שם יזהר שלא ירגיל לבא זהו פשוטו ומדרש לא יבא כי אם בענן הקטרת ביום הכפורים *etenim in nube videbor*, h. e. *quoniam ſemper videbor ibi cum columna nubis meae, et quandoquidem ibi Schechina ſeu praeſentia mea declaratur, monet, ne crebrius accedat. Hic ſenſus eſt ſimplex ſeu literalis; reconditus vero hic eſt: ne accedat, niſi cum nube ſuffitus die expiationis.* Non negat IARCHIVS his verbis illum ſenſum, quem nos iis ſubiecimus, ineſſe, ita tamen, vt alterum, qui faueret communi opinioni, ſimul amplectatur; quae literas ſacras interpretandi ratio valde eſt frequens Rabbinis. Duplicem pari modo loci iſtius ſenſum indicat etiam KIMCHIVS ad II. Paralip. VI, 1. ABEN ESRA ad h. l. ad verba כי בענן ſic ſcribit: הטעם שלא יכנס כי אם בקטרת׳ שיעשה ענן ולא

 יראה

ויראה הכבוד פן ימות' והנה טעמו לא אהיה נראה אליו כי אם בענן ויש אומרים כי פי' כי בענן בעבור כי אני דר בענן על הכפרת כטעם יי' אמ' לשכון בערפל *sensus est, ne accedat nisi cum suffitu, ut fiat nubes, nec conspiciatur gloria, ne moriatur. Et ecce! sensus hic est: non ero videndus nisi per nubem, seu cum nube. Et sunt, qui dicant, sensum esse hunc: in nube, propterea quod ego habito in nube super propitiatorio, secundum illud: dixit Dominus, se habitare in caligine.* Nostram interpretationem solam amplecti videtur ABEN ESRA, quoniam illam praeponit tanquam suam, et sensum sibi probatum, alteram vero affert vt ab aliis prolatam, nec vllo argumento adstruit, aut sibi probari ostendit. Et commode sane verba ista כי בענן אראה sic interpretatur לא אהיה נראה כי אם בענן *non ero videndus, nisi per nubem* sc. suffitus. Alia interpretandi ratio est apud ABARBANELEM ad h. l. cum quo etiam facit R. ABENDANA ad h. l. in R. BEN MELECH *Michlal Iophi*, qui particulam כי hoc loco pro רק positam esse putant, vt aliis in locis, quae afferunt v. c. Gen. XVII, 15. XIX, 2. XL, 12. et sensum dicunt esse hunc: רק בענן הקטרת אחת בשנה אהיה נראה אליו על הכפרת *tantum, seu non nisi, per nubem suffitus semel per annum videbor ab eo* (Pontifice scilicet) *super oper-*

operculo arcae. Atqui hi solam hanc interpretationem amplectuntur, et quod mireris, ABARBANEL alteram reiicit, et IARCHIVM refutat, quod a Iudaeo non expectaueris. Audiamus eum ad ista verba כי בענן ita differentem: ופרש״י לפי שגלוי שכינתי שם׳ יזהר שלא יבא שם בכל עת׳ אבל הכתוב לא הזכיר שתהיה השכינה בענן׳ גם שבהיותו בענן אנו מונע שיכנס שם׳ אבל בהפך של היותו מכוסה בענן׳ יתן מקום להכנס שם׳ והראיה׳ וכסה ענן הקטרת את הכפרת ולא ימות *Iarchius explicat, quoniam ibi conspicitur Schechina mea, monet, ne quouis tempore eo veniat. Sed enim textus non dicit, Schechinam esse in nube, et si etiam esset in nube, non esset prohibitus, quo minus eo accederet, sed contra potius, quoniam esset tecta nube, daret illi locum eo accedendi. Et hoc est probabile ac verum ex eo: et tegat nubes suffitus propitiatorium, ne moriatur* sc. Pontifex. Quid simplicius pro nostra sententia? quid apertius? Mirum profecto, haec a Iudaeo contra gentis suae quasi publica placita potuisse proferri Sed ille est vir, quem nostri fere omnes fatentur, si non plane errores suae gentis reliquerit, multum tamen et acumine ceteros vicisse, et moderatione. Sed nos his commemorandis nihil aliud efficere volumus, quam vt appareat, hanc interpreta-

pretationem nec nouam esse, nec ipsis adeo contrariae sententiae defensoribus incognitam atque improbatam, cui adstruendae alia atque firmiora argumenta deinde afferemus.

§. IV.

E Christianis interpretibus paucos sane vidimus, qui hanc interpretationem amplecterentur: cuius rei caussa forte haec est, quod sacrorum librorum versiones in quaque ecclesia receptae, atque etiam versio nostra vernacula a Luthero nostro profecta interpretationi illi vulgari fauent, nimisque pauci fuerunt, qui totam istam de nube super arca opinionem accuratius excuterent. Itaque vt de loco, e quo ista opinio maxime confirmari videbatur, parum fuere solliciti, neque eum curiosius inspicere atque indagare instituerunt. Affulsit tamen, quasi lux in tenebris, auctoritas magni C. VITRINGAE, inter principes haud dubie interpretum numerandi, qui *L. I. Obs. Sacr. Dissert. II. c. 4. §. 6. 7.* et totam vulgarem opinionem refutauit, et hunc inprimis locum, quem primarium in hac caussa esse fatetur, eo, quem attulimus, modo explicauit, omissis reliquis omnibus, e quibus haec traditio solet confirmari atque illustrari: illo enim loco aliter expli-

explicato, cetera illa, tanquam fundamentis subtractis, labant ac corruunt. *Loca*, inquit, *a Buxtorfio aliisque prolata de commoratione huius nubis apud tabernaculum, et quandoque in priori parte tabernaculi, nulla vero* (ἐξὸν εἰπεῖν μετὰ παῤῥησίας) *de habitatione huius columnae apud vel supra arcam intelligenda sunt.* Et huius tanti viri rationem atque auctoritatem in hoc loco explicando secuti maxime, non putauimus mediocrem inde causae nostrae defensionem accessuram. * Praeter hunc vidi etiam Seringhamium

* Cum primum in hunc locum VITRINGAE incideremus, vtebamur editione *Obs. Sacr. Franequerana anni* 1689. Sed cum postea euoluissemus editionem recentiorem *Franeq.* 1712. sperantes, hanc dissertationem ab auctore auctam esse, vidimus hanc subiectam notam: *Quae hic in prioribus huius libri editionibus collocaueram, nolui delere, quia nostra haec dissertatio viris quibusdam literatis et veri studiosis non displicuit. Nec tamen sententiam, quam hic defendo, haberi velim pro certa. Immo non negabo, me, si non secundis, saltem tertiis curis, pedem coepisse retrahere, et ad gregem Doctorum, quem antea deserueram, retrospexisse. Tu tamen, lector, tuum iudicium tibi hic habe integrum, et rem absque vlla* ἐγκλίσει *anticipata expende.* Haec cum legissem, non potui non valde mirari, quid tandem VITRINGAM mouerit, vt relinqueret sententiam, quam antea tam serio tamque subtiliter

mium commemoratum a VITRINGA, hunc locum ſic explicare ad *Codicem Ioma p. 52.* vbi quidem monet, non infrequens eſſe, vt fumus vocetur nubes, etiam apud Latinos, quod confirmat exemplis. Sed hoc, puto, non eſt neceſſe, cum hic ipſe fumus in adyto excitatus a Pontifice diſerte nubes dicatur v. 13. eiusdem capitis, vt iam ſupra monuimus. VITRINGAM ſecutos etiam eſſe vidi *Interpretes Anglicanos* ad h. l. nouiſſime apud nos lingua vernacula editos, qui quidem iisdem fere argumentis, quibus ille vtitur, negant hunc locum poſſe aut debere adeo explicari de nube gloriae diuinae ſuper arca, ſed de nube potius excitanda e fumo ſuffitus v. 13. Sed quemadmodum Rabbini, ſi ABARBANELEM exceperis, hunc locum de iſto fumo explicantes nihilominus nubem gloriae diuinae in arca conſediſſe ſtatuunt: ſic etiam Interpretes Anglicani, quamuis negent, nubem ibi fuiſſe, tamen gloriam Dei, h. e. ſplendorem, diuinae praeſentiae ſignum, inter Cherubinos dicunt effulſiſſe. Nubem, dicunt, in

tiliter propugnaſſet. Neque, ſi quid videmus, aliud quicquam in cauſa fuit, quam inuidia ſuorum, quam ea diſputatione mouerat, cui cedere conſultius ei viſum ex ipſius verbis apparere nobis videtur potius, quam veris victum ſeſe intellexiſſe.

in consecrando tabernaculo resedisse supra tectum, dum interea gloria Dei adytum maximo splendore compleret. Sed iam supra diximus, gloriam Dei in consecrando tabernaculo illud totum complesse; solum vero adytum occupasse, ita vt nunquam ab eo discederet, non dicitur. Deinde vero magis est probabile, vti diximus, gloriam illam Dei fuisse nebulam aliquam, non solum splendorem, et si vel maxime fuerit, reliquisse tamen videtur, vt vniuersum tabernaculum, ita et adytum.

§. V.

Quod diutius immorati sumus isti loco, in eo hoc magis ignoscent nobis Lectores, quo magis vulgaris eius interpretatio, traditionem istam confirmare videbatur, quoque plures vidimus in ea sententia probanda hoc vno loco afferendo acquiesse. Quoniam igitur ista sententia nihil praesidii nobis videtur ex illo loco accipere, videamus, an forte reliqua, quae ei defendendae vulgo afferuntur, maiorem vim habeant. Neque vero obscure indicant multi, alterum illum locum, Exod. XXV, 22. de quo iam supra diximus, sententiam de nube super arca valde confirmare sibi videri. Vbi cum Deus dicat Mosi, se in operculo arcae praesentem fore, ibique

ibique cum eo collocuturum, colligunt inde, Deum per externum quoddam ſymbolum praeſentiam ſuam ibi declaraſſe, nec niſi per nubem cum Moſe locutum. Quod quomodo ex hoc efficiatur, non magis video, quam quomodo Iudaei ex Exod. XXIX, 45. vbi Deus dicit שכנתי בתוך בני ישראל eandem nubis praeſentiam ſuper arca poſſint adſtruere, cum ita hunc locum interpretentur, quaſi Deus dicat: collocabo Schechinam meam (per quam h. l. nubem intelligunt) in medio Iſraelitarum, quae ſcilicet perpetuo ſuper arca reſideat. Nihil enim aliud vtroque loco Deus pollicetur, quam ſe fore praeſentiſſimum populo Iſraelitico, ita vt etiam habitare inter eos videatur, ſibique locum elegiſſe ſuper arca inter Cherubinos, quibus tanquam throno inſidens Moſi velit reſponſa dare. Hanc vero ſuam praeſentiam in iſto loco declaraturum eſſe per nubem, nec niſi per eam cum Moſe locuturum, id nec vſpiam dicitur, neque iis in locis, in quibus commemoratur Deus cum Moſe locutus eſſe in tabernaculo, vnquam nubis fit mentio. Non enim, ſi Deus ille inuiſibilis praeſentia ſua locum aliquem dignatus eſt, idcirco ſtatim eius praeſentiae ſignum viſibile ſtatuiſſe intelligendus eſt; nec illa nubes vtique ſignum illud fuiſſe coniici poteſt niſi ab iis, qui

ex

ex principe illo loco, de quo iam transegimus, id confici statuentes, explicationem illam sententiamque in mente habent, quae non magis ex aliis locis, vbi collocutus cum Mose Deus narratur, quam ex hoc primo, elici posse videtur. Leu. I, 1. dicitur Deus vocasse Mosen e tabernaculo, eique decreta dedisse, et Num. VII, 89. Moses, quotiescunque Deum vellet consulere, dicitur vocem audisse a propitiatorio. Nihil hic de nube. Neque vero aliquis putet, Deum, vbi voluerit cum Mose alioue quo loqui, semper vsum esse externo praesentiae suae symbolo, quod nec factum semper esse, neque adeo necessarium fuisse, vel ipsae sacrae literae docent. Quid enim? Quam saepe Deus cum Mose locutus est, ante quam exstrueretur tabernaculum, sine vllo externo signo? quod interdum quidem accessisse non negamus, tanquam cum per rubum ardentem se illi praeberet conspiciendum: in monte vero Sina per signum tale Deum cum Mose semper esse locutum, inde refellitur, quod, cum Deus iam illi responsa ibi dedisset, tandem promisit, se venturum in montem בעב הענן Exod. XIX, 9. Nil ergo nisi vocem Dei antea audiuerat, nihil viderat. Quid igitur impedit, quominus etiam in adyto sic Mosen statuamus vocem tantum audisse, nihil vidisse;

diſſe; Deo nihilominus praeſente, loquente autem per בת קול quam Rabbini vocant, ita nempe, vt claram diſtinctamque vocem Dei audiret. Certe nihil vltra colligere licet ex Leu. I, 1. et Num. VII, 89. quod iam diximus, vbi diſerte dicitur Moſes vocem audiſſe ex operculo arcae, nihil amplius. Etenim ne illud quidem probabile ſatis videtur, nondum ſaltem eſt demonſtratum, Moſen, vbi vellet Deum conſulere, ſemper intraſſe adytum, locum illum, cuius tanta eſſet ſanctitas, vt eum ipſe Pontifex ſummus ſine mortis periculo non auderet ingredi, niſi ſemel per annum, ac ne tum quidem aliter, niſi caligine rebus ſacris per ſuffitum circumdata, omnibusque ſumma cum cura ad praeſcriptam diuinitus normam peractis. Nam etſi nequit negari, Moſi, interpreti et miniſtro Dei primario, quocum Deus familiariſſime et amiciſſime loqueretur, cui adeo ampliſſimam ſui notitiam conceſſiſſet, (Exod. XXXIII, 11. *) plus licitum fuiſſe, quam aliis, ipſi-

*) Ita enim verba Hebraea intelligenda, non ſtatim de externo praeſentiae diuinae ſymbolo, דבר יהוה אל משה פנים אל פנים quod vulgo vertitur: *locutus eſt Deus cum Moſe facie ad faciem*, nullo ſenſu. Vario quidem ſenſu hoc dicitur de Deo, ſed ita, vt e contextu facile poſſit diſcerni. Hoc quidem in loco eſſe, quem dixi, verborum ſenſum,

ipſique adeo Pontifici: non videtur tamen, ob ſummam loci religionem ac caerimoniam, niſi iuſſu diuino adytum intraſſe; idque non niſi ſemel factum legimus Num. XVII, 19. vbi Deus iubet eum ingredi adytum, et inferre virgas, at cùm iuſſa Dei acciperet Moſes, tum vero in adyto non ſtetiſſe, ex ipſis verbis et contexto apparet. Neque vllo in loco dicitur Moſes adytum intraſſe eo conſilio, vt cum Deo loqueretur, ſed ſimpliciter tabernaculum: vt adeo ſtetiſſe potius videatur in ſancto, et audiſſe vocem ex adyto. Hoc apparet, niſi fallimur, ex Num. XVII, 8. vbi dicuntur Moſes et Aaron, rebellantibus Iſraelitis, intraſſe tabernaculum, et cum Deus ad Moſen dixiſſet, ſe perditurum eſſe totum

ſum, intelligitur ex ſequentibus, vbi additur: *quemadmodum loquitur homo cum amico ſuo.* vid. *Fagius* et *Vatablus* ad h. l. Vel cum h. l. verbum loquendi poſitum ſit, פנים de ore, vt parte faciei, intelligi poſſunt, vt ſit idem, quod alio loco de Moſe dicitur Num. XII, 8. ei alias ſolemniter Hebraei dicunt, פה אל פה *ore ad os*, i. e. *coram.* Quod egregie confirmat verſio Chaldaica, quae פנים אל פנים vertit ממלל עם ממלל *verbum cum verbo* h. e. *coram.* Quod 1 Cor. XIII, 12. dicitur, nos eſſe viſuros in altera vita Deum πρόσωπον πρὸς πρόσωπον, explicat Ioannes I. Ep. III, 2. *ſicuti eſt.* Tum pleniſſime eum cognoſcemus, quoad ſcilicet poterunt homines.

totum populum, tum ambo procubuisse humi. Ambo igitur hanc vocem videntur audisse, quod haud dubie factum est in sancto. Quae si vera est ratio, illud quoque efficitur, vt videre Moses non potuerit nubem, si vel maxime aliqua esset in adyto super arca. Quod si ingressus vtique semper est adytum, nubem tamen ei visam, demonstrari rursus nequit.

§. VI.

Quod hactenus studuimus demonstrare, Deum super arca praesentem quidem, sed non per externum symbolum fuisse conspicuum Mosi, neque per nubem illi in adyto responsa dedisse, id maxime confirmari putamus ex eo, quod e sacris libris constet, illam nubem, ducem Israelitarum, quae in tecto tabernaculi conspiceretur, interdum e tecto demissam constitisse in foribus tabernaculi, ibidemque Deum per hanc nubem cum Mose, Aarone et Iosua esse locutum, quod se facturum indicauerat Exod. XXIX, 42. 43. quodque factum esse legimus sic, vbi Deus rebellantes Israelitas compescere, omninoque suam maiestatem toti populo quasi praesentiorem ostendere, atque adeo de re graui cum Mose vellet loqui. Ipsum vero tentorium eiusque adytum ingressa nuspiam legitur. Sic constitit in

fori-

foribus tentorii minoris Exod. XXXIII, 9. maioris Num. XI, 25. XIV, 10. et locutus est Deus per illam cum Mose. Alibi cum Mose et Aarone Num. XII, 5. XVI, 20. XX, 6. 12. cum Mose et Iosua Deut. XXXI, 15. Iam non potest intelligi, quomodo illa nubes, quae constitit super tectum tentorii, seseque demisit interdum cum Mose loquendi caussa, eadem fuerit in adyto, perpetua sede sua, nisi diuersam hancce, duasque adeo nubes, aliam extra tentorium, aliam intra illud, libeat comminisci. Si eadem fuerit, dicendum necessario, egressam e sancto sanctorum, vbi demissa a tecto in foribus tabernaculi assisteret, vnde reditura in suam sedem, etiam in adytum recederet; omninoque statuendum cum LVNDIO, vt supra diximus, transiisse nubem per tectum tabernaculi, ita vt et extra illud in tecto, et intra illud in adyto conspiceretur, quod e sacris libris nullo modo potest doceri. Dicitur enim tantummodo nubes se demisisse a tecto, vbi Deus vellet cum Mose loqui; sublata esse indidem, vbi essent castra mouenda, recessisse in tectum, vbi ponenda: ingressa autem adytum, vel egressa inde, nusquam legitur. Quod si alia fuerit nubes in tecto, alia in adyto, haec, vbi proficiscendum erat, sese abscondidit, atque euanuit, vbi rur-

ſus tabernaculum poneretur, rediit. Sed neque de hoc in ſacris literis quicquam relatum legimus.

§. VII.

Cum paucos ante menſes viro cuidam Hebraicarum literarum doctiſſimo, nunc e viuis ſublato, inſtitutum meum expoſuiſſem, hoc ſolo argumento vtebatur, quo demonſtraret, nubem fuiſſe ſuper arca, meque adeo ab iſto inſtituto abſtraheret, quod ſaepe diceretur in libris ſacris ignis exiſſe a Domino e. g. Leu. IX, 24. vbi lapſus ignis in ſacrificia X, 2. vbi in filios Aaronis, Num. XVI, 35. vbi in Koraitas; hunc vero ignem veniſſe e nube, quae fuerit in adyto. Quam ſententiam vidi poſtea aliis etiam viris doctis placere, in hoc quoque Iudaeorum magiſtros ſecutis, ita tamen, vt alii dicant, ignem iſtum veniſſe e nube, quae ſteterit ſuper tabernaculo, alii ex adyto. CALOVIVS ad Leu. IX, 24. *a Domino. In Hebraeo*, inquit, *a faciebus Domini*, *a propitiatorio, vbi tunc primum Deus ſtatuit aſpectabile praeſentiae ſuae documentum.* Sic etiam COCCEIVS *in Lexico ad vocem* פנים et LVNDIVS *Sacr. Iud. L. I. c. 10.* vt alios taceam. Vnde apparet, ſententiae huic maxime praeſidium quaeri ex verbis מלפני יהוה quae cum ſint ad verbum, *a facie Domini*,

mini,

mini, nubem habent pro iſta facie, atque propterea è nube veniſſe ignem opinantur. Sed mirandum profecto, tam parum firmo argumento duci quemquam potuiſſe. Quis enim neſcit, quod iam ſupra diximus §. II. vocem פנים apud Hebraeos hoc modo poni ſine vllo reſpectu ad aliquam faciem, et verba לפנים מלפנים על פנים obtinere vim et locum praepoſitionum, quae ſimpliciter verti debeant, *ante*, *a*, *ſuper;* vti et videmus haec verba ab his ipſis interpretibus aliis in locis verti, nec *faciem* interpretando exprimi. In hac vero cauſa aliquam vim iis tribuunt, vt ſcilicet ſententiam ſemel conceptam inde confirment. Nam etſi negandum non eſt, מלפני voci יהוה eſſe adpoſitum ſaepe tum, cum Deus externo ſuae praeſentiae ſigno vſus fuit; non tamen id propterea factum, quod illud externum ſymbolum hac voce exprimeretur, quae rurſus tum quoque ponitur, vbi nullum tale conſpiſpicuum ſignum intelligi poteſt, vt Pſ. VII, 2. מלפנך משבטי יצא et Eſ. LVII, 16. רוח מלפני יעטוף Quis non videt hic ſimpliciter ſignificare *a te*, *a me*. Quod quidem clariſſime quoque apparet inde, quod, quae acta ſunt extra adytum in ſancto, omninoque in tabernaculo, vel etiam extra illud, tamen dicuntur in ſacris libris facta eſſe

לפני יהוה vt Deut. XXVI, 13. vbi primitias offerentes iubentur formulam aliquam recitare לפני יהוה quod recte vertit Iosephus ἀντικρὺς τοῦ τεμενίσματος *Ant. Iud. IV, 8.* et supra vidimus filios Aaronis mortuos esse בקרבתם לפני יהוה Leu. XVI, 1. cf. Leu. IV, 4. Deut. XXX, 11. XVI, 12. Sic etiam sacrificia offerentes, quamuis tentorium non intrarent, tamen dicuntur faciem Dei videre Exod. XXIII, 15. de quo supra quoque vidimus; quod aeque dici potuit, et vere etiam dictum est de templo secundo, vti clarum est ex Zach. VIII, 21. vbi diserte dicit vates, venturos esse olim homines ad templum secundum לחלות את פני יהוה Etiam si igitur per se vel aliunde esset certissimum, ignem istum extitisse ex adyto, tamen, externum Dei symbolum ibi fuisse, nisi aliunde constiterit, ex hoc vocabulo non potest colligi. Nec vero video, quae necessitas cogat statuere, eiusmodi symbolum in adyto extitisse, si vel maxime ignis ex adyto prouenerit; ex quo quippe potuit prouenire, si ibi vel sine externo signo praesens fuit Deus. Nam et de coelo, hoc est, ex äere, missus est diuinitus ignis, et e terra erupit, atque is ipse exisse a Deo dici potest. Quod egregie confirmat locus PHILONIS *L. III. de Vita Mosis p. 676.* vbi eadem com-

commemorat, quae sunt in sacris libris, in dedicando nempe tabernaculo ignem delapsum in victimas, cumque ignem etiam prouenisse ἐξ ἀδύτων, quae forte tum erat communis sententia Iudaeorum. Ἐκ τῶν ἀδύτων, inquit, εἴτε αἰθέρος ἀπόσπασμα τοῦ καθαρωτάτου, εἴτε ἀέρος, κατὰ τῶν στοιχείων φύσει μεταβολὴν ἀναλυθέντος εἰς πῦρ, αἰφνίδιον ἀθρόα φλὸξ διεκκαίει, καὶ συντόμῳ ῥύμῃ φέρεται μὲν ἐπὶ τὸν βωμὸν, τὰ δὲ ἐξ αὐτοῦ πάντα ἐξαναλίσκει, πρὸς, οἶμαι, σαφεστάτην δήλωσιν, ὅτι οὐδὲν ἄνευ θείας ἐπιφροσύνης ἐπετελεῖτο. Ex quo loco videmus, PHILONEM quidem putasse, ignem extitisse ex adytis, nec tamen dicere, venisse e nube, quae fuerit in adyto (nam de illa nube plane apud PHILONEM nihil reperitur, de quo infra erit dicendi locus). Dubitat enim, vtrum extiterit ex aethere purissimo, an ex äere in ignem mutato; quod non dixisset, si illi constitisset de nube illa super propitiatorio. Sic et nos ergo possumus cum PHILONE statuere, ignem prouenisse ex adyto, nec tamen ideo dicamus necesse est, nubem ibi fuisse, e qua prodierit. Sed ne hoc quidem certum est, saltem non potest ex locis istis, quae attulimus, omninoque e sacris libris probari. Clarum potius est ex iisdem, ignem istum in sacrificia

 filios-

filiosque Aaronis lapſum veniſſe de coelo, vt et alias factum eſt, v. c. Gen. XV, 17. in ſacrificio Abrahami, 1 Reg. XVIII, 38. in ara Eliae, 1 Chron. XXII, 26. in ſacrificio Dauidis, 2 Chron. VII, 1. Salomonis, vbi diſerte dicitur veniſſe de coelo. IOSEPHVS vero dicit *Ant. Iud. III, 10.* de ſacrificio Aaronis: *ἐπικειμένων τῶν ἱερῶν τῷ βωμῷ αἰφνίδιον ἐξ αὐτῶν πῦρ ἀνήφθη αὐτόματον, καὶ ὅμοιον ἀστραπῆς λαμπηδόνι ὁρώμενον τῇ φλογὶ, πάντα ἐδαπάνα τὰ ἐπὶ τοῦ βωμοῦ.* Et de filiis Aaronis refert ſimpliciter *κατεκαύθησαν τοῦ πυρὸς ἐπ᾽ αὐτοὺς τὴν ὁρμὴν βαλόντος*, vt videatur credere, igne illo, quem attulerant, in eos conuerſo periiſſe: quod etſi eſt falſum, indicat tamen, ab iſta ſententia eſſe alienum, quae ignem iſtum e nube eliciat. Ac ne quis propterea putet v. c. Leu. IX, 26. a Moſe dici ignem veniſſe e nube, quia v. 25. dicatur *gloria Dei*, qua ſaepe in ſacris libris nubes illa indicatur, *apparuiſſe*, tumque ſequatur; *et ignis exiit a Domino:* doctiſſimis interpretibus obſeruatum iam eſt, illud ו in ותצא (quae copula apud Hebraeos multas ac varias habet ſignificationes, quod ſciunt omnes) hoc loco eſſe *nam*, atque hunc adeo eſſe ſenſum: *gloria ſeu maieſtas Dei toti populo declarata eſt, etenim ignis eſt delapſus de coelo in ſacrificia*;

quod

quod optime expreſſit LVTHERVS in verſione: vt adeo per hunc ipſum ignem coelo delapſum diuina maieſtas et praeſentia declarata eſſe dicatur, neque adeo illud praeſentiae diuinae ſignum, nubem in tabernaculo, hoc loco indicare voluerit Moſes.*

§. VIII.

Sed iam reliquis miſſis, vt leuioribus fere, quae a multis, inprimis a LVNDIO, e libris ſacris afferuntur, huic ſententiae illuſtrandae, poſteaquam id effeciſſe videmur, vt primis temporibus, cum *in itinere* eſſent Iſraelitae, nullam eiusmodi nubem in adyto tabernaculi fuiſſe appareat; age iam pergamus ad ſequentia tempora, et de his quoque videamus, an poſſit e libris ſacris probari, confecto itinere, in terra Cananaea nubem ſuper arca fuiſſe, et quidem primo ante templum exſtructum. Eſt haec communis et Iudaeorum et Chriſtianorum opinio, neque temere ſuſcepta, nubem illam ducem Iſraelitarum, poſt mortem Moſis ſaltem, Iſraelitis non amplius viſam, et quamquam in hoc quoque mira fabulantur, pro more, Iudaei, hoc tamen omnes, quos vidi, confitentur, poſt mortem Moſis eam diſceſſiſſe. A conſpectu igitur populi ab eo tempore remotam quidem fuiſſe dicunt, manſiſſe

tamen ſuper arca in adyto, et hanc ſibi ſedem, quam et ante habuerit, perpetuam retinuiſſe. Sed ne ſic quidem argumenta ſibi deeſſe putant ſententiae vulgaris patroni, quibus probent, nubem e conſpectu quidem populi amotam, in ſancto ſanctorum tamen perpetuo remanſiſſe. Iam cum nullus locus extet, qui diſerte dicat, poſt ingreſſum Iſraelitarum in terram Cananaeam nubem in arca ſediſſe, repetunt ante omnia loca illa, de quibus iam diximus, inprimisque Leuit. XVI, 2. quem cum ſenſu vulgari accipiant, Deum etiam inde colligunt et hoc tempore, et deinde perpetuo vſque ad exciſum templum in nube ſediſſe ſuper propitiatorio; et huic iam loco omnia reliqua accommodare laborant. Deinde vero duobus inprimis argumentis vtuntur, quibus hoc perſuaderi poſſe putent. Primo, quod Deus dicatur ſedere ſuper Cherubinos, vel inter eos, ſtatim per nubem factum eſſe ſtatuunt: deinde e maxima arcae ſanctitate et caerimonia, neque minus perpetratis ea ſubinde miraculis, Deum per nubem ſuper ea fuiſſe praeſentem, demonſtrant.

§. IX.

Quod ad primum attinet, multa quidem extant in ſacris libris, in quibus dicitur Deus *ſedere*

ſuper

ſuper Cherubinis, tanquam throno ſuo, v. c. 1 Sam. IV, 4. 2 Sam. VI, 2. 1 Chron. XIV, 6. Pſ. LXXX, 2. XCIX, 1. 2 Reg. XIX, 15. Eſ. XXXVII, 16. vt alia taceamus: itemque arca dicitur cum Cherubinis ſcabellum Dei, 1 Chron. XXIX, 2. Pſ. XCIX, 5. vnde fit, vt a Paullo etiam dicatur θρόνος χάριτος Ebr. IV, 16. Sed dubitandum certe, quisquamne futurus ſit, qui ex his intelligat, nubem fuiſſe ſuper Cherubinis, niſi iam occupatus iſta opinione ad ea explicanda acceſſerit. Quid enim eſt, quaeſo, in his verbis, quod hoc ſuadeat? E vocabulo quidem *ſedendi* nihil poteſt colligi, quod quis neſcit, vbi de Deo dicatur, humano more dictum, vt in aliis ſolet verbis fieri, ſimpliciterque *manendi*, *habitandi*, ſignificationem habere, vt recte obſeruat GEIERVS ad Pſ. LXXX, 2. Dicitur enim eodem modo etiam *equitare* ſuper Cherubinis Pſ. XVIII, 11. vbi tamen ad arcam non reſpicere videtur Dauides: quo de infra dicendi locus erit. Quodſi ex hac voce tale quid poſſit colligi, nec minus inde, quod arca dicitur Dei thronus, et ſcabellum pedum eius; conſequens etiam eſſet, Deum in coelo per aſpectabile ſignum conſpici, in quo eodem modo ſedere; tanquam throno ſuo, dicitur. *Sedes mea eſt coelum*, dicit ipſe Deus Eſ. LXVI, 1. *terra autem*

scabellum pedibus meis; quo tamen nihil aliud significari omnes fatentur, quam Deum esse regem coeli et terrae, cunctaque vi sua et numine implere; quod alibi dicitur, v. c. Ps. XLVII, 9. *regnat Deus in gentes, Deus sedet in sancto suo solio.* Quid vero? Nonne Deus ipse dicit Ezechieli, cum ei per visum ostenderet templum secundum, hanc etiam fore sedem suam, suumque thronum, cum tamen templo huic arcam defuisse omnes fateantur? Sic enim Ezech. XLIII, 7. את מקום כסאי ואת מקום כפות רגלי אשר אשכן שם בתוך בני ישראל Clarum igitur est, his omnibus locis, vt et reliquis similibus, hoc tantum significari, Deum super arca quidem esse praesentem, et Cherubinis tanquam throno insidere, sed non alio modo, quam quo fuit in templo secundo, sine vllo externo signo, de quo nihil ex eiusmodi quidem locis constare possit, quae omnino magis ad illustrandam hanc opinionem, si aliunde constaret, quam ad probandam valere videntur.

§. X.

Idem dicendum nobis videtur de reliquis argumentis, quae opinioni isti porro confirmandae afferri solent. Quod enim dicunt, maximam fuisse arcae

arcae ſanctitatem, quam ne tangere quidem praeter ſacerdotes vlli fas cuiquam eſſet, eaque, vbi arca venerit in caſtra Iſraelitarum, Deus veniſſe dicitur Ioſ. XXIV, 14. tantaque adeo reuerentia illi habita ſit: hinc, praeſentem in ea Deum vim exſeruiſſe, colligamus licet, ſed non illico conſpicuum huius praeſentiae ſignum, nubis videlicet, attribuamus. Tota enim arca erat ſymbolum praeſentiae diuinae, cui ſimpliciter Deus adeſſet ſine alio ſymbolo. Non apparet certe, quomodo hoc ſit conſequens, vt nubes neceſſario adfuiſſe cenſenda ſit. Accedit, quod, ſi vel maxime nubes adfuiſſet in adyto ſuper arca, non probabile tamen ſit, eam ſuper arca etiam manſiſſe, vbi extra adytum elata eſſet arca, ſiue ad exercitum ducendum, ſiue alio quo portaretur; quaeque adeo miracula per eam perpetrata legantur, fuſis ſaepe hoſtibus, et Palaeſtinis propter eam maxime vexatis, quae ipſa in ſubſidium vocantur a quibusdam, ea non nubi cuidam ſuper arcam aſpectabili, ſed praeſentiae diuinae ipſi per ſe tribuenda ſint. Quid enim? ſi nubes ab arca indiuulſa in exercitu quoque adfuit, ad Palaeſtinos etiam, cum arca ab iis capta eſſet, cum eadem tranſiit? quod quidem nemo facile admiſſurus videtur, nec vero credibile ex eo, quod Palaeſtini,

hac

hac nube conspecta, facile haud dubie intellexissent, hanc esse diuinam sedem, eamque adeo timuissent, nec tam facile recepissent. Neque vero illud credibile, libros sacros hanc rem siluisse, si a Palaestinis visa fuisset nubes; quod neque hoc loco, neque in aliis dicitur, solius semper arcae mentione facta. Quid vero iis, qui hoc velint defendere, magis esse aduersum potest, quam quod, absente etiam arca e tabernaculo, non solum sacra peracta a sacerdotibus, tanquam adesset, sed etiam facta esse dicantur לפני יהוה. Doegus ab Abimelecho cum sancto inclusus esset, dicitur fuisse לפני יהוה 1 Sam. XXI, 7. quamuis tum abesset arca. Ex quibus omnibus conficitur, vt illa, si qua fuerit, nubes nec arcae ipsi, nec adyto vtique tam adstricta et assidua fuerit, quam vtrimque fuisse pariter velint sententiae illius propugnatores: qui quantis difficultatibus ex omni parte premantur, deinde pluribus demonstrabimus.

§. XI.

Visum etiam quibusdam, nominatim LVNDIO, atque RELANDO *Ant. S. Hebr. P. I. c. 5. §. 27.* hinc argumentum suppeditari, quod dicitur Ps. XCIX, 6. 7. Mosi, Aaroni, atque etiam Samueli Deus apparuisse in nube; quam negant aliam fuisse

fuiſſe ab ea, quae ſuper arca ſederit. Sed ſi vel maxime diceretur Samueli Deus apparuiſſe per nubem, conſequens tamen non eſſet, vt illa ipſa nubes haec fuerit ex arca. Neque enim adytum ingreſſus dici poteſt, vt eam poſſet videre. Neque vero hoc eo in loco dicitur, qui tantum, quod male erat intellectus, hoc perſuaſit. Videamus ipſa verba: משה ואהרן בכהניו ושמואל בקראי שמו קראים אל יהוה והוא יענם בעמוד ענן ידבר אלהם. Quoniam igitur Moſes, Aaron et Samuel in antecedentibus ſunt, putant etiam ſequentia, quibus dicitur in nube cum iis locutus eſſe Deus, ad Samuelem itidem pertinere. Sed ad Moſen tantum et Aaronem referenda eſſe, non ad Samuelem, demonſtrarunt alii, inprimis GEIERVS ad h. l. *De Samuele*, inquit, *tale quid non legitur, adeoque affixum non ad ſingula ſpectat, quae praecedunt, ſed ad ſubiecta tantum duo priora, ſimulque ad remotiora.* Hanc vero eſſe conſuetudinem loquendi apud Hebraeos, multis exemplis poteſt confirmari, et demonſtratum eſt ab ipſo GEIERO, v. c. Pſ. XVIII, 15. XLIV, 3. Gen. XIX, 13. 2 Sam. XXI, 14. Refertur igitur ad Samuelem tantum hoc, quod Deum inuocauerit, et hic reſponderit illi, fueritque propitius.

§. XII.

§. XII.

Cum igitur nulla poſſint e libris ſacris teſtimonia idonea afferri, quae perſuadeant, nubem hoc quidem tempore fuiſſe ſuper arca in tabernaculo: diſpiciamus tandem, quid dicendum ſit de argumentis iis, quibus volunt demonſtrare, nubem fuiſſe ſuper arca in templo. Primarium repetunt ex 1 Reg. VIII, 10. 11. 12. coll. 2 Chron. VI, 1. VII, 2. 3. vbi dicitur Salomo, exſtructo templo, arcam inferri iuſſiſſe per ſolemnem pompam in templum, et quidem in locum ſuum, nempe in adytum; quo ſimulatque poſita fuerit a ſacerdotibus, egreſſis illis ex adyto, nubem ita impleſſe totam domum, vt ne ſtare quidem ſacerdotes poſſent, et ſacrificare, denſiſſima nebula impediti. Eius autem rei miraculo perculſos homines inſtruxiſſe Salomonem his verbis: אמר יהוה לשכון בערפל *Deum dixiſſe, ſe habitare in caligine.* Hanc igitur nubem et hanc caliginem eſſe volunt illam ipſam nubem, quae in adyto locum ſuum ſuper Cherubinis tenuerit. Apparet autem ex his, factum in dedicando templo, quod factum eſſe vidimus in conſecrando tabernaculo, eademque adeo huic rationi eſſe reſpondenda, quae ſupra ei oppoſuerimus. Dicitur enim itidem gloria Dei, quae voca-

vocatur nubes diserte 1 Reg. VIII, 10. 11. 2 Chron. V, 13. 14. totam domum impleſſe, atque etiam viſa fuiſſe a Iudaeis ſuper tectum templi 2 Chron. VII, 3. vt olim ſuper tabernaculo conſecrando, et in eodem, conſpecta fuerit; quae vti diſceſſit deinde a tecto, et templi ſanctuario eiusque partibus, ita deceſſit etiam ex adyto, vbi non ſolum arcam, ſed reliqua etiam ante oppleuerat: omninoque clarum eſt, Deum quidem hac ratione populo oſtendiſſe, ſe praeſentem huic templo fore, vt antea tabernaculo fuerat, ſuam vero Schechinam, ſeu nubem, hoc modo templi adyto intuliſſe, quae ibi perpetuo maneret, ex his locis non poteſt iudicari. Maximum vero huic opinioni praeſidium quaerunt in verbis Salomonis, qui in hoc ſpectaculo admonuit, hoc illud eſſe, quod Deus dixerit, לשכן בערפל, de quo integra extat diſſertatio ad calcem *Apparatus Hiſt. Crit. Antiquitatum S. Cod. et Gentis Hebr.* a I. G. CARPZOVIO v. c. editi, vbi ita explicatur, vt Salomo voluerit hoc ſignificare: Deum promiſiſſe, ſe habitaturum in caligine, ſeu nube, quod idem eſt: atque ex eo colligitur, Salomonem intelligere hac caligine nubem illam, quae in arca foederis fuit. Atque id vti vere a Deo promiſſum eſſe adpareat, affertur locus ex

Leuit.

Leuit. XVI, 2. vbi, ex vulgari interpretatione, Deus dicit, ſe appariturum in nube ſuper propitiatorio. Sed clarum eſt, hunc locum, ſi vel maxime ſic eſſet capiendus, quod tamen ſupra negauimus, tamen huc non poſſe trahi. Salomo enim hac ſua oratione ad nubem reſpicere non potuit, quam in adyto ſuper arca fuiſſe dicunt, cum eam nec ipſe, nec populus potuiſſet videre, ſed ad eam potius, quae fuit per totum templum diffuſa; et in hac ipſa nebula, quae totum templum oppleuerat, dicit adeſſe Deum: quod inde demonſtrat, quia Deus dixerit *ſe habitaturum*, ſeu *habitare* (vtroque enim modo poteſt hoc verbum explicari, et ſic forte melius ac ſimplicius) *in caligine:* vt adeo Salomo, viſa hac nube totum templum replente, hoc dicere voluerit: Deus dixit, *) ſe habitare in caligine, hoc eſſe

*) Quaeritur, vbi hoc dixerit Deus, ſe habitaturum, vel habitare in caligine. Leu. XVI, 2. huc trahi non poſſe oſtendimus. Magis huc pertinere videtur Exod. XIX, 9. vbi dicit Deus Moſi, *ſe venturum ad eum in caliginoſa nube;* qui locus hic et ipſe ſolet afferri. Cum autem praeter hunc nullus in ſacris libris extet, vbi Deus dicat diſerte, et ſine aliquo additamento, ſe habitare in caligine: dici forte poterit, ex diuino quodam libro, qui in numero Canonicorum non eſſet, qualesque

esse suae praesentiae signum, sic suam se praesentiam solere declarare; atque ex ista nube intelligimus,

lesque fuisse nemo ignorat, hoc habuisse Salomonem; aut a maioribus veluti per manus ipsi traditum fuisse. Quae enim necessitas adigit, vt, quod *dictum* a Deo sit, in sacris literis etiam *scriptum* quaeramus? quasi non praeterea multa Deus dixerit, quae nec perscripta literis, nec ad nos prodita sint? Ceterum fatemur, Deum *caliginis incolam* dici propterea, quod praesentiam suam per nubem solitus sit inde a principio rerum saepe manifestare, vbi voluerit cuiquam apparere, quemadmodum etiam per ignem: quod propterea Deum fecisse Moses indicat Deuter. IV, 4. ne visa aliqua specie alia, idolum sibi facerent Israelitae, procliues ad idololatriam, vt alias caussas taceam, optime explicatas a CARPZOVIO l. c. Inde factum est, vt, vbi scriptores sacri vellent Dei maiestatem humano more exprimere, eum nube, tenebris et caligine tectum describerent, vt est apud Dauidem Ps. XVIII, 10. XCVII. 2. E quibus locis quidem apparere videtur, Dauidem, cum per prosopopoeiam Dei maiestatem, et Hebraico quidem more, describeret, respexisse ad descensum illum Dei in montem Sinam, vt demonstrat GEIERVS ad h. l. non vero ad nubem in propitiatorio, ad quam eum respexisse quidam coniiciunt propterea, quod illum Psalmum XVIII. conscripsisset post victos hostes, quos quidem sine dubio arcae et nubis super illam praesentia perculsos fuisse,

mus, hoc domicilium, quod exſtructum ei eſt, illi eſſe gratum atque acceptum, illudque perpetuo Deum inhabitaturum. Et quis non videt, Salomonem et reliquos hoc ſigno certiſſimos reddi potuiſſe de praeſentia Dei perpetua in templo, non ſecus ac olim Moſes et Iſraelitae, cum etiam tabernaculum tali nube, praeſentiae diuinae ſigno, inauguraretur; neque adeo fuiſſe neceſſarium, vt haec praeſentia alia nube in adyto declararetur. Quod vero dicunt, hac nebula, quae totum templum oppleret, Deum quaſi induxiſſe Schechinam ſuam, ſeu nubem, in adytum, ſumunt illud quidem, ſed non probant, nec poteſt magis ex hoc loco demonſtrari, quam, ante exſtructum templum in adyto fuiſſe, e libris ſacris doceri. Neque Deum per caliginem illam quicquam aliud voluiſſe indicare, quam ſuum id fore domicilium, ſuamque ſedem, inprimis vero in adyto ſuper Cherubinis, vt antea factum; nubem autem praeſentiae ſuae ſym-

ſe,' nube tum illos horrendo aſpectu et tonitribus fulminibusque terrente, in fugamque vertente. Quas meras eſſe coniecturas, ortas non niſi ex opinione illa de nube ſuper arca, quilibet videt. Illa enim cuncta nihil aliud ſignificant, quam diuinum auxilium Iſraelitis adfuiſſe, terroremque hoſtibus quocunque modo incuſſum.

ſymbolum nullum adyto intuliſſe perpetuo ibi manſurum, clariſſime puto demonſtrari inde, quod Ezechiel, cum videret templum ſecundum ad praeſcriptam a Deo formam, vidiſſe etiam dicitur hanc nouam domum *repletam gloria diuina*, quae itidem nebula indicaretur, Ez. XLIII, 4. 5. et rurſus dicitur *plena fuiſſe aedes gloria diuina* Ez. XLIV, 4. Ecce! id ipſum eſt, quod Deus voluit ſignificare Ezechieli hoc viſo, hanc quoque aedem fore ſuum domicilium, nec minus in eo templo ſe habitaturum, quam in priori Ez. XLIII, 7. Atqui afuiſſe ſecundo templo Schechinam illam omnes fatentur.

§. XIII.

Sed ex hoc ipſo Ezechiele afferuntur a RELANDO *Ant. Hebr. l. c.* et LVNDIO quaedam, quae vincere videantur, nubem in templi adyto ſuper arca fuiſſe. Dicitur enim Ezechiel per ſpeciem oblatam vidiſſe in templo primo gloriam Dei, tollentem ſe a Cherubo IX, 3. X, 4. et in eundem locum reſidentem X, 18. 19. tandemque a Cherubinis ſublatam exiiſſe ex vrbe, et in monte conſtitiſſe, qui eſſet extra vrbem verſus orientem XI, 22. 23. Sed ibi quidem primo diſerte dicitur, non diuerſam fuiſſe hanc viſionem ab illa, quam viderat ad aquam

Chebar X, 15. 20. vbi item ſuper Cherubinis viderat gloriam Dei I, 28. et vbi certe non intelligenda arca cum Cherubinis, quae fuit in adyto. Ac ſi vel maxime ibi quoque templi ſpeciem vidit, non tamen omnino dicitur vſpiam Ezechiel vidiſſe hanc ſpeciem ita, vt ſibi videretur eſſe in adyto. Sed ſi vel hoc concedamus, non tamen conſequens eſt, quod eo tempore, ad certum aliquod Dei conſilium, per ſpeciem, non in rerum natura, conſpexerit extra ſe raptus vates, id vere ac ſemper in templo adfuiſſe. In viſis enim propheticis, vbi Deus reuelare aliquid vatibus vellet, ſuamque iis praeſentiam declarare, neceſſe vtique erat, per ſignum et ſpeciem aliquam ſe iis praebere conſpiciendum, quod quidem per nubem vel ignem ſemper eum feciſſe conſtat. Hoc igitur ſymbolo, ſeu nube, ſeu fulgore ſuper Cherubinis praeſentiam ſuam quidem declarare voluit Ezechieli, atque etiam indicare, ſe ab eo loco diſceſſurum, quem huc vſque habitauerat; mox enim futurum erat, vt et tota vrbs et templum exſcinderetur; ſed ex hoc non conſequens, vere ac perpetuo ibi fuiſſe hoc ſymbolum. Etenim ſi omnia, quae vidit Ezechiel per iſtam ſpeciem, ſic ſe habuiſſent in adyto, Cherubini etiam fuiſſent viui, et mobiles, et habuiſſent

ſent ſub ſe rotas, inter ſe prunas X, 2. 6. 9. templumque perpetuo fuiſſet repletum nebula et gloria Domini, aſpectabile adeo praeſentiae diuinae ſymbolum in atrio quoque ſemper apparuiſſet X, 3. 4. quod nemini vnquam ex hoc loco in mentem venit. Vide omnino hanc Ezechieli oblatam ſpeciem egregie explicatam a BERN. LAMIO *de Tabernaculo et Templo L. III. C. V. Sect. 3.* vbi id maxime in rem noſtram monet, in viſis vatum vſu veniſſe, vt Deus per nubem vel ignem ſe praeberet conſpicuum, neque tamen ex his coniicit, nubem ſuper arca perpetuo fuiſſe; quemadmodum nec omnino auctor iſte toto illo libro, inprimisque, vbi de arca agit Schechinae vllam mentionem iniicit, quod recte ac ſcienter eum feciſſe, omnes agnoſcent.

§. XIV.

Sed iam veniendum eſt ad loca quaedam Noui quoque Teſtamenti, e quibus et ipſis vulgo ſolet haec opinio de nube ſuper arca confirmari. Huc referunt primo Ebr. IX, 15. vbi omnia, quae in ſancto et adyto fuerint, enumerat Paullus, et Cherubinos appellat· χερȣβὶμ δόξης, ea, vt putant, de cauſa, quod ἡ δόξα Θεȣ͂, ſeu nubes, et inter eos et ſuper iis reſederit. Sed demonſtrandum erat,

χερȣβὶμ δόξης vllo loco ſic dici propter nubem, quod nemo fecit. Manifeſtum vero eſt, illud ſubſtantiuum per hebraiſmum notiſſimum pro adiectiuo habendum eſſe, vt ſit, *Cherubini glorioſi*, ἔνδοξοι, vt, *nomen Dei glorioſum*, שם כבוד Pſ. LXX, 19. Ac ſi vel maxime propterea Cherubinos glorioſos velis dictos, quod Deus inter eos ſederit, nondum tamen id ſuadebit, vt per nubem quoque ibi reſediſſe agnoſcamus. Deinde vero clarum eſt, χερȣβὶμ δόξης hoc loco ſignificare potius *Cherubinos ſplendidos*, aureos nimirum: δόξαν enim ſaepe ſignificare ſplendorem ac dignitatem, patet ex 1 Cor. XV, 41. vbi eſt, ἄλλη δόξα ἡλίȣ, ἄλλη δόξα σελήνης, ἄλλη δόξα ἀςέρων, *alius ſplendor, alia dignitas, ſolis, alius lunae, alius ſtellarum.* 2 Cor. III, ſaepe poſitum eſt hoc vocabulum, et quidem in διλογίᾳ, mox enim *ſplendorem*, vt v. 7. vbi Paullus dicit non potuiſſe ἀτενίσαι τȣ̀ς υἱȣ̀ς Ἰσραὴλ εἰς τὸ πρόσωπον Μωυσέως, διὰ τὴν δόξαν τȣ̃ προσώπȣ αὐτȣ̃; mox *dignitatem* ſignificat. Et hunc eſſe vſum loquendi apud Hebraeos et Noui Teſtamenti ſcriptores, multis conſtat, v. c. ex Eſ. XXII, 18. vbi commemorantur *currus gloriae*, quos vertit LVTHERVS optime, *currus ſplendidos, pretioſos.* Philipp. III, 21. dicitur Chriſtus commutaturus

turus

turus esse σῶμα τῆς ταπεινώσεως ἡμῶν, corpus nostrum miserum, quod affligatur calamitatibus ac miseriis, vt fiat simile τῷ σώματι τῆς δόξης αὐτοῦ, *corpori suo glorioso*. Vnde potius ex illo loco contra hanc opinionem videtur argumentum posse depromi. Si enim vere fuisset nubes super arca, Paullus certe hoc loco, vbi omnia tam diligenter commemorat, quae fuerunt in adyto, praecipuae illius partis, nubis, mentionem non omisisset, idque disertis fecisset verbis, saltem quam haec, quae nunc ibi leguntur, clarioribus. Sed hoc non adeo vrgeamus. Videamus reliqua.

§. XV.

Alius locus est Rom. IX, 4. quem et ipsum fauere sententiae sententiae suae, contra quos disputamus, existimant. Optat ibi Paullus, vt fiat ἀνάθεμα ὑπὲρ τῶν ἀδελφῶν σου, τῶν συγγενῶν σου κατὰ σάρκα, οἵτινές, pergit, εἰσιν Ἰσραηλῖται, ὧν ἡ υἱοθεσία, καὶ ἡ δόξα, καὶ αἱ διαθῆκαι, καὶ ἡ νομοθεσία, καὶ ἡ λατρεία, καὶ αἱ ἐπαγγελίαι. Atqui per hanc δόξαν alii putant intelligi arcam, alii nubem super arca. Sed vbi δόξα simpliciter, nulla antea arcae mentione facta, significet illam arcam, locus nullus potest proferri; quod item intelligendum de eo, quod δόξα significare dicunt nubem, quam vbi tan-

 quam

quam externum praesentiae diuinae symbolum denotat, semper adiectum habet τοῦ Θεοῦ vel Κυρίου. Deinde vero, cum haec scriberet Paullus, arca iam non extabat. Atqui Paullus videtur hoc loco loqui de bonis perpetuis, quibus adhuc possent gloriari Israelitae. Plus igitur intelligendum, vti existimat CALOVIVS ad h. l. et latius exponenda illa δόξα, ita nempe, vt sit illa propria ipsis gloria, quam habebant prae reliquis gentibus, vt essent filii ac populus Dei, vt tot miracula facta essent pro iis, quod etiam vult HVNNIVS ad h. l. Hoc sensu etiam verbum δοξάζειν est Sapient. XIX, 22. κατὰ πάντα, κύριε, ἐμεγάλυνας τὸν λαόν σου, καὶ ἐδόξασας, καὶ οὐχ ὑπερεῖδες καιρῷ καὶ τόπῳ παριστάμενος. Planum vero est, his verbis ad antecedentia respici, vbi commemorantur miranda Dei facta, et liberatio Israelitarum ex Aegypto; vt adeo sensus sit: Deus populum suum glorificauit edendis miraculis, eumque ex Aegypto educendo.

§. XVI.

Plura quidem addere possemus loca, quae huic probandae opinioni afferri solent. Sed ne nimium excrescat haec disputatio, hic subsistimus, sperantes, primaria saltem nos attigisse. Itaque hoc

trans-

transacto, pergamus ad alteram disputationis nostrae partem, qua, vti propofuimus, demonstrandum erit, hanc traditionem nullis scriptorum veterum, qui antiquiores saltem Rabbinis sint, e quibus ducta est, testimoniis confirmari, sed altum in his esse ea de re silentium, eamque adeo nec ab hac parte admittendam. Non obscurum quidem nobis est, huic argumento, quod a silentio scriptorum sumitur, exiguam vel nullam admodum vim a multis tribui, idque recte saepe fieri concedimus: sed non vtique tum, cum eiusmodi scriptores rem aliquam silent, qui sint fide digni, atque ipsa res sit ea, quam et scire optime potuerint, et cuius commemorandae et occasionem et causam ac necessitatem adeo, cum reprehensionisque metu, si omitterent, habuisse videantur. Quod si in nostra causa demonstratum dederimus, tum vero hoc argumentum in hac re vim habiturum non leuem speramus. Silent autem de hac re scriptores antiquissimi, antiquiores certe istis Rabbinis, a quibus accepta traditio ad nos peruenit, IOSEPHVS et PHILO, qui si non maiorem, at parem merentur fidem, in hac vtique causa fide dignissimi, de qua edocti esse optime potuerunt, cum essent ambo Iudaei. Deinde nubem istam silent iis locis, vbi commodissima erat

 occasio

occaſio atque etiam cauſa eius commemorandae, nec poterant recte eam praetermittere.

§. XVII.

De IOSEPHO primum videamus. *Ant. Iud. III, 5. 6. 7.* hiſtoriam refert IOSEPHVS conſtituti tabernaculi, totamque eius deſcriptionem ac formam cum omnibus; quae in eo fuerint: et c. 5. primum, vbi eius deſcriptionem exponit, hoc tabernaculum oſtendit totius vniuerſi huius naturam ſignificaſſe, in quo quidem adytum referret coelum, quoniam eſſet inacceſſum ſacerdotibus, *τὸ τρίτον*, inquit, *αὐτῆς* ſc. *σκηνῆς*, *μέρος ὃ τοῖς ἱερεῦσι ἦν ἄβατον, ὡς οὐρανὸς ἂν εἴη τῷ Θεῷ.* Quod repetit c. 8. vbi dicit mirandum eſſe, qui homines odio proſequantur Iudaeos propter perpetuam opinionem de iis conceptam, quaſi per impietatem numen contemnant, quod ipſi aſſiduo cultu venerentur. Si quis enim tabernaculi fabricam contemplettur, et ſacerdotis ornatum (de quo etiam initio huius capitis diſſeruerat) et vaſa, quibus inter ſacrificandum vſi eſſent, intellecturum eſſe, legislatorem ipſum diuinum quendam virum fuiſſe, et falſo adeo impietatis calumniam iis impingi: quae ſi quis omnia ſine inuidia, ſeu partium ſtudio, et pruden-

ter

ter confideret, in his omnibus vniuerfitatis rerum naturam quodammodo defignatam inuenturum. Tabernaculi enim trifariam diftributi duas partes facerdotibus effe conceffas, quae quafi mare et terram fignificarent, tertiam vero partem adfignatam effe Deo, quia coelum etiam hominibus fit inacceffum. *τὴν δὲ τρίτην μοῖραν*, inquit, *μόνῳ περιέγραψε τῷ Θεῷ, διὰ τὸ καὶ τὸν οὐρανὸν ἀνεπίβατον εἶναι ἀνθρώποις.* Affignatum foli Deo dicit IOSEPHVS, eoque inacceffum hominibus, non aliam ob caufam, quam quod effet Dei fedes. Sed quid hic de nube? Non fane credibile, IOSEPHVM hoc in loco rem omiffurum fuiffe, vbi commodiffime tradere poffet, tanto quidem magis, quanto maius et fortiûs hoc effet argumentum refutandis aduerfariis, quibus cum hic difputat IOSEPHVS, quibus non alio modo potuiffet clarius demonftrare, Deum ipfum inter illos habitaffe, Iudaeosque adeo effe veriffimos ac Deo cariffimos Numinis cultores. Ne vero quis dicat, IOSEPHVM hic loqui de adyto in vniuerfum, non de area et Cherubinis, quae fuerit fedes illius: age videamus et illum locum, quo arcam cum Cherubinis defcribit qui eft c. 6. Ibi, cum eius formam et fpeciem defcripfiffet, nihil addit nifi hoc, operculo eius impofitas fuiffe duas effigies, quas

Hebraei

Hebraei Cherubes vocarent, inque hanc arcam repositas tabulas legis. Quam opportuna et hic fuisset occasio commemorandae nubis, si illi quicquam de ea constitisset?

§. XVIII.

Ne vero hic quis opponat, IOSEPHUM propterea hoc loco nondum mentionem nubis iniecisse, quod, cum inferret arcam sic a IOSEPHO descriptam Moses adyto, nondum descenderit nubes: primo, cum Iosephus in vniuersum hoc loco de arca agat, sine dubio etiam de ista nube dicere debebat. Quod si quis neget, videamus iam, an de illa aliquid dicat eo loco, quo dedicationem tabernaculi refert, qui est c. 10. eiusdem libri, vbi quidem eodem fere modo commemorat, quae sunt Exod. XL. Perfecto enim tabernaculo, inquit; *ἐπέδειξε αὐτὸν ὁ Θεὸς ἡσθέντα τῷ ἔργῳ τῶν Εβραίων, καὶ μὴ ματην αὐτοὺς πονήσαντας ὑπερηφανίᾳ τῆς χρήσεως, ἀλλ᾽ ἐπεξενώθη καὶ κατεσκήνωσε τῷ ναῷ τούτῳ, τὴν δὲ παρουσίαν οὕτως ἐποίησεν. ὁ μὲν οὐρανὸς καθαρὸς ἦν, ὑπὲρ δὲ τὴν σκηνὴν μόνην ἤχλυσεν, οὔτε βαθεῖ πάνυ νέφει καὶ πυκνῷ περιλαβὼν αὐτὴν, ὥστε εἶναι δόξει χειμέριον, οὔτε μὴν λεπτῷ οὕτως, ὥς τε τὴν ὄψιν ἰχῦσαί τι δι᾽ αὐτοῦ*

κατα-

κατανοῆσαι etc. Nihil hic Iofephus nifi hoc, Deum defcendiffe per nubem fuper tabernaculum, velut certiffimum argumentum, fe illi fore praefentem. De nube vero, quae fimul defcenderit in arcam, perpetuo ibi commoratura, nec hoc loco, nec alibi quid apud Iofephum dicitur, fed vbi de nube agit duce Ifraelitarum, nihil aliud, quam fuper tabernaculum eam femper conftitiffe perhibet, vt eft etiam in facris literis; in ipfo vero tabernaculo fuiffe, nufpiam dicit. Conf. *Ant. Iud. III, 13.* Quam commode vero et hic dici poterat, fi quid de nube fuper arca IOSEPHO conftaret, atque adeo debebat? Idem filentium eft eo in loco, quo dedicationem templi defcribit IOSEPHVS, eodem fere modo, quo eft in facris literis. Sic enim *Ant. Iud. VIII, 3.* ἐπεὶ δὲ πάντα διακοσμήσαντες οἱ ἱερεῖς τὰ περὶ τὴν κιβωτὸν ἐξῆλθον, ἄφνω πίλημα νεφέλης ὐ σκληρὸν, ὐδ' οἷον ὥρᾳ χειμῶνος ὑετοῦ γέμον ἵσαται, κεχυμένον δὲ καὶ κεκραμμένον εἰς τὸν ναὸν εἰσρρεῦσει καὶ τοῖς μὲν ὄψεσι τῶν ἱερέων, ὡς μηδὲ καθορᾷν ἀλλήλους ἐπεσκότει ταῖς δὲ διανοίαις τῶν ἁπάντων φαντασίαν καὶ δόξαν παρεῖχεν, ὡς τοῦ Θεοῦ κατεληλυθότος εἰς τὸ ἱερὸν καὶ κατεσκηνωκότος ἡδέως ἐν αὐτῷ Dicit igitur IOSEPHVS, egreffis facerdotibus ex adyto nebulam totum

tum templum occupasse, non solum adytum, quod etiam est in sacris literis; atque ea re hanc omnibus cogitationem esse excitatam, vt Deum intelligerent praesentem ac libentem hoc domicilium sibi cepisse. Haec igitur apparet a IOSEPHO non alio modo accipi, quam quo a nobis sunt explicata. Atqui videtur IOSEPHVS hoc certe loco rem commemoraturus fuisse, si ita, vt volunt, fuisset; vt appareret, nubem vel ante, vel ab hoc saltem tempore in adyto fuisse, nec ita, vt factum videmus, rem totam siluisse. Neque etiam credibile, IOSEPHVM in vniuersum hanc rem non commemoraturum, si illi de ea constitisset, ac ne vno quidem loco eius mentionem iniecturum fuisse, cuius iniiciendae caussam haberet grauissimam. Cum enim, quod iam diximus, nihil maiori futurum honori erat populo Israelitico, quam hoc, si Deus per aspectabile quoddam signum apud eos habitaret, vt certissimum praesentiae suae pignus: IOSEPHVS vtique hoc commemorasset, in hoc triumphaturus, seque et populum suum magnifice ostentaturus aduersariis Iudaeorum, sicut a Rabbinis fieri videmus, qui eam commenti hac maxime de caussa videntur; idque adeo quidem magis, quod in aliis quoque rebus videmus, IOSEPHVM res suae gentis augere

potius,

potius, quam deprimere, et gloriam suae genti, quibus possit modis, captare, quod ipsum solet a viris doctis ei saepe exprobari. Neque minus clarum est, eum hanc rem sine culpa et maxima reprehensione non potuisse omittere. Quomodo enim in tam diligenti expositione ceterarum rerum illud taceret, quod esset sane maximum et praecipuum, cuius commemorandi occasionem non certe vnus sed multa loca suppeditarent? Si de illa non tacuerat nube, quae atrium et sacrarium occupauit, cur de illa longe potiori taceret, quae in adyto resideret? Omiserit multa Iosephus, male etiam multa et parum diligenter tradiderit: hoc quidem nec omisisse potest, nec vero male tradidisse, quod ad omnium cognitionem ipsius quidem temporibus necessario peruenisse debuit, si quidem exstitit.

§. XIX.

Idem censendum de PHILONIS auctoritate, qui ipse silet hoc iis locis, vbi non magis quam IOSEPHVS sine reprehensione poterat omittere, profecto commemoraturus, si quidem de ea ipsi constitisset. *L. III. de Vita Mosis p. 668. 669.* enumerat omnia, quae fuerint in adyto et sacrario, ibique describit arcam cum Cherubinis, et quidem sic, vt

signi-

ſignificationem earum rerum arcanam ſimul exponat, quod eum vbique ſtudioſiſſime facere conſtat. Atqui hoc certe in loco, nec in alio potius, nubis illius mentionem feciſſet, ſi quid ipſi de ea conſtitiſſet, ſignificationemque eius arcanam expoſuiſſet. Is, qui allegorias tam libenter captat, in iis quoque rebus, vbi leuior materia eſt, num illud omiſiſſe putandus eſt, in quo recte ac legitime poſſet ingenium exerceri, de quo optima quaeque poſſent dici? Sic de aliis locis PHILONIS cenſendum, veluti *Lib. de Temulentia p. 260.* vbi itidem myſtice explicat tabernaculum, et quae in eo fuerint, dicitque tandem fuiſſe inacceſſum omnibus, niſi quod ſoli Pontifici ſemel omnino per annum licuerit ingredi, cauſamque addit: *ἐπειδὴ καὶ ἐξ ἁπάντων μόνος ὁ τῶν ἀσωμάτων καὶ ἀφθάρτων ἀγαθῶν πτηνὸς καὶ οὐράνιος ἔρως ἐνδιαιτᾶται.* Ad Cherubinos hic manifeſte reſpicit PHILO, dicitque Deum ſuper iis habitare, non autem in nube; quam certe etiam hoc loco commemoraſſet, nec minus arcanam eius ſignificationem, quam hoc loco in aliis rebus tam anxie et ingenioſe quaerit. Locus maxime inſignis eſt *Lib. de profugis p. 465.* vbi locutus de arca eiusque operculo ſubiicit: *ποιητικῆς δὲ καὶ βασιλικῆς, τὰ ὑπόπτερα καὶ ὑφιδρυμένα χερουβὶμ ὁ δ᾽ ὑπεράνω*

τούτων

τύτων λόγος θεῖος, ὡς ὁρατὴν ὐκ ἦλθε ἰδέαν, ἅτε μηδενὶ τῶν κατ' αἴσθησιν ἐμφερὴς ὤν, ἀλλ' αὐτὸς εἰκὼν ὑπάρχων Θεῦ, τῶν νοητῶν ἀπαξαπάντων ὁ πρεσβύτατος, ὁ ἐγγυτάτω, μηδενὸς ὄντος μεθορίυ διαστήματος, τῦ μόνυ ὃ ἐστὶν ἀψευδῶς ἀφιδρυμένος, λέγεται γὰρ, Λαλήσω σοὶ ἄνωθεν τῦ ἱλαστηρίυ ἀνὰ μέσον τῶν δυοῖν χερυβὶμ, ὅθ' ἡνίοχον εἶναι τῶν δυναμένων τὸν λόγον, ἔποχον δὲ τὸν λαλῦντα ἐπικελευόμενον τῷ ἡνιόχῳ τὰ πρὸς ὀρθὴν τῦ παντὸς ἡνιόχησιν. Hic tantum abest, vt PHILO dicat, nubem fuisse super arca, vt potius contendat, λόγον illum, qui super ea fuerit ex illo: *Loquar tecum ex operculo inter Cherubinos*, non cadere in speciem aspectabilem, nec rei sensibili esse similem. Quocunque sensu hoc dicat PHILO, clarum tamen ex eo, nihil ei plane de nube illa fuisse cognitum; quae si fuisset, non incognita esse potuisset antiquissimo et eruditissimo, et sacerdotalis generis viro, cui quare minor fides habeatur, quam Rabbinis, et non longe potius maior, non video. De alio loco PHILONIS, nempe *L. III. de Vita Mosis p. 676.* supra iam vidimus §. VII. quae hoc loco non repetemus, ex quo et ipso clarum esse diximus, de nube ista nihil ei omnino fuisse cognitum.

§. XX.

Sed iam, quod tertium erat ex iis, quae proposuimus, id quoque nunc agemus, vt ipsius rei naturam consideremus, quomodo sibi constet, si illa traditio fuerit probata. Deus cum Israelitas educere vellet ex Aegypto per inuia loca ac deserta in terram Cananaeam, se ipsum voluit comitem ac ducem iis praebere, idque per signum externum et aspectabile, per nubem, vt de praesentia pariter et amore ipsius certi, spem caperent certissimam finiendi tandem erroris, sedisque, quam Deus promiserat, obtinendae. Non igitur alio consilio haecce nubes a Deo adhibita dicitur in sacris literis, quam, vt dux viae esset Israelitis; nec perhibetur alii praeterea vsui ab initio statim destinata a Deo fuisse, quasi, vt simul in tabernaculo super arca resideret, quod nec per se videtur probabile. Nec enim necessarium erat, cum Israelitae nubis illius quotidiano aspectu, quae eos praecederet, satis certi esse possent vel sic praesentiae diuinae ac tutelae, neque caussa idonea erat, quare Deus, idque semel quotannis, nec alio quodam modo, sed item per nubem, soli Pontifici in secreto se conspiciendum praeberet. Vbi vero Deus per nubis illius ductum Israelitas in promissis sedibus collocasset,

casset, perfecto itinere, euanuit illa nubes, cuius iam nullus vsus esset, nullum consilium. Ab hoc vero tempore neutiquam videtur adeo necessarium fuisse, aut tantae vtilitatis, vt Deus aspectabili signo super arca habitaret, cum Israelitis satis iam certo esset persuasum, habitare Deum inter ipsos, qui et maiores suos tantis beneficiis ornasset, quique etiam promisisset Mosi, se perpetuo inter eos habitaturum, et quidem super arca, quamuis non aspectabili symbolo, quod ne aspicere quidem magis potuissent, quam adytum illud, vbi esset, ingredi: vt adeo ipsa potius arca fuisse videatur diuinae praesentiae signum, cuius summa erat religio ac caerimonia ex instituto diuino, per quam etiam saepissime Deus miracula ederet. Sola poterat arca omnes illos vsus praestare, qui nubi tribuuntur. Si hoc signo populus praesentiam agnoscere debebat diuinam, (aliud enim consilium habere illam nubem potuisse, non prius credere cogemur, quam prolatum fuerit) cur in eo loco apparebat hoc signum, quo nemini adire, nulli quicquam conspicere licebat? Cur non potius in sacrario, aut alio quo magis conspicuo loco? An vt soli Pontifici, qui omnium minime dubiam habere praesentiam diuinam poterat, semel anno quoque in ar-

cano, suffitus nebula conspectum adimente, appareret (cum ne apparere quidem per suffitum posset) totum in annum loco illo inaccesso resedit? Parum sane credibile. Sed non vna haec difficultas est, qua premantur atque impediantur huius sententiae defensores. Etenim, quod supra exposuimus, quomodo nubes illa simul extra tabernaculum et intra illud super arca fuerit, nisi duas nubes comminiscamur, vel nouis nos difficultatibus induamus, vnde non nisi per ea, quae probari nullo modo queant, exitus detur. Vid. quae diximus §. VI. quae hic non repetemus. Ac ne illud quidem facile explicaueris, quid factum sit etiam post finitum iter in ipsa terra Cananaea ante exstructum templum, cum translata toties arca ad exercitumque sit ducta. Si dixeris, nubem super arca fuisse etiam extra tabernaculum: primo iam in adyto non fuisse, deinde ad Palaestinos quoque transisse, dicendum erit. Si vero sumseris in tabernaculo mansisse, ibique tantum super arca constitisse, euanuisse dicenda erit toties, quoties tabernaculum alio transferretur; quae vero per arcam facta dicuntur miracula, non nubi tribuenda, sed ipsi praesentiae maiestatis diuinae, quae cum ipsa arca sine vllo alio signo externo semper fuit coniuncta.

§. XXI.

§. XXI.

Quae cum ita ſint, quid eſt cur ſententiam eiusmodi amplectamur, quae nullis librorum ſacrorum auctoritatibus nixa, non poſſit locis probari niſi iis, quae aut aliter commodius explicentur, aut, primariis illis aliter explicatis, nec infixa iam animo illa opinione, explicari ſecundum eam non poſſint: quae nullis ſcriptorum idoneorum teſtimoniis confirmetur, omiſſa iis in locis, vbi, ſi qua fuiſſet, neceſſario eſſet commemoranda: quae denique tot ac tam iniquis difficultatibus ſemet ac propugnatores ſuos impediat? Certe nemo tam iniquus erit, nobis vt iraſcatur, qui has dubitationes proferendi ius nobis quoque eſſe duxerimus; quam ſi ab aequitate Lectorum noſtrorum atque humanitate veniam tulerimus, ſatis feliciter eueniſſe nobis putabimus, et ſi neminem ad noſtras partes transducere potuerimus. Ceterum auertendae inuidiae cauſa quaſi deprecatoris alicuius auctoritatem, auxilio in extremo, adhibere videtur magni VITRINGAE verba, e loco a nobis ſupra laudato: *Sufficiat dicere, arcam habitationis diuinae ſymbolum fuiſſe, et locum inter Cherubinos ideo praeſens habuiſſe Numen, quia voluntatis ſuae reuelatione inde profecta praeſentem ſe Iſraelitis teſtabatur Deus. Non dubitamus,*

mus, quin aduerſa ſententia multum debeat Iudaeis, qui de praerogatiuis ſuae gentis magnifice loqui ſolent, etſi inter eos aliqui ſint, qui hic loci plus ceteris viderunt.

II VIN-

II

VINDICIAE

TRACTATVS DE NVBE S. A. F

COMMENTO IVDAICO

OPPOSITAE

IO. EVERHARDO RAVIO

THEOLOGO NVPER HERBORNENSI

CLARISSIMO

AD PRAEFATIONEM

In ipſo ſtatim limine Diſputationis oppoſitae Cel. RAVIVS mihi meaeque cauſſae eo nomine inuidiam facere ſtudet, quod auſus ſim *contraire vniuerſae eruditorum cum Iudaeorum, tum Chriſtianorum cohorti*, in *praef. p. 2. Sententiam meam eſſe Iudaeis ad vnum omnibus, ipſisque adeo Chriſtianorum doctiſſimis ſemper improbatam, p. 18.* Vulgaris vero cantilena eorum, qui vel ſolis ex auctoritatibus pendent, vel plus iuſto ſaltem iis tribuunt, alienisque magis quam ſuis oculis verum ſolent dignoſcere; qua leuitate ablatos plerumque ad opiniones inanes et commenta ingeniorum vaniſſima deferri non eſt mirum. Nam hi vt aliquem vident opinioni vulgari ſe opponere, ita ſtatim occinunt: tu vero noua atque inaudita profers; tu conſenſum atque auctoritatem doctiſſimorum hominum laedis! Quaſi vero hoc ad defendendam ſententiam temere

suſceptam, vel ad faciendam aliter ſentienti inuidiam, ſufficiat. Quantum peruerſa haec cum aduerſariis diſputandi ratio in omni controuerſiarum genere ſemper dominata fuerit, et nunc quoque regnet, pluribus iam perſequi non attinet. Etſi his temporibus, quorum ambitio, leuitasque dicam, an liberalitas, noua et inſolita tentantibus plus etiam, quam ſatis tutum ſit, iuris atque auctoritatis, immo licentiae conceſſit, deferbuiſſe haec inuidia debebat, et deferbuiſſe mihi videbatur,

Pauca tamen ſuberant priſcae veſtigia fraudis.

Ceterum non poſſum non mirari multorum impudentiam, qui confidenter ſatis ad conſenſum doctiſſimorum cuiusuis aetatis prouocant; quod, cum in rem praeſentem ventum fuerit, longe ſecus ſe habere reperias. Quod eſt magno conatu fucum facere lectoribus. Iam vt veriſſimum ſit, quod ponitur falſumque ſubinde arguitur, doctiſſimos homines in aliqua re conſentire, non tamen illud pro certo veri ſigno habendum, niſi aliunde conſtiterit, manifeſtum eſt. Quam multa enim olim a doctiſſimis hominibus acerrime defenſa ſunt, quae recentiorum temporum inſtructior doctrina acriorque ſubtilitas eodem conſenſu in erroribus ponit; neque quis-

quisquam, si hac conditione standum sit, contra inueteratos errores hiscere ausit, nullus inuestigando vero in qualibet disciplina aditus pateret, omnia coeco assensu essent tenenda, quaecunque antiquitas extra controuersiam esse statuisset. Quis ad tam inepta prolabatur? Prolabuntur autem eo, quamuis non diserte, tacite tamen, qui semper consensum doctorum in defendendis opinionibus suis crepant.

Vt omnino igitur illegitimum illud est, nec quod caussam meam vere premat, argumentum; ita si vel maxime vim aliquam per se possit habere, frustra tamen a Cl. RAVIO mihi opponitur: cum et *ipse sibi in eo parum constet*, et *consensus* ille doctissimorum, ad quem prouocat, *non verus* sit, sed plane *confictus*. Mirari primo subiit inconstantiam Viri boni, quod in me reprehendisset vitii loco, id ipsum committentis in addita ad meum libellum *Dissertatione de Libamine facto in sacra mensa, peruulgatae eruditorum opinioni, atque hos inter Cl. Adr. Relandi sententiae opposita.* Num igitur ipse dubitauit discedere a sententia vulgari, et quidem eorum, quos dicit *sacri idiomatis rituumque et caerimoniarum Mosaicarum peritissimos?* An, quod sibi licere credidit, iure quidem, id nos sumere nobis,

non

non ferendum putauit? In quo quidem iisdem rationibus vsum esse vidi, quibus ego vsus sum: vulgarem opinionem niti maxime subiesta fide Rabbinorum recentiorum, sed neque ex contexto sacro per legitimam interpretationem confirmari posse, nec habere suffragatores PHILONEM et IOSEPHVM, testes eius rei grauissimos. Quod si idonea Cl. RAVIO videbantur haec argumenta, vbi ipse iis vteretur in sua causa; me adhibentem quo iure reprehendit? ipse in re probabili dissensum doctissimorum nec curabat nec timebat, quid eundem in me inuidiae faciendae caussa criminabatur? Miram vero inconstantiam, vt lenissime dicam! nonne hoc est, contra semetipsum pugnare?

Sed et in eo mihi vere iniuriam facit, quod caussatur, me sententiam defendere *Iudaeis ad vnum omnibus*, ipsorum adeo *Christianorum doctissimis* semper improbatam, et *contraire vniuersae cum Iudaeorum tum Christianorum cohorti:* quod oppido falsum esse, clamant allata a me testimonia Iudaicorum et Christianorum interpretum, etsi ea in alienum sensum contorquet D. RAVIVS, de quo suo loco dicemus: placet enim in his Vindiciis ordinem ac tenorem dissertationis sequi. Sed nec aliae deerant auctoritates, quas addere potuissem, si in illis magnum meae

meae cauffae adiumentum pofuiffem, qui argumentis potius, quam auctoritatibus, pugnandum putabam. Nunc, cum mihi ab hac parte lis mota fit, plures, easque haud fpernendas, adiiciam; non eo tamen confilio, quafi nunc magis iis confidam, fed vt abftergam arrogantiae notam mihi adfperfam, vt contrariari aufo cum Iudaeorum tum Chriftianorum interpretum cohorti. Iudaeos recentiores non ad vnum omnes a me diffentire, fed eorum doctiffimos a meis partibus ftare, infra dicendi locus erit; iam Chriftianorum interpretum fpicilegium adiiciemus.

Atque inter primarios quidem ecclefiae antiquioris doctores, qui de illa re iudicare poffent, neminem potuimus reperire, vulgari opinioni fuffragantem. Omnes omittunt nubis fuper arca mentionem, quemadmodum PHILO et IOSEPHVS, in locis maxime opportunis, in quibus eam, fi quidem de ea ipfis conftitiffet, non poffent fine vitio reticere. CLEMENS ALEXANDR. *Strom. V. p. 563. ed. Parif. Sylb.* vbi de omnibus, quae fuerint in adyto, nominatim de arca et Cherubinis exponit, earumque rerum, vt folet ἀλληγορημάτων captator, myfteria indagat, nihil commemorat de nube; non praetermiffurus vtique tam bellam allegoriae

tra-

tractandae materiam, si eius vllam notitiam habuisset. Ne quis autem obiiciat, non huc aduocandos esse Patres, qui literas hebraicas vel leuiter degustarint, vel plane ignorarint: age, perlustremus inprimis illos, qui omnium consensu hebraice docti fuerunt. Praeceptorem sequitur ORIGENES *Homil. IX. ad Leuit. e vers. Ruffini:* laudato enim vers. 1. et 2. cap. XVI. addit: *ex quo ostenditur, quod si in omni hora introeat in sancta non praeparatus, non indutus pontificalibus, neque hostiis, quae statutae sunt, praeparatis, neque propitietur prius Deo, moriatur cet.* paullo post idem repetit: *non omni hora introeat in sancta ad altare, sed cum fecerit prius ea, quae fieri mandantur, ne forte moriatur:* quae est verissima interpretatio, quam et nos sequimur. De duplici deinde aedis parte, sic disputat: *Secunda aedes interior est, solo a priori discreta velamine, inter quod velamen arca testamenti, et propitiatorium, super quod Cherubim duo statuta sunt cet.* nubem super arca silet vtpote ipsi ignotam. Quomodo autem siluisset, si Leuit. XVI, 2. vulgari sensu accepisset: *in nube videbor super propitiatorio?* Cum in eo iam sit, vt adyti, arcae et Cherubinorum significationem mysticam explicet: num credibile est, cum primarium, quod dicunt, praesentiae diuinae symbolum

bolum consulto neglexisse, quod largam ipsi, quemadmodum a recentioribus factum est, ἀλληγορημάτων materiam suppeditasset? Maiorem vim in hac re habet silentium HIERONYMI, qui, quod omnes norunt, a magistro Iudaeo literas hebraicas edoctus, nimis saepe aliis in rebus pendens ab eius et tribulium auctoritate, hac leuitate ineptissima interdum amplectitur. Atque adeo, cum et ipse HIERONYMVS prae aliis sedulus sit in venandis allegoriis, indulgeatque ingenio tam prolixe, vt e rebus minutissimis multa cum argutatione sensum mysticum extorquere tentet: ab illo sane inprimis exspectandum erat, vt in huius quoque symboli explicatione ingeniosum se praestaret, quod tamen nullo in loco, ne maxime quidem opportuno, fecit. Ad Psalm. XCVII, 2. ענן וערפל סביבותיו mire argutatur, quae sit illa nubes, et violentissime huc trahit Ps. XXXV, 6. Es. XIX, 1. Matth. XVII, 12. Nonne procliuius erat, nubem super arca huc aduocare, si quid de illa constaret? quod faciunt recentiores in loco simili 1 Reg. VIII, 10. vt §. XII. a nobis dictum est. Ad Ps. LXXX, 1. XCIX, 1. vbi Deus insidere dicitur Cherubinis, veram quidem Dei praesentiam isto in loco HIERONYMVS praedicat, sed non symbolicam per nubem, cuius

cuius nullam hic facit mentionem. Ad Pf. XCIX, 7. ita commentatur: *Locutus eft Dominus de nube filiis Ifrael; fed et deinceps afflatus eft Apoftolos de velamento carnis affumtae, in quo diuinitus obumbrata latebat.* Nubem extra adytum recte intelligit HIERONYMVS, per quam faepe cum Mofe et Aarone, fpectantibus Ifraelitis, collocutus eft, nec aliam intelligi poffe diximus §. XI.

Ex aliis doctoribus veteris ecclefiae, hebraicae linguae plane ignaris, et vnice pendentibus vel a Graeca τῶν ὁ, vel a Latina verfione, mirum non eft, fi quos reperias locum Leu. XVI, 2. de nube aliqua fuper arca intelligere; quamquam folum vidimus THEODORETVM in *Quaeft. XXII. ad Leuit.* ad hanc interpretationem deflexiffe, ita tamen, vt ab opinione Iudaeorum, quam nos oppugnandam fumfimus, et ipfe alienum fefe oftenderet. Ἐντεῦθεν δῆλον inquit l. l. ὡς ἐν τῷ ἱλαστηρίῳ τὴν οἰκείαν ἐπιφάνειαν ὁ δεσπότης ἐποιεῖτο ὁ Θεὸς· καὶ τὴν οἰκείαν ἐμφαίνων ἀγαθότητα, οὐκ ἐν γνόφῳ, καὶ καπνῷ, καὶ πυρὶ, καθάπερ τῷ Ἰσραὴλ, ἀλλ᾽ ἐν νεφέλῃ φωτοειδῆ ἑωρᾶτο. In nube pellucida praefentiam fuam exhibuiffe Deum, dicit, non in fumo et igne, vt Ifraelitis: ergo ab opinione Iudaeorum et Chriftianorum fequacium plane abeft,

ean-

eandem nubem, Israelitarum antea in itinere ducem, in adytum deinde statuentium. Videtur autem praeterea THEODORETVS credere, hanc nubem pellucidam tantum die expiationis, vel obsecrationis solemnis, visam fuisse, nec in arca perpetuam sedem fixisse, quod Iudaeorum est commentum; alio enim loco, vbi per singula eundo arcam describit, nubis illius non meminit, facturus vtique, si pro symbolo praesentiae diuinae *perpetuo* illam haberet. Adposui locum commemoratione dignum, e *Quaest. LX. in Exodum.* De arca loquens ita pergit: *Ἐπέκειτο δὲ ταύτῃ τὸ ἱλαστήριον. ταῖς πτέρυξι τῶν χερουβὶμ σκιαζόμενον· ἐν τούτῳ δὲ ὁ τῶν ὅλων Θεὸς τὴν οἰκείαν ἐπιφάνειαν ἐποιεῖτο.* Perpetuam ibi sedem fixisse Deum dicit; *ἐπιφάνεια* enim simpliciter est *aduentus*, *habitatio*, adspectus nulla ratione habita, vt Tit. II, 11. THEODORETVM vero his verbis externum symbolum plane excludere confirmant verba sequentia: *ἐπειδὴ γὰρ ἡ θεία φύσις ἀνείδεός τε καὶ ἀσχημάτιστος, ἀόρατός τε καὶ ἀπερίληπτος, καὶ τῆς τοιαύτης οὐσίας εἰκόνα τεκτήνασθαι παντάπασι τῶν ἀδυνάτων, τὰ σύμβολα τῶν μεγίστων αὐτοῦ δωρεῶν ἔνδον κεῖσθαι προσέταξεν. αἱ μὲν γὰρ πλάκες τὴν νομοθεσίαν ἐδήλουν, τὴν ἱερωσύνην ἡ ῥάβδος, τὸ δὲ μάννα*

 τὴν

τὴν ἐν ἐρήμῳ τροφὴν, καὶ τὸν ἀχειροποίητον ἄρτον· τὸ δέγε ἱλαστήριον τῆς προφητείας σύμβολο ἦν. Naturam diuinam per imaginem nullo modo effingi posse ponit; symbola vero fauoris non extra arcam eminuisse, sed intra eam latuisse, in tabulis legum, manna et virga; totum tandem propitiatorium pro symbolo προφητείας omninoque praescientiae diuinae, sed non naturae diuinae, habet; in quo quidem rectissime THEODORETVM iudicasse, vltro concedimus, ipsique assentimus. Quae vero in hoc loco disserit, nullo modo conueniunt cum iis, quae supra de nube pellucida super arca dixerat: e quo facile intelligas, THEODORETVM ad istam interpretationem superiorem quasi inuitum tractum esse, cum e sola versione Graeca pendens vsum τῦ אראה nesciret.

Vnum praeterea ex antiquitate Christiana testem satis idoneum laudasse suffecerit, CYRILLVM ALEXANDRINVM, virum doctissimum, *Glaphyr. ad Leuit.* περὶ τῦ μὴ εἰσέρχεσθαι τὸν Ἀαρὼν διαπαντὸς εἰς τὰ ἅγια τῶν ἁγίων. Quamuis ille versionem Graecam Leu. XVI, 2. in hac dissertatione fundamenti loco ponat, nullam tamen mentionem nubis cuiusdam super arca iniicit, sed de ratione solum disputat, qua ingrediendum esset Aaroni adytum,

tum, τίνα γένοιτο τρόπον, καὶ οὐχ ἁμάρτοι τοῦ πρέποντος. Ad v. 13. delatus de thuribulo fumendo fic ait, *T. I. Opp. ed. Aubert. p. 373.* "Ανθρακας δὲ δεῖν ἀπ' αὐτοῦ λαμβάνειν τοῦ θυσιαστηρίου προστέταχεν, εἴσω τε ἀποκομίζειν, τουτέστιν, ἐσώτερον τοῦ καταπετάσματος. ἐπιτάττει δὲ οὕτως αὐτοῖς πλήρη τὴν δράκα λεπτοῦ θυμιάματος ποιεῖν, οὗ καὶ εἰς πέρας ἐνηνεγμένου, καλύψει, φησὶν, ἡ ἀτμὴ τοῦ θυμιάματος τὸ ἱλαστήριον τὸ ἐπὶ τῶν μαρτυρίων. ΤΥΠΟΣ ΔΕ ΗΝ ΑΥΤΟΥ Ο ΧΡΙΣΤΟΣ, ὃς τέθυται μὲν ὡς μόσχος· ὁλοκαυτοῦται γε μὴν, ὡς κριὸς, καὶ ὅλην ἐπιπίπλησι τὴν ἁγίαν σκηνὴν, τουτέστι, τὴν ἐκκλησίαν, τῆς νοητῆς εὐοσμίας cet. E quo apparet, CYRILLVM nubem ex odoribus, qua implendum erat adytum remouendumque a confpectu propitiatorium, pro fymbolo praefentiae diuinae, typoque Chrifti habere; non aliam nubem fuper arca pofitam, quam fi ftatueret, in hac fane potius typum quaereret. Sed ne prolixior fim in afferendis auctoritatibus, quod inuitus, nec nifi ab aduerfario prouocatus, feci: e recentioribus vnum faltem, fed grauiffimum fententiae meae defenforem laudabo, LVTHERVM, quem quisque fine dubio inter doctiffimos literarum facrarum interpretes, et iudices harum rerum elegantes ac fubtiles

les referat. Is vero LVTHERVS ab opinione Iudaeorum de nube super arca alienissimus reperitur, in *Commentar. ad* Ps. XVIII, 11. *ascendit super Cherubim et volauit* cet. *Tom. II. Opp. Lat. Ien. fol. 188.* Amplectitur hic sententiam HIERONYMI, qui Cherubim ἀλληγορικῶς explicat, veram sapientiam, quam docent ministri legis et promissionis, seu gratiae, si recte tractetur. *Equitat igitur*, pergit ille, *seu vehitur Dominus super Cherubim in spiritu et veritate, quando per fidem in nobis regnat, quae ministerio vtriusque verbi in nobis paratur. Nam quod noster super Cherubim, Ebraeus aptius dicit, vehitur seu equitat, vt vocale regnum fidei in nobis exprimat. Non ergo noster Cherub vlli loco affixus est, sed vbicunque verbum Dei fuerit, ibi super Cherubim sedet Dominus per Christum, et regnat in nobis.* VNDE ET IN FIGVRA ILLVD SERVATVM EST, QVOD SVPER PROPITIATORIVM ET CHERVBIM NIHIL ERAT POSITVM, QVOD VIDEBATVR, SED SOLA FIDE CREDEBATVR ILLIC SEDERE DEVS, *et inde, inquit, loquar ad te. Ita nobis, non nisi fide creditur Deus in Christo habitare, quod credimus testimonio Cherubim vtriusque testamenti, nec licet nobis vndelibet expectare verbum Dei, nisi ex propitiatorio Christo.* Sumit igitur ille pro re certa satis atque explorata,

super

ſuper propitiatorio, praeter Cherubim, nihil fuiſſe poſitum, quod in oculos incurreret, ſed ſola fide intelligi, ibi Deum habitare. Ergo nugas Iudaeorum de hac ipſa re ſpernit, quas quidem ſine dubio norat, vt cetera eorum commenta et peccata in grammaticis et hiſtoricis: vnde grauiter illos eorumque ſequaces ſubinde reprehendit, probe edoctus, quam parum fidei his hominibus tribuendum ſit, vel per inſcitiam, vel conſulto in Chriſtianae religionis ignominiam ſaepiſſime delirantibus. Cf. quae infra in Diſſert. adiecta de LVTHERO in eandem ſententiam diximus.

AD §. I.

Iam ſtatim in principio D. RAVIVS mouet I. controuerſias vanas ad rei ſummum diſcrimen et caput non pertinentes. II. Ratiunculis vtitur a poſſibili et probabili petitis, quae in re hiſtorica nihil valent. — כבוד יי, gloriam Dei, quae viſa ſit Iſraelitis, dixi vel nubem vel ſplendorem eſſe eximium, quo Deus maieſtatis ſuae praeſentiam declararet; vtroque enim ſymbolo ſemper vſus eſt Deus in colloquio cum hominibus: quod et nunc defendimus. Sed mentem noſtram minus aſſecutus eſt Cl. RAVIVS. כבוד יי ſcilicet nomen eſt commune denotandae

F 3 maie-

maiestati diuinae quouis modo patefactae, siue per nubem id fieret, siue per ignem; illud interdiu, hoc noctu fiebat. Moses cum aliquando peteret a Deo aspectabilem maiestatis eius declarationem, eodem verbo vtitur: videre cupiebat כבוד יי Notissima haec sunt, nec dubitationem admittunt. D. R. tamen in alia omnia discedit, et כבוד inprimis splendorem putat significare, sed permutari cum nube ita, vt vbi iungantur *nubes* et *gloria*, sit *nubes gloriosa* intelligenda, *coruscans*; *radios spargens*, vnamque adeo inuoluere alteram, nubemque esse vehiculum ignis seu gloriae *p. 26*. Haec vero quid sunt, nisi commenta hausta e Rabbinis, qui ita Schechinam suam describunt. Eadem vestigia legens LVNDIVS sub hac forma aeri incidendam curauit, vt radios vndique per nubem spargeret. *Pictoribus atque poetis, cet.* Facilem me praeberem in his omnibus Doct. RAVIO concedendis, cum ad rei summam non pertineant; nisi me eo nomine grauiter per paginas multas reprehendisset, quod non eandem tibiam inflarim. Abundet suo ingenio quisque, gratisque sumtis exultet! Aliam litem non meliori successu mihi h. l. mouit. *Nubem* fuisse dixi vel *nebulam*, quae tabernaculum repleret, introeuntesque impediret. Hic nodum in scirpo quae-

quaerit: indignum facinus, clamat, nubem cum nebula confundi; acerbeque tam nefanda molientem perstringit; quod subinde illi facere mos est. Nec mihi modo, sed etiam Censoribus Gottingensibus indignatur, qui mei defensionem in hac quoque caussa susceperant. Ita ille *in Praef. p. 7. Audi facinus non minoris aboliae! Pro nube tabernaculum et templum ingressa D. Thal. substituerat nebulam cito transituram. Sciscitabar mecum, undenam eam arripuerit, qui noram nec Mosen illam tradere, nec alium vetustum auctorem. Mirabar, quid illud esset, quod mentem antagonistae tam constanter et pertinaciter obnubilaret. Magis mirabar, eam nebulam ab illo, quasi traduce, ad se delatam admittere Censorem Gottingensem, nec solum admittere, sed etiam sacra omnia physica commouere, ac defendere, inter nubem et nebulam nihil interesse. Si verum amasset censor, nouandi pruritum illum saltem virgula censoria notasset, ni fontem erroris denudasset. Neque enim D. Thal. nebulam illam suopte ingenio exsculpsit, sed fortuito arripuit ex inepta et insubida versione Gelenii apud Iosephum ad §. 18.* Tantaene animis caelestibus irae in re tam leui? Serio igitur acriterque defendit, nubem et nebulam toto coelo differre; quod discrimen quae ratio physica aut grammatica illi dictaue-

ſtauerit, ignoramus; non enim addidit vllam rationem, nec addere potuit; ſed ſtetit pro ratione voluntas. Non ex meo tamen ingenio hanc nebulam concepiſſe, ſed e verſione Gelenii apud IOSEPHVM effudiſſe hariolatur; quam verſionem tamen illo loco nec adſcripſi, nec conſului. Scilicet a Gelenio demum diſcendum erat, quod omnes ſcirent. Nam et nebulae et nubes e vaporibus gignuntur, et paſſim miſcentur, eandemque vim habent et *tegendi* et *obſcurandi*, quae hic maxime ſpectatur.

Sed argumentis II.) pugnat Cl. R. a poſſibili et probabili petitis. Credibile eſſe negat ſine nube fuiſſe propitiatorium, thronum Dei, ex quo oracula redderet Pontifici; alioquin enim fuiſſe *ſolium inſeſſore vacuum p. 29. imaginarium, quod in ſola mente et cogitatione populi inſideret p. 30. ſine iſta nube aſpectabili ſolatio carituros fuiſſe Iſraelitas prae temporibus antegreſſis, cum per Moſen ederet oracula ſub eiusmodi ſymbolo; totam oeconomiam illorum temporum fuiſſe vmbratilem, ergo Deum ipſum, vel Dei filium, non minus vmbratile quid induiſſe, ſuaeque diuinitatis, tanquam gloriae, humana olim carne quaſi nube velandae, viſibile pignus et figuram extare voluiſſe.* Egregias vero ratiunculas, quas recitaſſe ſat fuerit; cum ſeſe refellant ipſae. Sine aſpectabili ſym-

ſymbolo thronum Dei in propitiatorio *inſeſſore vacuum et imaginarium* dicere, vereor, ne prudenter, ne pie ſatis dictum ſit, cum diſerte Deus promiſerit, ſe ibi praeſentem ſe exhibiturum. Vbinam dixit, ſe praeſentem maieſtatem *perpetuo* adſtrictum eſſe externis ſymbolis? Veteris vero teſtamenti fideles tam ſtultos praedicare, vt non niſi per adſpectabile quoddam diuinae praeſentiae pignus poſſent verum capere ſolatium, quae ratio eſt? Aduerſa haec ſunt profecto laudi, ab ipſo Spiritu S. illis tributae per totum c. XI. Ep. ad Hebraeos, Moſi inprimis ỳ. 27. Nec tamen eiusmodi ſymbolo plane illi carebant; ἱλαστήριον enim ipſum verus et idoneus erat Chriſti typus, teſte Apoſtolo; nec alius typus ſtatuendus, ex regula ſanorum Theologorum, niſi qui per ipſum Spiritum S. ſit indicatus. Nec minus tota arca ſymbolum erat praeſentiae diuinae; quamquam non placet ſententia eorum, qui naturam Chriſti humanam per eandem fuiſſe adumbratam ſtatuunt ex Coloſſ. II, 3. 9. tolerabilior tamen illa eſt coniectura, quam Cl. RAVII et aliorum, qui in nube ſuper arca figuram humanae Chriſti naturae quaerunt; vere enim nubem captant et ſomnia. Tabernaculum in conſecratione totum permeaſſe nubem, atque adeo etiam

 adytum,

adytum,, refert Moses: nil praeterea: D. R. autem, cum reliquis opinionis Iudaicae patronis, illam ipsam nubem statuit, deinde *intra se collectam, in sancto sanctorum super arca constitisse, sedemque ibi fixisse perpetuam.* Postulo eius rei argumentum historicum. Non potest se expedire Cl. R. nisi prouocet tandem ad Leu. XVI, 2. ad commune vltimumque totius opinionis perfugium, quo nunc per disputationis nostrae seriem ipsi delabimur. Antequam ad hanc pugnam, quam ipse *decretoriam* vocat, ventum sit, iam *de plenissima victoria obtinenda gloriatur, p. 24.* Sat festinanter et cupide!

AD §. II.

Cum hic locus Leu. XVI, 2. pro classico habeatur a dissentientibus, arcemque rei in illo sitam ipse Cl. RAVIVS profiteatur, *p. 40.* non poterat sane non in ipso tuendo summopere laborare, quasi pro aris et focis dimicandum esset, omniaque congerere, quibus nouam nostram, quam immerito vocat, interpretationem redargueret. Quod qua fortuna factum sit, lectores iudicent. Nos vero si in vindicanda nostra sententia hic paullo fuerimus longiores, veniam facile laturos speramus; in ceteris,

ris, quae ad cauſſae diſcrimen parum faciunt, paucis defuncturi.

Male omnino cauſſam ſuam agit D. R. cum reliquis, quos ſecum ſentientes habet, quum hunc locum primarium et claſſicum dicunt, ex eoque vno totam rem confici putant; in quo vehementer eos falli facile demonſtrari poteſt. Claſſicum locum illum tantum licet agnoſcere, qui de re aliqua pronuntiet verbis tam claris, vt per legitimam interpretationem non niſi vnum ſenſum admittat, qui e tota orationis ſerie, ex rei ipſius natura, ex argumentis tandem hiſtoricis ita confirmetur, vt cuique mediocriter attendenti ſatisfacere ad firmitatem aſſentiendi poſſit. Quorum nihil in locum hunc cadere, manifeſtum ſatis eſt. Grammatica enim ratione verba aeque facile vtramque interpretationem admittunt, et vulgarem, et quam ego defendendam ſumſi; בענן enim ſignificare poteſt *in* nube, et *cum* nube; quemadmodum eſt in hoc ipſo contextu: v. 3. בזות — בפר *cum* his — *cum* iuuenco; cuius rei idonei ſatis teſtes ſunt Grammatici Hebraei, qui eundem ſenſum nobiscum huic loco reddunt, vt ad §. ſeq. dictum eſt. Vulgaris deinde interpretatio nihil habet adiumenti neque e contex-

tu

tu, neque ex ratione aliqua probabili, neque ex argumentis historicis, quae omnia contrarium suadere demonstraui. Quomodo ergo tandem pro classico loco possit haberi, ad defendendam vulgarem sententiam, *in quo arx totius caussae posita sit*, vt Cl. RAVIVS itentidem nobis occinit?

Quae interpretationi nostrae opponit Cl. Rauius, facillime dilui possunt. Nam quod Graeci Alexandrini et Chaldaeus Paraphrastes, ad quos prouocat, vulgarem interpretationem secuti sunt, inde nil aliud colligi potest, quam illos quoque tritam inter populares opinionem de Schechina ex hoc loco hausisse, aut, si mauis, confirmare studuisse. (Etsi ex nudo voc. ὀφθήσομαι nihilo plus effici, quam e simplici Hebr. אראה posse apparet, integramque hoc ipsum interpretandi varietatem relinqui.) Atqui nos contra illud Iudaeorum commentum pugnamus, quod sane non est recens, sed a longo inde tempore obtinuit, vt vel ab hac parte genti suae dignitatem conciliarent. *Violentam* dicit Cl. R. nostram interpretationem. Quodcunque scilicet opinioni semel admissae et semper defensae contrarium est, id facile contortum et violentum dici solet. Sed cuinam, quaeso, verbo vis illa adhibita

hibita est? An passiuae formae? Quam sic adhiberi innumera loca docere possint, si opus sit. Nonne enim idem est, *videbor*, et *homines me videbunt?* Vt cum Deus dicit אקדש *sanctificabor*, idem est, ac si dicat: *homines me sanctum esse agnoscent.* Ergo non forma verbi spectanda est, sed vis *videndi.* At voc. אראה hunc sensum pati: *aditum ad me dabo, adibunt me*, ex Exod. XXIII, 15. planissimum, qui locus est vere παράλληλος. Ridiculum autem, quod hic Cl. R. opponit, supplendum sc. esse et in nostro loco ריקם quod Exod. XXIII. additum est, et tum existere sensum absurdum. Recte ibi quidem. Sed ineptissimum esset, illud nostro loco obtrudere, quod ad rem nullo modo pertinet. ראה in forma passiua de Deo vsurpatam semper inferre visibilem aliquam speciem comitantem, autumat. Quod oppido falsum esse vel hic ipse locus Exod. XXIII. demonstrat. Num enim sacra facientibus visibilis Dei species oblata est vnquam? In somnio forte. Quod affert e Genes. IX, 14. *et videbitur arcus*, neque hoc esse, dicit, posse: *aditum ad se dabit*, gryphes equis iungi, vt ipse loquitur aliquo loco, apparet. Vbi enim semper ita interpretandum, nunquam *videndi* sensum habere, dictaui?

Verbum

Verbum deinde עבן de *nube suffitus* non modo commode posse, sed debere adeo, exponi, e vers. 12. 13. eiusdem cap. est clarissimum, vbi עבן הקטרת plenius dicitur, omninoque ingrediendi adytum ratio plenius et accuratius praecipitur. Neque aut a legibus ferendis, aut a rebus narrandis, aut vaticiniis pronuntiandis alienum est, vt breuius dicta paullo post clarius exprimantur. Quid ergo contorti ac violenti in nostra interpretatione remanet? Nec in eo maior est difficultas, quod excitandus sit fumus ex suffitu *supra* propitiatorio, vel *iuxta* illud, vt Genes. XVIII. 2. אנשים נצבים עליו *viri stabant iuxta eum*, et sic saepius; nam et hoc praecipitur diserte v. 13. vt scilicet res sacrae oculis Pontificis subducerentur. D. RAVIVS scribendum ad hanc sententiam fuisse ait: nubem, *quae sit* ad propitiatorium. Quid vero simplicius, quam omissum cognoscere voc. אשר quo tamen suppleto ne opus quidem est, cum verba, *iuxta propitiatorium* non minus commode iungantur voc. אראה nostro sensu: adibunt me, ad propitiatorium, cum nube.

Opponit tandem Cl. RAVIVS: *Ecquis vel supine ad rem attendens existimet, si is sit verborum sensus,* quem

quem Vir doctus iis affingit, Deum non clarius, non apertius, locutum fore, sed verbis usum, quae minimo minus scrupeo distabant aenigmate? dicendumne tum fuerat בענן הקטרת *in nube suffitus conspicuo: velut v. 13.* Hoc vero est in ordinem cogere scriptores sacros, et Spiritum S. ipsum, quomodo loqui debeant. Nonne sufficit, praeceptum v. 2. quod obscurum cuidam videri possit, in eodem capite paullo post v. 12. 13. verbis clarioribus repetitum esse atque explicatum? Quid amplius? Enimuero haec repetitio clarior eiusdem praecepti nobis quidem vel sola argumentum praestat firmissimum, versum 2. alio sensu, quam nos diximus, accipi nullo modo posse.

Addemus autem duo argumenta haud leuiora, quae interpretationem nostram aequo cuilibet iudici commendent. I. Si vulgari sensu capiatur locus ille: non intret omni tempore adytum Pontifex, neque arcae appropinquet, *quia in nube ibi conspiciendum me praebebo*, tum haec ratio nulla est, nec commodum sensum habet. Quomodo enim haec cohaerent: quia in nube videbor, propterea non cum lubet arcae appropinquet? Immo quia tantum in nube cernebatur, poterat quouis tempore

pore ad videndum accedere, ſicut olim populus quotidie in nube viderat. Neque etiam ratio illa addita ſufficit ad religionem intraturo iniiciendam. Num enim ſola nubes ſanctum illum locum poterat efficere, et ab aditu arcere ſacerdotem? Deus vero iam antea Moſi edixerat, Exod. XXV, 22: ſe habitaturum inter Cherubinos et oracula editurum ex iſto loco. Ergo ob ſolum hoc promiſſum Pontifex poterat ac debebat praeſentem ibi Deum opperiri, atque ita ſanctum iſtum locum habere, ne quouis tempore accedere temere auderet. Alioquin dicendum eſſet, Moſen et Aaronem, omnesque fideles V. T. nuſpiam praeſentem Deum ſtatuiſſe ſine externo ſymbolo, atque ob hanc leuitatem eorum vel pertinaciam nubis φαινόμενον fuiſſe neceſſarium: quod ſane in eos iniquum eſt et iniurium, vt ſupra diximus. Nonne et ipſa arca cum ἱλαστηρίῳ aſpectabile praeſentis Dei ſymbolum erat, ſufficiebatque ad religionem intraturo iniiciendam? E quibus efficitur, ſolum nubis ſymbolum non tantam adyto ſanctitatem conciliare, nec cauſſam vnicam eſſe diuini moniti: *ne introeat omni tempore*, cet.

II. Accedit aliud, quod rem planiſſime conficiat, et extra dubium ponat. Ex omnium ſcilicet con-

confessione ab altero templo absfuit nubes illa commentitia, et tamen intemeratum mansit imperium Dei Leu. XVI, 2. ex eoque semper egit Pontifex in solemni obsecrationis die, *) quod contra, cessante primaria caussa, facile potuisset negligi. Non exigua vero difficultas, quae vulgari interpretationi obiicitur! vt intelligent omnes, qui animo ab opinionibus libero rem expenderint. Quod si autem locum sic explices: *non quouis tempore, nec temere Pontifex adytum ingrediatur et arcam adeat, sed curiose praeparatus, magnaque cum religione, ita quidem, vt antea rebus sacris thuris fumo caliginem inducat:* tum vero omnis difficultas cum nube euanescit, estque hoc praeceptum commune, ad cultum Leuiticum secundi etiam templi perdurans.

AD

*) Vnum PET. MOLINAEVM de hac re dubitantem in *Vate Lib. I. c.* 2. satis refutauit IO. GEORG. MICHAELIS in *Exercitat. Theologico - Philologicis Ex. III.* Neque opus erat longa refutatione, cum ex instituto diuino, cultusque Leuitici ratione, hic inprimis dies expiationis ad Christi ἀντιτύπα tempora esset celebrandus: confirmante Apostolo Ebr. VII, 27. atque etiam IOSEPHO *Ant. XVII*, 6.

AD §. III.

Non ſatis aduertit Cl. RAVIVS verum conſilium meum, quod in afferendis his interpretationibus Rabbinorum ſum ſecutus, quamquam diligenter indicaueram; ad multa igitur delabitur, de quibus parum laborandum mihi ſit. Scilicet non tam volui Rabbinos in partes meas trahere, eorumque auctoritate vti ad refutandum de nube commentum; ſciebam enim, illos ipſos Iudaeos, qui Leu. XVI, 2. de nube ſuffitus interpretarentur, tenere tamen communem de Schechina opinionem, ſi ABARBANELEM exceperis: ſed hoc conſilio iis vſus ſum, vt demonſtrarem, explicationem iſtius loci a me defenſam nec eſſe nouam et inauditam, nec linguae genio contrariam, atque adeo contortam. Atque haec quidem Iudaeorum teſtimonia mihi fauere dubitari nequit: et illud non minus, quod C. R. addidit e *Talm. Hieroſol. Ioma fol. 39. col. 2.* vbi Karraeis haec dica ſcribitur a Rabbanitis, quod Leu. XVI, 2. de *nube ſuffitus* intelligant. ABEN ESRAE quidem et ABARBANELIS auctoritatem eripere mihi ſtudet D. RAVIVS: fruſtra. Quae ex ABEN ESRA laudaui, male a me et VITRINGA intellecta cauſſatus, contendit, illi non ſermonem eſſe h. l. de Leu. XVI, verſu 2. ſed de verſu 13. In quo mire fallitur.

Poſita

Posita enim est haec ABEN ESRAE commentatio ad v. 2. ibique ad verba .כי בענן Quomodo ergo ad v. 13. trahatur? D. R. autem in noua huius commentarii versione, quam dedit, illud כי בענן quod praepositum est, plane omisit, vt lectores nesciant, quo trahendum sit. Quod consulto ab eo omissum sit, an per incuriam neglectum, definire non ausim. Ceterum mihi iniuriam facit, cum dicit, me VITRINGAE de ABEN ESRA iudicium reticuisse, quod ita laudat: *Et certe Aben Esra omnino sic sentit, quod in secundo hoc versu Deus loquatur de nube, in qua super propitiatorio communiter creditur habitasse.* Haec verba in VITRINGAE *Obs. l. l.* reperire non potui; sed ita ille: *Aben Esra vtique nubem, de qua mentio est v. 2. intelligit de fumo nubis creando ex incenso suffitu a Pontifice: licet alias non neget, super arcam fuisse aliquod symbolum gloriae diuinae p. 171. ed. Franeq. a. 1712.* Vter ergo nostrum verum VITRINGAE de ABEN ESRA iudicium indicauerit, vterue subticuerit, lectores iudicent. Quae opponit Cl. R. de ABARBANELE diserte vulgarem inter suos interpretationem Leu. XVI, 2. refutante, non minus frustra dicta reperias. Cum scilicet ABARBANEL alio loco ad 1 Reg. VIII, 12. sententiam popularium de Schechina comme-

 moret,

moret, per formulam solemnem: *aiunt sapientes nostri*, eandemque sine refutatione dimittat; Cl. R. hoc eius silentium ita accipiendum censet, vt illam sententiam iam suam faciat, et retractet ea, quae alibi contra eam pronuntiasset. Quod nullo modo exinde colligi potest. Quid opus erat noua refutatione, cum de eius mente iam aliunde constaret? Ita vero est in more positum Rabbinis, vt effata sapientum saepe repetant, vbi occasio sese obtulerit: sed non omnia sua faciunt, quae laudant, cum saepe eiusmodi effata afferant, quae sibi sunt contraria.

Tandem Cl. R. malum censorem agit versionum mearum, quas dedi Rabbinicorum locorum; in quibus pudenda quaedam peccata inuenisse sibi visus est; quae vero nulla sunt. Quodcunque scilicet reprehendendi libido quaerit, id facile solet reperire. In IARCHIO et ABARBANELE לפי שגלוי שכינתי שם verti vult RAVIVS ad verbum prope pueriliter: *eo quod manifestatio Schechinae meae ibi est:* ego verti vt homines latine scientes loquuntur: *quandoquidem Schechino, seu praesentia mea, ibi declaratur;* et in altero loco: *quoniam ibi conspicitur Schechina mea.* Inde colligit, me substantiuum גלוי habuisse pro participio Paul masc. gen. et constru-

xisse

xiſſe male cum שכינה fem. gen. Quod quis non deridendum putet? Latine aliter non poterat exprimi ſubſtantiuum, quod in Hebraeo eſt. Similiter verſionem ABEN ESRAE non aliam ob cauſſam reprehendit, quam quod bene latine, non ad verbum, facta ſit. Quod ſi peccatum dicendum, quemadmodum alii permulti linguas e lexicis docti in verſione librorum ſacrorum exiſtimant; ego libenter ita peccauerim, aliis reliquens verbalem et accuratam ſuam, quam iactant, verſionem, quae barbara potius et obſcura dicenda, nec verae verſionis nomen poteſt habere. In ABARBANELIS loco illud הראיה' וכסה cet. *irato Ariſtarcho* (quaſi ipſi aliquid cum Ariſtarcho eſſet) me efferre ſtatuit; *et hoc probabile et verum eſt ex eo*, quod ſc. habetur v. 13. *et tegat nubes* cet. pro quo ſubſtituit: *argumento eius rei eſt illud: et tegat* cet. Videant ergo lectores, quantum interſit, aut quam iratus Ariſtarchus mihi fuerit!

AD §. IV.

Me nec cuiusdam interpretis vel Iudaei vel Chriſtiani auctoritate motum, hanc ſententiam defendere, nec cauſſae meae patrocinium ab ea petere, ſed ſolis argumentis e S, S. petitis confidere, ſaepe

 monui,

monui. Quod si VITRINGA serio retractauit ante scripta, reliquitque has partes a me defensas, mea parum interest, nec quicquam rei veritati, modo idoneis argumentis aliunde probata fuerit, decedere potest. *Magnum Vitringam humani aliquid passum esse, cum olim nubem super arca inter commenta Iudaeorum referret*, Cl. RAVIVS putat *p. 45. maturiore iudicio retractasse ea, quae feruore iuuentutis, aut studio nouitatis, aut vtroque, abreptus scripsisset p. 69:* Recte per me diuinarit, nec ne Cl. R. parum laboro. Si quid tamen coniecturis dandum est; multo magis ad verum accedere videtur, quod ego posui: *inuidia suorum motum fuisse Vitringam, vt pedem retraheret.* Cocceianorum enim cohors, quae primas eo tempore tenebat in Batauis, non sine magna indignatione videre poterat sibi ereptam caram nubem, de qua egregia hucusque commentati vel potus argutati fuissent. Iam si inter illos vel vnus aduersarius VITRINGAE extitit Cl. RAVIO similis, qui vulgarem opinionem tanto cum feruore, inter iurgia et conuicia, tueri anniteretur, id potuit sane in Viro pacis studioso hanc vim habere, vt in re leui abdicaret prius sententiam, quam censorum seueritatem et iniquitatem diutius irritaret. Sunt enim in talibus etiam rebus Theologi Batavi, vt

audi-

audimus, acerbiores, et non modo molestiam, sed etiam periculum facessere non dubitant iis, qui in talibus aliquid innouare coeperint. Nec tamen ita seriam fuisse VITRINGAE retractationem, vel illud argumento sit, quod non plane deleuit in *secunda editione Obseruatt. SS.* quae antea contra nubem illam Rabbinicam scripserat, sed non mutata omnino repetiit, propterea, *quod viris quibusdam literatis et veri studiosis non displicuissent.* Quodcunque hominibus *literatis* et, quod maxime eius sensum prodat, *veri studiosis* haud displicet, in eo sane non potest non multum boni ac veri inesse.

AD §. V.

Ex iis vero, quae hac §. dixi, expedire se aliter non tentauit D. R. quam prouocando iterum ad Leu. XVI, 2. tanquam ad locum classicum omniumque dubitationum ac difficultatum obicem: quod est, disputationem in orbem conuertere. *Sufficit,* inquit ille, *in hac quaestione historica nihil in contrarium afferri posse, quod locum classicum Leu XVI, 2 et qui ei proxime succenturiatur, Exod. XL, 34. 35. coll. 1 Reg. VIII, 10. 11. et 2 Chron. V, 13. 14. aduersa fronte arietet aut euertat, ipsaque adeo loca Mosis D. Thalemanno h. §. laudata, ex nostro, quem priue*

dicebamus, non vice versa hunc ex illis, exponi atque intelligi debere, vt quae nubem in sancto sanctorum non disertis verbis praeferunt, neque adeo effugia Aduersarii nostri eiusque similium praecludunt. An sufficiat hoc absolutum decretum: *nil in contrarium afferri potest*, cet. lectores viderint. Me locum Leu. XVI, 2. ex aliis explicare, arguit Cl. RAVIVS. Immo per argumenta grammatica, ex ipso contexto petita, et historica maxime, vulgarem sensum euerti. Contra Cl. R. in eo vere peccat, vt ad vnum hunc locum, male intellectum, alia omnia explicet, immo contorqueat.

AD §. VI.

Quod dixi, vnam tantum nubem in sacris literis commemorari, eamque solam visam Israelitis, hinc magnae sane difficultates vulgari opinioni obiiciuntur. quas vt remoueat Cl. RAVIVS, in omnes partes se versans, ad tam inepta descendit, vt videas, commodam elabendi viam plane non dari. Duplicem primum nubem fingit, quarum altera in tecto tabernaculi, altera in adyto resederit. Postulo disertum facti testimonium. Nuspiam illud extat, nisi in ingenio interpretis. *Quid vetat*, inquit, *hanc in adyto diuersam fuisse ab altera?* Egregium vero argu-

argumentum pro rei veritate! Quid enim vetat, quo minus ſexcenta alia fieri potuerint? Nonne hoc eſt coniecturam alia fulcire? Etſi hic multa vetant. Nam ſi alia nubes erat in tabernaculo, alia in adyto; haec, vbi proficiſcendum eſſet, ſeſe abſcondere atque euaneſcere debebat, vbi rurſus tabernaculum poneretur, redire; cuius rei non magis extat teſtimonium. Quid ad illa D. RAVIVS? *Ad hoc*, inquit, *reſponſuri ſumus commode, cum abſolutiora plenioraque de modo atque omni ratione eorum, quae tum acta ſunt, nacti fuerimus commentaria.* Secare hoc eſt nodum, non ſcindere. *Ecquid tamen in eo abſurdi, ſi ſtatuamus, hoc in caſu Deum ſua potentia effeciſſe, vt nubes diſſoluta in auras euaneſceret, poſt vbi tabernaculum refigeretur, ſuo loco reſtituenda?* Tot res vt precario concedamus, impetrandum a nobis eſt, ſi admitti tam infirmam coniecturam placet.

AD §. VII.

Perſtat, quod mireris Cl. R. in ſententia, לפני יי eſſe *ante faciem* Dei, et *faciem* non niſi *nubem* eſſe poſſe, non refutatis tamen, quae ex conſuetudine loquendi Hebr. a me allata ſunt in contrarium. Illa vero refelli plane non poſſunt, quod vel mediocriter hebraice doctus intelligat: nec ipſe auſus eſt aut

tentauit refellere. Ceteris vindicandis non immorabimur, quae ad cauſſae caput nil faciunt, ne lectores defatigemus.

AD §. VIII. IX.

Fruſtra et haec diſputata ſunt apud Cl. RAVIVM, qui, quicquid contra dicatur, opinioni ſemel admiſſae pertinaciter inhaeret. *Sedere et equitare, vel vehi*, inquit, *cum de Deo dicuntur, ſunt locutiones impropriae; ſed quae ſenſu caſſae et elumbes forent, niſi dicamus, ſuper arca adfuiſſe rem externam et viſibilem, ſuo loco circumſcriptam nubem, quae ad arcam relationem habuerit, qualis inter ſedentem et ſedile, inter equitantem et equum. — Ecquis* θρόνον *ſuper arca animo concipiat, niſi eadem opera diuinae praeſentiae aliquod ſymbolum, nubem, ſuperne inter Cheruborum alas ei incubantem, adfuiſſe exiſtimet? — Itaque ſedere vel habitare in loco Deus dicitur, cum ad tempus aſſumit aſpectabile ſuae praeſentiae ſignum, quale in re praeſente eſt nubes, arcae imminens tanquam ſolio.* Haec omnia non aliunde ſumuntur, quam ex ingenio, et tam ſunt infirma, vt refutatione plane non indigeant. Quod de templo ſecundo ab Ezechiele delineato oppoſui et hic et §. XII. ita tentat declinare Cl. RAVIVS, vt dicat, nondum conſtare inter

interpretes, vtrum ſit templum ſecundum, an aliud coeleſte et myſticum intelligendum? Diſſenſum illum non curo; quam pauca enim ſunt, in quibus non diſſentiunt interpretes? Myſticum templum huc aduocare, eſt plane abſurdum atque ineptum.

AD §. X.

Delibauimus in hac §. quasdam difficultates ex rei natura petitas, de quibus deinceps tertio libelli capite diximus. Ergo et dubitationum illarum ſolutionem praeſtare geſtit hoc loco D. RAVIVS, ita quidem, vt quemadmodum ad §. VI. non tam ſoluat nodos, ſed ſcindat, quae eſt facillima ſeſe expediendi ratio. Ad I. difficultatem: quid factum ſit nubi, vbi in alium locum transferenda eſſet arca, num et hoc tempore eam comitata ſit et conſpecta a quocunque, de quo ſilent libri ſacri, neque eſt per ſe probabile: ita reſpondet: *Non eſſe, quod de eo quaeramus*; immo de eo quaeri poteſt ac debet; non enim vana eſt quaeſtio, quae magnam difficultatem attinet; *neque enim Deum vnquam fidem dediſſe, habitaturum ſe in nube illa ſuper arcam extra ſanctum ſanctorum aut alibi reſponſa daturum; ſed inter populum ſuum in loco ſacro id voluiſſe: non eſſe autem a*

vero

vero absonum, restitisse nubem in sede sua ordinaria aedis Silunticae, septenos intra menses cum arca reuniendam. In eo vero sibi manifeste repugnat; infra enim *p. 129.* diserte ex Ps. LXXVIII, 61. probare contendit, nubem etiam in castra Philistaeorum delatam, et per hanc ipsam, quae proprie *gloria* et *robur* Dei dicatur, in isto loco et alibi, non vnum diuinae potentiae specimen inter hostes esse editum. Quam male sibi constat Cl. RAVIVS! Commenta scilicet et somnia sibi nunquam recte constant. *Iniqua vero conditio*, pergit ille, *cum loqui constringimur tacente scriptura!* Conditionem vero multo iniquiorem, cum, tacente scriptura, quicquam nobis pro verissimo obtruditur! Ad II. cum exularet arca, tamen sacra dici facta esse לפני יי ergo in isto פנים nubem respici non posse; D. RAVIVS rem non tangit, sed subterfugii caussa alio deuertit: *nil impedire, quominus sacra, quamuis absente arca, tamen legitimo modo facta esse dicantur.* Nec vero hic quaeritur, fuerint legitima sacra, nec ne? sed quo sensu facta esse dicantur לפני יהוה si in his verbis est argumentum pro nube in arca? Rursus respondet aliena: Philistaeos non facile recepturos fuisse arcam, si nubem indiuulsum comitem, certissimum et terribile praesentis Dei indicium, conspexissent. Quam diffi-

difficultatem nullo modo ſoluit ex 1 Sam. IV, 6. vbi Philiſtaei ex iubilis Iſraelitarum ad aduentum arcae in caſtra ſua dicuntur intellexiſſe, Deum eorum aduentaſſe. Quid hoc ad noſtram quaeſtionem?

AD §. XI.

Simillimus profecto huic noſtro (e Pſ. XCIX, 6. 7.) eſt 4 Sam. XXI, 14. ſed et in hoc calumniatur Cl. R. vt nihil non reprehenſum dimittat, quamvis ſit clariſſimum atque veriſſimum. Quomodò vero? Afferendum eſſe, dicit, locum, vbi affixum pl. num. vt h. l. in אלהים referatur non ad omnia praecedentia ſubiecta, ſed vnum ex iis excipiat. In illo vero Samuelis eſſe in אביו affixum ſing. num. quod ſane ad ſolum patrem Saulis ſit trahendum. — De numero non quaeritur, ſed de forma loquendi, quae in vtroque loco eſt eadem. In hoc affixum plur. eſſe debebat, quia ad duo pertinet, ad Moſen et Aaronem.

AD §. XII.

Quemadmodum ſupra ad §. I. de dedicatione tabernaculi, ita neque et hic, vbi de dedicatione templi Salomonei agitur, aliter ſe expedire poteſt Cl.

Cl. RAVIVS, quam vt ad vltimum ſententiae praeſidium recurrat, Leu. XVI, 2. quem locum reſpexiſſe Salomonem his verbis: *dixit Deus, ſe habitaturum in caligine*, plane ipſi non dubium eſt, quicquid contra dicatur.

AD §. XIII.

Largitur quidem Cl. RAVIVS, Ezechielis et reliqua a RELANDO et LVNDIO illuſtrandi magis et confirmandi, quod in quaeſtione ponebatur, quam probandi gratia allata eſſe: ipſe vero ſerio contendit, omnino maximam habere vim probandi; idque facit tanto molimine, vt et hic ſarcaſmos et conuicia ſat multa, argumentorum loco, fundat. Suo vero ſe telo ipſe petit, cum dicit, in viſionibus ſymbolicis prophetarum quaedam tantummodo, non omnia, habere *ἀντίστοιχα* in rerum natura, exemplo vſus viſionis Zachariae IV, 2. 3. cum lychnuchus aureus cum ſeptem lucernis, ſimulque duae oleae ipſi oſtenderentur. Lychnuchum in templo *ἀντίστοιχον* habere ait, oleas non item. Aliud exemplum affert ex Apocal. XXIII, 13. vbi Iohannes vidit Hieroſolyma cum ternis portis ad ſingulos mundi cardines. Has portas fruſtra quaeri apud auctores, qui vrbem Hieroſ. deſcripſerint, ipſe

ipſe fatetur: ſolam vrbem per ſe ſpectari, ſub cuius emblemate noua oeconomia adumbrata ſit. Omnia libenter accipio, ſed ita, vt contra D. RAVIVM conuertere audeam. Eodem modo ſcilicet etiam in oblata Ezechieli ſpecie arca quidem et Cherubini habent ſuum ἀντίςοιχον, nubes non item, niſi hoc, vt deſignet praeſens in arca Numen, quod quidem in viſo prophet. non alio modo niſi aſpectabili ſymbolo exprimi poterat. Conſimile eſt illud, quod primo loco poſui, c. X, 15. 20. viſum ad aquas Chebar, vbi item ſuper Cherubinis gloria Dei conſpecta prophetae; ad quae Cl. R. veram hanc gloſſam ponit: *Quemadmodum Pſ. XVIII, 11. inter phaenomena ſuper Sinaim conſpecta habentur Cherubi, quibus Deus inſederat volitaueratque ſuper alas venti: ita vero in viſione illa ad aquas Chebar oculis mentis prophetae obuerſatae ſunt ſpecies Cheruborum; non eorum, qui arcae inſiſterent in adyto, ſed vt figura et emblema eſſent diuinae maieſtatis et omnipraeſentiae, caelum implentis terramque, ſtylo Hebraeis ſcriptoribus ſolemni.* Haec omnia recte ſeſe habent, meamque ſententiam non minus confirmant, quam ſi voluiſſet ἀπολογίαν meae cauſſae ſcribere D. RAVIVS. Sic et inuito interdum extorquetur verum. Cetera non moror.

AD

AD §. XIV.

Peruegat Cl. R. χερουβὶμ δόξης aliter dici posse, nisi a nube inter eos residente. Cur? quoniam e Leu. XVI, 2. euictum sit, illam vere adfuisse. Sic vbique in orbem curritur. Aliam addit rationem: Cherubos mole exiguos non nisi exiliter praedicari posse κατασκιάζειν τὸ ἱλαστήριον, sed κατασκιασμὸν proprie fuisse a nube. Mirum figmentum! Quis ipsi reuelauit, fuisse Cherubos mole exiguos? Magna et praestanti forma haud dubie fuerunt efficti: ac si mediocris tantum eorum forma fuisset, quidni expansis alis et faciebus ad ἱλαστήριον demissis, vti describuntur in sacris literis, dici tamen possint illud obumbrare. Non minori iure, quam riuum aut flumen inumbrare dicitur arbor, quae vix primum marginem tegat. Ridiculus sit, qui hoc pertinaciter neget. Scrupulus alius a me ipsi iniectus: Apostolum, qui omnia commemoret Ebr. IX, 15. quae fuerint in adyto, nubem tamen omittere, nec vno verbo attingere, aut eius suspicionem leuem mouere. Quid ille? *Vel noluit Apostolus actum agere, postquam δόξαν, vt vidimus, Cherubis adiunxerat, quam γνώρισμα nubis euicimus* — infausto vero Marte euictum! *effinximus* dicere debebat — *vel nubem delite-*

delitescere voluit inter ea, de quibus sigillatim deditaque opera non acturum se mox inde palam profitetur. Nubem voluit delitescere, primarium ex mente RAVII et sequacium adyti decus, praesentiaeque diuinae symbolum eximium! Hoc non est, caussam suam agere, sed pessumdare.

AD §. XV.

Interpretationem δόξης, vt sit *propria Israelitis gloria prae reliquis gentibus*, quae nec noua nec mea est, sed optimorum interpretum, ita eludere voluit Cl. RAVIVS, vt diceret: me inter καυχήματα Israelitarum referre καύχημα. Satis argute, modo sit vere! Inter καυχήματα Israelitarum refertur honos iis a Deo habitus, vt essent Dei peculium, prae omnibus gentibus Deo adamati, cet. Ita omnes rem intelligent, qui eam non consulto cauillandique studio voluerint ignorare. Pertinaciter vero et h. l. defendit δόξαν esse nubem, duplicem quidem, quam fingit, vt supra vidimus; quarum altera populum praeiret in solitudine, altera in sacrario resideret. Repugnare, dixi, consuetudinem loquendi, cum nunquam כבוד ni de de *arca* vel *nube* ponatur. Ad haec ille: *Romanos, ad quos scriberet Apostolus, si non ex Hebraeo fonte,*

attamen ex Graeca versione, non potuisse latere vsum istius vocis absolute positae — At de hoc ipso quaeritur: num esset vnquam in sacris libris absolute posita? — *In singulis Israelitarum priuilegiis diuinum nomen commode subaudiri, vt sit* νομοθεσία Κυρίε, δόξα Κυρίε; *Apostolum autem resecuisse ista, vitandae asperitatis caussa, et quia hilum addere superuacuum esset.* Quid inde? Νομοθεσία non requirit additamentum illud, sed δόξα, si quidem alio sensu posita est. Ac si vel maxime sit δόξα Θεε̃, quo tamen sensu accipienda sit, integra quaestio restat. Taedet reliqua non minus insulsa refutare, quae per se concidunt.

AD §. XVI.

Quod vidimus hucusque Cl. RAVIVM omnia tentando, vt caussam suam tueatur, verba librorum sacrorum mirum in modum torquere, et ad quaeuis ἀσύστατα καὶ ἄπιστα confugere; id vero multo magis fecit in altera dissertationis parte, in qua PHILONIS et IOSEPHI auctoritate ad confirmandam sententiam nostram vsi sumus. Hic enim ad tam inepta prolabitur, vt sane mirer, Viro alias doctissimo talia excidere potuisse. Eo scilicet abripere hominem potest feruor disputandi, atque opinio-

opinionis ſemel adamatae propugnandi ſtudium, vt amplectatur prius ineptiſſima, quam aduerſario vel tantillum concedat. Vt vim argumenti, e ſilentio PHILONIS et IOSEPHI petiti infringat D. RAVIVS, repetit primum cantilenam vulgarem, quae fidem iſtorum hominum, IOSEPHI inprimis, ſugillat. *In antiqua hunc*, ait, *ſuae gentis hiſtoria omiſiſſe multa per incuriam, vel corrupiſſe, vel interpolaſſe, ſubinde etiam nugas egiſſe vitio gentis ſuae ac ac ſeculi. Extra hos caſus, in aeui ſui hiſtoria, ſidem eius et auctoritatem in tuto eſſe.* Non hic repetam, quam lubricum et iniquum ſit, de fide IOSEPHI, diligentiſſimi ſcriptoris, ita in vniuerſum pronuntiare, cum in Diſputatione adiecta ſigillatim hoc argumentum tractauerim. Illud admonere iam attinet, fruſtra mihi opponi, IOSEPHVM in antiqua hiſtoria interdum falſum eſſe, quod non negauerim: quaeritur enim, num in hac vtique re, de qua agitur, falſus vere ſit, et eſſe potuerit? Vana ſunt ſemper in vtramque partem eiusmodi decreta abſoluta de fide ſcriptorum, quae ſi valerent, facillima ſane eſſet ex quacunque difficultate hiſtorica ſe expediendi via. — Dixit aliquid fide dignus ſcriptor; ergo non poteſt non eſſe verum: aliud a ſcriptore interdum falſo prolatum; ergo

 neque

neque hoc non poteſt non eſſe falſum. — Quis talia ferat? Atqui haec ipſa eſt Cl. RAVIO argumentandi ratio, in qua quidem plures habet ſui ſimiles, quos hic nominare nil attinet.

Negat porro, PHILONEM et IOSEPHVM optime ſcire potuiſſe, vtrum vere fuerit in arca nubes, nec ne? *Sat enim longo tempore disiunctos eſſe ab ea aetate, qua in templo habitauerit.* Ita ſua ipſe vineta caedit. Rabbini enim, quorum tanta eſt apud eum auctoritas, multo maiori temporis interuallo ab ea aetate ſeiuncti ad teſtimonium in hac re dicendum admitti multo minus poſſunt.

Tandem grauem hanc dicam PHILONI IOSEPHOque ſcribit: *Deinde vero, quod caput rei eſt, neuter eorum tantum Hebraice callebat, vt ipſos hiſtoriarum fontes, ipſum Moſen, ceterosque auctores, quos in ſacris habemus, adeundi et conſulendi plena iis eſſet poteſtas: ſed ſapiebant ſolum e verſionibus Graecis, quales tum extabant.* Repetit idem *p. 147. 149.* Falſiſſimum vero crimen, cuius doctum hominem pudeat! Diximus de hoc quoque in Diſſertatione adiecta. Et tamen, ſi e verſionibus ſapiebant, arripuiſſe vulgatam

tam de nube, sententiam tanto magis debebant.

AD §. XVII. XVIII.

Negare non potest Cl. RAVIUS, Iosephum nubem super arca nuspiam attingere; quaerit igitur: suane culpa id fecerit, an aliena? Neque aliam tandem probabilem rationem potest afferre, quam quod de sententia loci Leu. XVI, 2. iam tum disceptatum sit ipsos inter Iudaeos legum peritos: *Mosesne de nube gloriosa scribat, an de alia ex suffitu?* quemadmodum inter recentiores Rabbanitas et Karraitas ea de re fuerit disceptatio, de qua supra ad §. III. dictum est. Non ergo mirum esse, si IOSEPHVS in corruptam et minus tutam istius loci versionem inciderit. — Rursus ignorantia IOSEPHI in Hebraicis praetenditur, quod merum est commentum, quemadmodum et reliqua sine vlla veri specie efficta refutatione non egent. Nisi hoc velimus monere: si iam tum inter ipsos Hebraeos in Palaestina dubitatio fuit, quod tamen doceri non potest; cur accusatur IOSEPHVS inscitiae aut fraudis ex versione? et ille poterat sic statuere sine vlla versione. En vero nouam et vere ridiculam mei censuram, quae non nisi ab eo proficisci possit, qui

vndique carpendi materiem anquirat. In eo me reprehendit grauiter, quod verba IOSEPHI graece tantum, non addita versione latina, laudauerim, quam quidem ille subiicit, *veri rectique conscientiam* obtendens; quasi ego, nil praeter ipsissima verba auctoris afferendo, mala fide egerim. Supra cum testimonia Rabbinica latine reddebam, me per has versiones sententiae meae inseruire velle clamabat. Quomodo igitur, cum neutrum placeat, ipsi satisfaciendum fuerit, plane non video. Quid? ipse cum latina tantum ponit, e textu ipso iudicandi facultatem eripuisse lectoribus, sua obtrusa interpretatione, si quis criminetur? Meum hoc non facio: ex ipsius quidem ratione valebit.

Quid vero ad illa IOSEPHI? *Nihil omnino in iis deesse*, dicit, *quam disertam commemorationem nubis super arca ex Leu. XVI, 2.* Belle! quoniam eam ignorabat Iosephus, non poterat sane commemorare. Per totum templum in dedicatione diffusam esse nubem, dicit IOSEPHVS, atque hoc argumentum fuisse omnibus, Deum descendisse in illud templum, in eoque perpetuum domicilium posuisse. Ita ipse Moses et Scriptor Librorum Regum. Sed in sacrarium concessisse nubes, ibique

sedem

ſedem fixiſſe, non dicitur. Reſpondet V. C. *Id vero tam vniuerſali conſenſu a Iudaeis creditum, vt monere quicquam de eo ſuperuacuum et Ioſepho et Philoni viſum fuerit.* Ita rurſus diſputatio in orbem ducitur, idque pro certo ponitur, quod eſt in quaeſtione. In eo vero nouam inconſtantiam prodit: qui antea cum dixiſſet, IOSEPHVM, nimis longo interuallo ab iſta aetate remotum, non eſſe fide dignum eius rei teſtem, iam ponit, eo tempore opinionem iſtam de nube omnibus indubiam haeſiſſe. Quae ſane nullo modo inter ſe conueniunt.

AD §. XIX.

Et PHILONIS teſtimonia ita torquent D. RAVIVM, vt, quo ſe vertat, neſciat, et ſaepe diſcurrat in contraria. In cauſſis, quare ſiluerit PHILO nubem, modo ponit ignorantiam hebraiſmi, plane ἀναλφάβητον in hebraicis eum habens, *p. 147.* mox verſiones ad Samaritanum codicem interpolatas et corruptas, a quibus ſolis cum IOSEPHO pependerit: ſuſpicionem vero non leuem eſſe, locum claſſicum Leu. XVI, 2. adulteram manum eſſe expertum, cum Iudaei nube iſta tanquam Palladio ad Samaritanorum inuidiam gloriarentur.

At tum non amplius erat? quomodo gloriari poterant? Sane hoc est, commentum nouis commentis confirmare. Nunc eo delabitur, vt dicat, PHILONEM esse secutum syllabum Mosis Exod. XXVI. XXVII. quo tabernaculum descripsit cum arca ceterisque vasis sacris, *a Bezaleele artifice fabricandis.* In horum autem censum non venisse nubem. — Argute, sed non minus inepte! Plura enim, quam quae a Bezalaele possent effingi, commemorat PHILO, diserte praesentiae Dei inter Cherubos mentione facta, ita tamen, vt in *aspectabilem speciem* cadere neget. Quid vero ad hoc Cl. RAVIVS? Hic enim nodus est. Vel sapientiorem sibi visum PHILONEM Mose, dicit, qui Deut. IV, 15. in monte Horeb Deum secum per ignem locutum affirmet; — quasi vero de illo hic esset quaestio: num Deus vnquam symbolo externo se praesentem declarasset; — vel veritum esse PHILONEM gentium et maxime Aegyptiorum in se maioresque suos calumniam, de qua Iuuenalis:

Nil praeter nubes et coeli numen adorant;

quasi non hic coeli nubes intelligi pateat; — vel denique imprudentia eadem, qua IOSEPHVS, denunciationem Aaroni Leu. XVI. factam neglexisse. —

His

His tam vanis coniecturis ne ſibi ipſi quidem ſatisfacit D. RAVIVS: ſubiungit ergo: *quamquam ſi dicendum, quod res eſt, neuter locus Philonis huic rei ſat opportunus fuit.* Immo quam maxime opportunum eſſe illum e libro *de Profugis*, quis non videat? Hoc ipſum, quod mireris, paullo poſt confitetur V. C. ſuperiora retractans: *E dictis*, inquit, *efficitur*, SI A SECVNDO LOCO PHILONIS DISCEDIMVS, (e libro de Profug.) *nullum ex illo auctore afferre Noſtrum, in quo nubis in adyto mentionem commode ac opportune iniicere potuerit, debuerit.* Poſt longam igitur diſputationem, in qua huc et illuc vagatus, coniecturas et *ἀντιῤῥητα* miſcuit, inuitus tandem concedit, quod volo, nec negari vllo modo poteſt. Quorſum igitur tot verba! tot ambages!

AD §. XX.

Difficultatibus vltimo loco ex rei natura motis nil denuo opponit Cl. RAVIVS, ad ea, quae ad §. X. de quibusdam ex illis diſputata ſunt, nos amandans. Sed plura ſane hic ſuperſunt, ab aduerſario refutanda, quod optarem factum eodem

 ordine

ordine, eadem breuitate, qua ego vſus ſum. Cur vero ſecus viſum fuerit V. D. lectores iudicent, quibus integrum in tota hac cauſſa iudicium relinquatur.

III

DE

PHILONIS ET IOSEPHI

AVCTORITATE

IN HISTORIA RITVVM

SACRORVM

Quod in omni genere opinionum temere receptarum fieri solet, vt vel in clarissima luce velut caliginem offundant, nec veritatem ante oculos positam cerni sinant, id etiam in peruulgato nimis errore accidisse deprehendimus eorum, qui Iudaeorum magistris recentioribus, in rituum sacrorum explicatione, non modo parem, sed multo maiorem fidem, quam scriptoribus aequalibus, PHILONI et IOSEPHO, tribuant. Ego vero iam dudum versabam animo, quae priuatim in circulis commilitonum contra hanc pudendam multorum leuitatem, immo libidinem, saepius disputassem, ea publica commentatione edisserere; opportunum modo tempus locumque expectabam. Quem cum mihi huius libelli edendi consilium per argumenti tractati coniunctionem praebuisset; nolui hanc opportunitatem dimittere, meam, de male aestimata fide scriptorum istorum, sententiam paullo copiosius ac diligentius explicandi. In quo instituto non sane docto-

doctorum hominum, qui mea admonitione non egent, sed iuuenum potius sacrarum literarum studia aemulantium rationem habui, ne prauis opinionibus a lectione optimorum scriptorum absterrerentur, quibus, in cognoscenda rerum sacrarum antiquitate, proximus a libris diuinis locus concedendus videretur.

Cum in praefatione Disputationis superioris de nimia facilitate Christianorum interpretum, in amplectendis Rabbinorum edictis, quaedam delibarem, illius leuitatis hanc caussam posui, quod harum rerum cognitio fere peteretur ab iis, qui olim his solis vsi essent magistris in addiscendis literis hebraicis, ex eorumque auctoritate toti pendere consuessent. Quod enim vsu fere discipulis venit, vt magistros, a quibus multa bona didicisse se agnoscant, in ceteris coeco assensu sequantur, in eorumque verba iurent, nullo iudicio suo, nulloque delectu adhibito; id in Rabbinicis quoque scholis factum esse, mirum videri nemini debet. Sed hunc ἰουδαϊσμόν, vt ita appellem, apud eos maxime deprehendas, qui in tractandis Hebraeorum monumentis non modo ex ore pendent Iudaici magistri, sed etiam literis graecis latinisque aut omnino non, aut leui-

leuiter imbuti, elegantiorisque doctrinae expertes, ad hoc genus rerum eleganter tractandum et iudicandum, ingenium praeparatum non attulerunt; quod genus hominum a LVTHERO, MELANCHTHONE, FLACIO ILLYRICO, BVCERO aliisque viris subacti per elegantem doctrinam iudicii, et e magna ineptiarum Iudaicarum farragine optima tantum, spretis reliquis, iusta cum cura et diligentia seligere solitis, saepe cum magistris suis est reprehensum. LVTHERVS quidem quid de magistris istis senserit, multis, e doctissimi inprimis Commentarii in Genesin, aliorumque similium librorum, locis perspicuum est.

Sed in illo genere hominum et principes fuere ipsi BVXTORFII, et auctores reliquis, qui se ad earum rerum studium contulissent. Nam cum illi in hac parte doctrinae ita regnarent, vt nihil iis perfectius putaretur, plerique eorum auctoritatem secuti, Rabbinorum opinionibus incautius sese permisere, ex eorumque scriptis tamquam ex oraculis omnia hausere, tanta quidem cum fiducia, quasi ea nemo melius tradidisset, neque vero tradere potuisset. Ipsa scripta BVXTORFIANA cum auide a plerisque legerentur, et confidenter vbique laudarentur

tur et compilarentur; si quis vellet excellere in hoc genere, nihil aliud agebat, quam vt e Rabbinico illo fundo plura depromeret, et ad rerum sacrarum explicationem traheret; longe valere iussis aliis auctoribus et doctrinae melioris praesidiis.

Non mirum igitur, si optimos iidem de rebus Iudaicis scriptores, PHILONEM et IOSEPHVM, plane non attigerunt, e quibus meliora et certiora rituum inprimis sacrorum documenta haurirent. Ad hos enim auctores graece doctissimos et elegantissimos recte legendos, nisi probe subactus scientia graecarum literarum accedere nemo potest, aut iustum iis pretium statuere; vt cetera praesidia taceam, veri hebraismi (non illo e Rabbinis, sed fontibus melioribus, analogia linguarum Orientalium, interpretibusque inprimis V. T. antiquis, hausto) et historiae sacrae et profanae haud vulgarem cognitionem, sine qua nemo IOSEPHVM et PHILONEM recte intelligat, aut eorum amore et studio capiatur. Exinde vero primariam caussam neglecti a permultis recentiori aetate, quin contemti, PHILONIS ac IOSEPHI repetendam arbitror. Nam vt largiar, post BARONIVM, SALIANVM, et alios externos, e nostris quoque non paucos de IOSEPHO inique sensisse,

fiſſe, eumque vt nugaciſſimum ſcriptorem riſiſſe propterea, quod in antiquioris hiſtoriae hebraeae partibus aberrare ſubinde a libris ſacris videretur; PHILONI autem ἀλληγορημάτων nimium ſtudium inuidioſum fuiſſe: non tamen has ſolas eſſe cauſſas vulgaris contemtus, perſuaſiſſimum mihi habeo, ſed illam ſuperiorem cauſſam longe plus valuiſſe. Dolendam vero ſortem optimorum ſcriptorum, qui tam iniquos, etiam imperitos, cenſores nacti, e multorum manibus, iuuenum inprimis ſacra ſtudia colentium, excutiantur!

Quamuis autem nunquam defuerint, neque hodie, poſt SCALIGEROS, CASAVBONOS ſimilesque, deſint viri doctiſſimi, qui rectius de PHILONE et IOSEPHO ſentiant, iuſtumque vtrique pretium ſtatuant: inter illos ipſos tamen non paucos reperias, qui, ſui iudicii parum memores aut tenaces, in indagandis maxime explicandisque ritibus ſacris ſaepe, quo ſe vertant, dubii, nunc PHILONI et IOSEPHO, nunc recentioribus Iudaeis maiorem fidem tribuant. Cuius inconſtantiae ſi omnia exempla congerere velim, quae vel mihi innotuerint, voluminis iuſti modum impleant: ſed quaedam ſpeciminis loco attuliſſe ſufficiat.

Primum inter haec occurrit exemplum Cl. RAVII, qui ſane fidem ſcriptorum de rebus Iudaicis antiquorum et recentiorum recte aeſtimat. *Caute et circumſpecte,* inquit, in Praef. libelli mihi oppoſiti, *aures ſubſtringi decet Iudaeorum citerioris aeui cantilenis, ſi quando de rebus ritibusue maiorum ſuorum perſcribunt, quae tum internis domeſticisque laborant incommodis ac difficultatibus, ex auitae linguae ignorantia profectis, tum vero antiquiorum in gente ſua auctorum, Philonis et Ioſephi, nec non Verſionum Pentateuchi, quae primae omnium in lucem prodierunt, fide ac ſuffragio deſtituuntur.* In Diſſertatione autem, quam adiecit, *de Libamine facto in Sacra Menſa,* grauiter ſaepius reprehendit interpretes Chriſtianos, *quod, neglectis melioribus praeſidiis, Iudaeorum recentiorum nugas amplecterentur, qui diuinae legis ſenſum minus aſſecuti traditionibus ſuis in diuerſum abeant, maioribusque, teſtibus oculatis, in os contradicant — quorum crebrae de antiquis ritibus ac caerimoniis altercationes et controuerſiae in collectione Miſchnica frequentatae, locupletes haeſitationis teſtes ſint p. 159. 168. 174. 189.* et in tota hac diſputatione PHILONIS et IOSEPHI teſtimonio feliciter vſus, recte tandem pronuntiat: *nos, ſi abſque aliis Iudaeorum gentis ſcriptoribus eſſemus, Philone, Ioſepho, et Pentateuchi*

antiqui

antiqui interpretibus, in magna versaturos esse plurimarum rerum, quae ad caerimonias illarum publicas attinent, ignorantia. At idem Cl. RAVIVS contra meam caussam disputans, in alia omnia concedit, nimium confisus Rabbinorum commentis de nube super arca, quae non secus ac Sibyllina folia colligit; IOSEPHI contra de illa silentio, PHILONIS-que diserto in contrariam partem testimonio ita spreto, vt potiora ducere Iudaeorum recentiorum oracula videatur. In qua quidem inconstantia permultos habet sui similes, nominatim Cel. IO. GOTTL. CARPZOVIVM *in Apparatu Antiquitatum S. Cod. et Gentis Hebraeae*, opere eruditissimo atque laudatissimo. Is enim Vir doctissimus, quamquam optime subinde defendit auctoritatem PHILONIS et IOSEPHI, eamque anteponit Iudaeorum magistris e recentiori aetate: aliis tamen locis, sui immemor, ad diuersa labitur; quod non in ignominiam Viri optimi dictum velim, cuius merita bene nouerim, et, quanti par sit, aestimem.

Baptismum quidem Proselytorum recte vt commentum Rabbinorum repudiat, *quoniam nullum eius sit vestigium in Philone et Iosepho, aliisque id genus commentariis antiquis, qui omnes ritum tam solemnem*

 certe

certe non tacuissent, cum in minoris ponderis caerimoniis describendis mirum quantum fuerint curiosi p. 48. Valet rursus apud illum vtriusque testimonium, contra BRAVNIVM, in tunica et bractea aurea Pontificis, spretis Rabbinis, *ex ingenio nugantibus*, vt ipse ait *p. 73. 85.* Potu quolibet caput tentante Naziraeis interdictum, PHILONIS auctoritate contra MAIMONIDEM defenditur *p. 153.* Eiusdem PHILONIS auctoritate nititur, Proseuchas Iudaeorum a Synagogis non differre, eodemque loco esse habendas, probaturus *p. 320.* De altari thymiamatis agens IOSEPHI fide recte vtitur, tamquam *testis oculati*, ita enim vocat, ad refellenda recentiorum commenta, *p. 272.* Eundem de decima pauperum tuto sequitur *p. 621.* — Quid vero idem aliis in locis? Labri aenei a IOSEPHO datam descriptionem repudiat, *vix tuta*, inquit, *ipsi fides constat*, *p. 288.* Oraculum Vrim et Thummim templo posteriori plane defuisse, defendit contra IOSEPHVM, *quicquid oggannint ille:* his verbis vtitur, *p. 301.* Nec maiorem illi fidem habet anno Iubilaeo obaeratos a mutuo liberatos commemoranti *Ant. III, 12. hallucinatum esse in multis, et hinc ex oscitantia, hinc ex malitia praeter scripturae fidem nonnulla scripsisse*, arguens, allata R. SIMONII obseruatio-

uatione *ex Hist. Crit. V. T. T. I. p. 157.* eadem vitia IOSEPHO exprobrantis. Quod si vel maxime concedamus tantisper, IOSEPHVM *nonnulla* oscitanter et malitiose contra scripturae fidem in historicis tradidisse, de quo deinde videbimus; non hoc tamen suffecerit ad omnem ipsi in quolibet genere rerum traditarum fidem abrogandam. Immo, hic vel illic vere peccasse, demonstrandum erat argumentis idoneis.

Plura ex hoc auctore aliisque afferre possim eiusmodi inconstantiae exempla, quae ostendant, incertum plane apud multos esse de scriptoribus Iudaicis antiquioris et recentioris aeui iudicium, incertumque adeo et vanum eorum vsum. Equidem hac inprimis caussa motus ad suscipiendam hanc opellam animum appuli, vt demonstrarem, fidem PHILONIS et IOSEPHI, in ritibus Iudaicis, recentioris eiusdem gentis scriptoribus omnibus longe maiorem merito habendam esse; quod deinde exemplis quibusdam confirmabo. In illo autem instituto non hoc mihi sumo, vt perdifficilem de fide Iudaicorum scriptorum quaestionem ad liquidum omnino perducere velim ac possim; cum nec doctrinae, si qua est in me, tenuitas, nec libelli huius angustiae

I 3 tan-

tantam argumenti grauitatem sustineant: id vnum ago, vt, si possim, studium doctiorum ad hanc rem curatius excutiendam conuertam; qui si meliora et certiora tradiderint, omnes sacrarum literarum studiosos, meque ipsum, vehementer sibi obstrictos habebunt.

In fide scriptorum historica aestimanda duo inprimis spectanda esse, viri harum rerum intelligentissimi praeceperunt: primum, *an fontibus idoneis et satis certis auctoribus vsi essent, vel, quod maximum est, ipsarum rerum, quas traderent, spectatores affuissent, vt adeo verum necessario scirent, nec possent ignorare:* deinde, *eone fuissent ingenio, eoque animo, vt curiose satis et diligenter verum tradere vellent, nullasque caussas falsi, graues autem veri tradendi haberent.* Vtrumque vero in PHILONEM et IOSEPHVM, quod quidem historiam rituum sacrorum attineat, multo magis cadere, quam in recentiores Iudaeorum magistros, eoque nomine, nisi vnicam, multo tamen maiorem in his rebus fidem mereri, intelligi facile potest. Ambo scilicet cum stante etiam nunc templo viuerent, ortique essent e sacerdotali familia, *cultus publici rationem necessario tenebant, nec poterant ignorare.* IOSEPHVM quidem, vt in

Iudaea

Iudaea natum et Hierosolymis degentem, nemini dubium fuit, cultus publici fuisse perpetuum spectatorem et interdum etiam administrum: at PHILONEM fuerunt qui auctorem harum rerum minus idoneum haberent propterea, quod Alexandriae viuens, longeque adeo remotus a ministerio Leuitico, veram eius rationem non potuerit indagare. BONFRERIVS *ad Leuit. XXI, 14.* PHILONEM pronuntiat *rituum templi plane ignarum*, quem sequitur C. L. SCHLICHTERVS *de Panibus Fac. P. I. p. 50.* negans, fuisse αὐτόπτην, atque adeo fide dignum testem; vt alios mittam. In quo quidem illi mire falluntur, pudendamque leuitatem produnt. Nam, vt PHILO non fuerit testis earum rerum αὐτόπτης, num propterea nulla omnino fide dignus censendus sit, qui stante adhuc templo vixerit, e sacerdotali genere ortus esset, et legis doctrinam studiose atque erudite tractasset? Enimuero, quomodo non αὐτόπτης fuerit, cui per natales ipsos fungi sacris liceret, qui de religioso more Iudaeorum, etiam Alexandrinorum, anno quoque semel saltem Hierosolymis ad sacra communia praesto fuit; cuius rei ipsum habemus disertum testem, καθ' ὃν χρόνον, inquit, εἰς τὸ πατρῷον ἱερὸν ἐστελλόμην εὐξόμενός τε καὶ θύσων, *in Libro* περὶ προνοίας, qui integer fere

extat in edit. MANGEI, *T. II. p. 646.* Pauca quidem sunt PHILONIS commentaria de ritibus sacris, quippe qui de iis non singulis ex instituto scribat, sed quaedam tantum, vt occasio se obtulerat, attingat: non illa tamen contemnenda interpreti S. S. cum multis locis magnam lucem recte vtenti possint praebere: quorum exempla aliquot infra ponemus. Sed non Iudaicorum modo rituum peritum fuisse, sed ἀκριβεστέρᾳ quoque Pharisaeorum disciplina imbutum, vel ea satis doceant, quae de Melchisedeco, de ciuitate Patriarcharum caelesti cet. aeque vt a Paullo ad Hebraeos, a Philone disputata commemorauimus in Disp. *de Eruditione Paulli Ap. Iudaica, non Graeca.* Amplius autem multo de his rebus differentem habemus IOSEPHVM, quamuis nec ipse rituum sacrorum historiam in vnum corpus congesserit, aut perpetuo ordine tradiderit, sed per integrum opus Antiquitatum Iudaicarum, et per Libros de Bello Iudaico, opportune sparserit, vnde colligi a lectore in suasque classes digeri possunt.

Cum vero vterque non eas modo caerimonias tradant, quas ipsi in sacris obeundis sua aetate viderint, sed ex antiquioribus etiam permultas stante taber-

tabernaculo et templo Salomoneo ſolemnes: quaeritur, vnde illarum hiſtoriam hauſerint? De IOSEPHO quidem, qui plurima eius generis habet, confecta res eſt, cum diſerte teſtetur ipſe, ſe omnia hauſiſſe ἐκ τῶν Ἑβραϊκῶν γραμμάτων, ἐκ τῶν ἱερῶν βίβλων, *Prooem. Ant. Iud. 2. 3.* Iterum commemorat ἀρχαίας βιβλία, Ἑβραίων βίβλυς, quos ſolos ſe ſecutum affirmat, *Ant. X, 10. 6.* Sed noua hic quaeſtio exoritur: quinam ſint hi *ſacri* et *hebraici libri?* illine ſoli, quos et nos habemus, libri V. T. θεόπνευστοι et Canonici, an praeter hos et alii? Cui quaeſtioni optime, vt ſolet, magno cum doctrinae apparatu, ſatisfecit Auunculus Optimus, S. V. ERNESTI, *in Exercitatione Flauiana I. de Fontibus Archaeologiae §. XIV. cet.* Permulta ſcilicet cum habeat IOSEPHVS et in rituum ſacrorum hiſtoria, et in ceteris, quorum nihil ſit in noſtris libris Canonicis: ea quin ex aliis depromſerit monumentis tum notis, communemque fidem meritis, dubitari nequit. Θεοπνεύστες vero fuiſſe, etſi diuerſos a Canonicis, vt quibusdam placet, non credibile eſt S. V. ERNESTI ex eiusdem IOSEPHI teſtimonio, qui diſerte hos modo noſtros Canonicos XXII. recte *diuinos* credi tradit, *contra Apionem I, 8.* Libri haud dubie tum extitere ſatis antiqui, quales ſunt,

 quos

quos nos Apocryphos V. T. vocamus, quorum quidem, ſi non par diuinis, at magna ſatis vigeret apud omnes auctoritas, ita quidem, vt IOSEPHVS in conſcribenda gentis ſuae hiſtoria, praeter θεοπνεύστους, et hos recte adhibendos, nec ſine vitio negligendos, putaret.

Ἑβραϊκὰ βιβλία cum IOSEPHVS appellet monumenta, quibus vſus ſit: vel inde refellitur RAVII aliorumque permultorum opinio, IOSEPHVM linguae Hebraicae plane rudem exiſtimantium; cuius ignorantiae crimen cum multo magis PHILONI Alexandrino impingant: pauca hic contra vulgarem iſtum errorem videntur monenda. Et in IOSEPHO quidem tanto minus condonanda criminatio eiusmodi viris doctis videtur, quo clarius per ſe patet, eum ab hebraicis literis alienum eſſe nullo modo potuiſſe. Iudaeum enim in Palaeſtina natum, e familia ſacerdotali oriundum, ἀκριβεστέρας αἱρέσεως Phariſaicae diſcipulum, doctum adeo hominem, e Iudaica quoque formula, quis credat hebraica ignoraſſe? cum eruditio Iudaica ex ipſius teſtimonio in ſacrarum literarum interpretatione et intelligentia verſaretur: παρ' ἡμῖν, inquit, μόνοις σοφίαν μαρτυροῦσι τοῖς τὰ νόμιμα σαφῶς ἐπισταμένοις, καὶ τὴν ἱερῶν

ἱερῶν γραμμάτων δύναμιν ἑρμηνεῦσαι δυναμένοις *Ant. XX, n. 2.* In *Vitae* autem *suae narratione n. 2.* se dicit iam quatuordecennem ita prouectum fuisse in sacrarum studio literarum, vt a Pontificibus vrbisque primoribus de recondito legum sensu consuleretur. Non minori igitur iniuria IOSEPHVM ἀναλφάβητον in hebraicis dixeris, quam Paullo Apostolo, eiusdem disciplinae alumno, ignorantiam hebraismi obieceris.

Sed alia in promtu sunt, quae errorem illum arguant. Ipse IOSEPHVS *in Prooemio Libr. de Bello Iud.* affirmat, hos libros a se primum *hebraice* conscriptos fuisse: προὐθέμην ἐγὼ τῇ κατὰ τὴν Ῥωμαίων ἡγεμονίαν Ἑλλάδι γλώσσῃ μεταβαλὼν, ἃ τοῖς ἄνω βαρβάροις τῇ πατρίῳ συντάξας ἀνέπεμψα; vbi *barbaros* intelligit Iudaeos, ἄνω i. e. Orientem incolentes, vt Paullus *Rom. I, 13.* ἕλλησι opponit. Quid desideretur amplius ad vindicandam IOSEPHO hebraicae linguae cognitionem, equidem non video. Quod si quis plura in hanc rem argumenta requirit, adeat inprimis S. V. ERNESTI *Exercit. Flau. I. §. III. cet.* vbi plus satis refutauit opinionem eorum, qui IOSEPHVM putant graecam interpretationem semper consuluisse, non hebraicam

cum archetypum, demonstrauitque exemplis multis, iisque clarissimis, non posse IOSEPHVM graecam versionem omnino secutum esse, cum pluribus in locis consentiat manifeste cum hebraicis exemplis contra graeca; in iis vero, vbi cum graeca faciat, vel id temere ei accidisse, vel a Christianis doctoribus hebraica ignorantibus ad graecam versionem, quam solam sequerentur, esse correctum atque interpolatum; cuius corruptionis in IOSEPHO nimis manifesta sint indicia. *

Quod

* Egregium praeterea et ab hac parte IOSEPHVS nactus est defensorem V. Illustr. I. D. MICHAELIS *in Praef. ad Spicilegium Geogr. Hebr. post Bochartum p. 10. Turpissime falluntur*, inquit, *qui hebraicae linguae peritiam ab illo abiudicant. Grammaticarum legum imperitior, (fateor) quod nondum grammatica mortuae linguae inuenta esset, verborum significationes multo plures nouerat, quam illi ipsi, qui de eo iudices sedere audent. Verum saepe alia in suis legebat Codicibus hebraicis, quam nos in nostris, (quod si opus est sat magnis variarum lectionum ex eo excerptarum copiis confirmare possum) iam significationes verbis hebraicis subiiciebat, lexicis nostris ignotos, vsu tamen reliquarum linguarum orientalium confirmatas. Alterutrum vbi accidit, doctis istis viris, qui hebraica sua omnia in lexicis commentariisque habebant, de lectionis autem varietate nihil suspicabantur, valde indoctus visus est, aliquando*

Quod PHILONEM non minoris inſcitiae in hebraicis literis accuſatum videmus, id eandem cauſſam habet, quam in IOSEPHO; nempe, quoniam ſaepe alias verborum etymologias ſequitur, grammaticamque non habet ἀκρίβειαν, qualem nos deſideramus in eo, qui hebraicarum literarum ſcientiam profiteri velit; graecam denique Interpretum, etiam vbi ab hebraica veritate recedit, graece interpretatur, et ad allegorias flectit; quod quidem non inſcitia hebraici ſermonis, ſed conſulto fecit, qui Iudaeis Graecis ſcriberet, inprimisque imbutis aliqua doctrina graecarum literarum, quippe qui ſoli Iudaeorum poſſent eius orationis elegantiam capere. Sed et ad PHILONEM in vniuerſum excuſandum illa valebunt, quae bene monuit Ill. MICHAELIS l. c. hebraicam linguam illo tempore nondum fuiſſe more graeco ad grammaticas regulas accurate reuocatam, aut analogiam linguae per ſubtiles obſeruationes indagatam; neque adeo e talibus peccatis vniuer-

do etiam plane mentiri, hiſtoriamque ſine auctore confingere. In quo quidem Viro Eruditiſſimo aſſentimur omnino, gaudemusque vehementer fide facta, de exponendis copioſius alio loco virtutibus IOSEPHI, quamuis et in hoc ipſo opere diligenter IOSEPHVM illuſtratum et contra iniuriam recentiorum optime defenſum vidimus.

vniuerſae linguae ſcientiam idoneam detrahi vel IOSEPHO vel PHILONI poſſe ac debere. Quod ſi ad eiusmodi ſeueram normam de his voluerimus iudicare: ORIGENES quoque et HIERONYMVS hebraicarum literarum plane rudes eodem iure habendi ſint, qui et ipſi grammaticam ἀκρίβειαν ſaepe negligunt, ineptas effingunt etymologias, et graeca, vbi captandis allegoriis inſeruiunt, ſequuntur potius quam hebraica. Quid? noſtrorum quam multi ea conditione hebraismi ignari dicendi eſſent, qui πρὸς οἰκοδομὴν vernaculam potius verſionem ſequuntur, quam hebraicam veritatem; vel hebraica verba mire contorquent, vt ſenſum tandem eliciant eum, qui orationis ad populum argumento ſit accommodatus. Ceterum, vt largiar, inter Iudaeos Alexandrinos permultos fuiſſe, qui auitam linguam vel parum callerent, vel plane ignorarent: PHILONEM tamen inter eos nemo retulerit, qui, e ſacerdotali gente ortus, legis Iudaicae rerumque Iudaicarum ſtudioſiſſimus eſſet; quod nemini ignorare licet, qui vel partem aliquam librorum PHILONIS legerit.

Quae hactenus diſputata a nobis ſunt, eo pertinent, vt in PHILONE et IOSEPHO fuiſſe demonſtre-

ſtremus primam ac praecipuam virtutem, qua fides ſcriptorum recte aeſtimanda eſt, *vt idoneam facultatem haberent rituum ſacrorum cognoſcendorum, et neceſſario ſcirent, quae de iis traderent, e ſinceris omnia fontibus hebraicorum monumentorum, quos ipſos adeundi facultas eſſet, haurientes, et, quod maximum eſt, ad fidem illis faciendam, cultus publici ἀυτόπται.*

Sed nec alterum bonae fidei κριτήριον, quod poſuimus, in vtrouis deſideraueris: *vt eo ſcilicet eſſent ingenio, eoque animo, vt, quicquid de cultus publici ratione recte cognoſſent, id bona fide tradere vellent, nullasque falſi, veri contra dicendi graues cauſſas haberent.* Magnum ſane vtriusque rei praeiudicium vel ex eo ceperis, quod erant homines et Iudaica et vero Graeca etiam eruditione exculti, qui per conſuetudinem cum optimis Graecorum ſcriptoribus non modo dicendi genus, ſed ingenium quoque ita ad eorum ſimilitudinem conformaſſent, vt in tractandis rebus exponendisque non poſſent non bene verſari. Quid vero non expectandum ab iis, qui per omnia ſcripta vere caſtum atque religioſum animum ſpirent: num illi, de rebus diuinis, cultuque veri Dei, ſcribentes incurioſe et mala fide egiſſe credendi ſunt? Nullo vero pacto. Qui aliter ſenſerit, fidem-

fidemque iis temere denegarit, nae is eorum libros plane intactos reliquisse, et alienis potius, quam suis, oculis rem diiudicare merito censeatur!

Sed ipsum IOSEPHVM (cuius ratio inprimis habenda nobis est, cum de ritibus sacris plurima tradiderit) et huius rei habemus testem, quanta cum cura et religione in perscribenda gentis suae historia rerumque sacrarum historia versatus sit. Τῷ ἱστορίαν ἀναγράφοντι τὸ μὲν ἀληθεύειν ἀναγκαῖον, dicit ille *in Vita Sua n. 65.* eodemque loco recte reprehendit illorum leuitatem, *qui, cum historiam scribendam susceperint, de veritate parum admodum solliciti ex odio gratiaue falsi aliquid dicere non vereantur.* Qui aliis scriptoribus veri studium tam grauiter commendet, ipsum hoc neglexisse putabimus? Iam supra e Prooemio Ant. Iud. testimonium eius attulimus, quo fontes historiae suae ingenue indicaret, ex iisque solis sua hausisse, sanctissime confirmaret. Idem factum *Ant. X, 10. 6.* quem locum inprimis commemoratione dignum putamus. Εγκαλέσει δέ μοι μηδεὶς ὅτως ἕκαστα τότων ἀπαγγέλλοντι διὰ τῆς γραφῆς, ὡς ἐν τοῖς ἀρχαίοις εὑρίσκω βιβλίοις· καὶ γὰρ εὐθὺς ἐν ἀρχῇ τῆς ἱστορίας πρὸς τὰς ἐπιζητήσοντας τί τῶν πραγμάτων ἢ μεμψομένας

ἠσφα-

ἠσφαλισάμην, μόνον δὲ μεταφράζειν τὰς Ἑβραίων βίβλους εἰπὼν εἰς τὴν Ἑλλανίδα γλῶτταν, καὶ ταῦτα δηλώσειν, μήτε προστιθεὶς τι τοῖς πράγμασι αὐτὸς ἴδιον, μητ' ἀφαιρεῖν ὑπεσχημένος. Quis non religioſum hiſtoricum habeat, *qui monumentis literarum, e quibus hauriat, nec demere, nec addere quicquam de ſuo audeat.* Quin tributam hanc bono IOSEPHO laudem videmus a viris doctiſſimis, qui eius virtutes crebra lectione perſpectas haberent. Ἄξιος πιστεύεσθαι laudatur EVSEBIO *Hiſt. Eccleſ. III, 9.* φιλαλήθης ἀνὴρ ISIDORO PELVSIOTAE *Ep. III, 19. IV, 75.* THEOPHYLACTO *ad Matth. XXII, 7.* et SVIDAE. E recentioribus egregius IOSEPHI defenſor extitit inprimis magnus IOS. SCALIGER, eum vocans *diligentiſſimum et* φιλαληθέστατον *omnium ſcriptorum, cui non ſolum in rebus Iudaicis, ſed etiam in externis tutius credatur, quam omnibus Graecis et Latinis, Praef. ad Opus de Emend. Temp.* in quo ipſo quidem libro et *Notis ad Euſebii Chronicon* multa abſterſit a IOSEPHO crimina, quae ab imperitis illi eſſent impacta. Non minori fortuna vindicem eius egit contra Baronium CASAVBONVS *in Exercitationibus*, et PAGIVS *in Critica ad Annales Baronii*, vt illos taceam, qui in IOSEPHI libros commentati ſunt.

Neque vero quisquam eorum, qui iusta laude IOSEPHVM mactent, eumque φιλαληθέστατον praedicent, errores et vitia eius dissimulasse reperitur; immo ingenue fatentur omnes, aliquid humani interdum passum, quod a CASAVBONO *Exercitat. XII.* * a FABRICIO *in Biblioth. Graeca*, ITTIGIO *in Praefat. edit. Iosephi Lips.* PETRO BRINCHIO *in Examine Chronologiae et Historiae Iosephi*, ad calcem edit. Hauercamp. aliisque factum est. Sed de his ipsis vitiis caute et modeste iudicandum arbitramur, quod

* Cum *historicum nobilissimum* laudasset CASAVBONVS l. c. *quicquid ingrati Iosephomastiges muginentur;* ita pergit ille: *Si omnes Iosephi errores, hallucinationes, aut ablepsiae (de iis non loquor, in quibus discedit Iosephus a Bibliis: in quo excusari non potest) in vnam summam contrahantur, vix centesima pars ea fuerit culparum ab vno Eusebio admissarum, siue in Chronicis, siue in aliis scriptis. Cur igitur tanta cura et tanta cum iniquitate Iosepho insultabimus? cuius libros nisi prouidentia Dei singularis ad nostra seruasset tempora, in quantis rerum Iudaicarum tenebris versaremur? quot fabulas, quot mendacia iubar historiae Iosephi discussit? At errat Iosephus interdum manifesto. Sane: homo enim erat. Potuitne Baronius obliuisci, omnes homines errare, omnes venia opus habere? Quis autem magis ipso? cuius Annales tot futiles fabulas, tot foeda mendacia, tot omnis generis errores continent cet.*

quod plerique minus fecere, quam debebant. Nam ſi quaedam hiſtoriae ſacrae, antiquioris inprimis aetatis, admiſcuit, quae in libris ſacris haud reperirentur, neque per ſe probari poſſent; non ideo illa confiſta ab eo ſunt de induſtria et malo animo, vti criminantur eius aduerſarii, ſed hauſta e monumentis ſcriptis, ſine iuſto fortaſſe in omnibus delectu: alia paullulum immutata, non peruerſa aut detorta, ad ingenium Graecorum, in quorum gratiam animum ad ſcribendum appuliſſet; in iis maxime rebus, quae ad paganorum ſacra opinionesque traductae, et rationem in Iudaicis et ſimilitudinem in Graecis haberent; vt de igne caeleſti et *αὐτομάτῳ*, quo victimae incenderentur cet. alia omiſſa, quae offendere poſſent paganos, neque illud malo conſilio, ſed quo magis per hanc artem veram religionem reliquis gentibus commendaret. Haud pauca denique ipſi exprobrata vitia, in Chronologicis maxime, reperias, quae non a IOSEPHO vere profecta, ſed intruſa a doctoribus veteris eccleſiae et correcta ſint ad graecam verſionem; cuius correctionis et interpolationis exempla dedit clariſſima S. V. ERNESTI *l. l.* et plura ſe daturum pollicitus eſt in aliis ad IOSEPHVM commentationibus, quas, optandum eſt, vt in magnum rei ſacrae commo-

dum aliquando edat. In eandem ſententiam IOSEPHI cauſſam optime tuetur V. Cel. I. M. SCHROEKHIVS in egregio libro *Chriſtl. Kirchen-Geſchichte T. II. p. 255.*

Ceterum et ex hac parte ſaepe iniuria fieri mihi videtur IOSEPHO, quod, quae ſacris narrationibus *praeter* libros diuinos interdum adiungit, (quae *contra* libros illos habet, per ſe concidunt) hoc ipſo nomine omnino repudientur a quibusdam, quia in ſacris literis nulla eorum iniiciatur mentio, cum tamen nihil abſurdi habeant, et commodam interpretationem admittant. Nos vero ſatis credibile ducimus, quasdam eiusmodi narrationes ex iisdem libris antiquis depromtas eſſe, e quibus Apoſtoli ſua de Ianne et Iambre, de cadauere Moſis rel. hauſerint. Bileamum et PHILO et IOSEPHVS tradit conſilium dediſſe Balacko corrumpendi Iſraelitas per feminas Moabiticas, quod a Ionathane Paraphraſte pariter additum eſt textui ſacro; IOSEPHVS item per angelorum miniſterium datam legem: vtrumque, opinor, malae fidei arguerent multi, niſi haec ipſa virorum θεοπνεύστων teſtimonio in N. T. confirmata haberemus; de Bileami quidem conſilio *Apoc. II, 14.* de angelorum miniſte-

rio

rio in ferenda lege *Act. VII,53. Gal. III,19. Ebr. II,2.* * Quae quidem admonere quemque debent,

 vt

* De ministerio angelorum in lata lege video etiam viros doctissimos et librorum sacrorum loca, et IOSEPHI locum *Ant. XV.* 5. 3. in alienum sensum detorquere, non aliam, puto, ob caussam, quam quod non clare satis intelligerent, quomodo hoc factum sit. De modo autem non quaerendum, si de facti veritate e locis luculentis, quales hi sunt, constiterit. Ἄγγελοι Stephano et Paullo dici putant prophetas, qui etiam angelorum nomine in S. S. interdum insigniantur. Sed de lege in monte Sina promulgata in allatis locis sermonem esse, nimis manifestum est; neque vox ἄγγελος nude posita, sine vllo adiuncto, aliud significare potest, nisi genium caelestem. Ex eadem ratione *1 Cor. XI,10. 1 Tim. III,16.* non nisi de angelis caelestibus intelligi debet. Qui εἰς διαταγὰς ἀγγέλων, *inter ordines angelorum* explicant, (εἰς pro ἐν positum est, vt alibi sexcenties) non aduertunt veram et vnam significationem τοῦ διατάσσειν, quae est *promulgare*, vbi de lege ponitur, repetitamque clariorem explicationem Apostoli διαταγεὶς δι' ἀγγέλων, λαληθεὶς δι' ἀγγέλων, quod sane ministerium angelorum in promulgata lege luculenter satis indicat. Quod aliis in locis Deus dicitur edixisse legem, non vere repugnare, quilibet videt, neque excusatione indiget. Eandem vim expertus est locus IOSEPHI, in quo δι' ἀγγέλων legem datam non de Sinaitica, sed de aliis praeceptis institutisque diuinis, ἀγγέλους autem de prophetis itidem,

vt cautius et de aliis eiusmodi additamentis iudicet, neque ea damnet promiscue, aut de industria mendaces PHILONEM et IOSEPHVM propterea clamitet, quod non vsquequaque iis conueniat cum libris diuinis.

Sed iam e deuerticulo in viam redeundum. Cum enim mei non sit instituti, vindicem agere PHILONIS et IOSEPHI, in tota rerum sacrarum historia tradenda; integrum cuilibet iudicium huiusce partis relinquam: id teneo, quod ad caussam meam pertinet, bona haud dubie fide vtrumque egisse in describendis ritibus cultus publici, quibus celebrandis et ipsi saepe interfuissent, meritoque religiosum illis animum, quam aliunde prodant, et in eo tribuendum esse, vt, quae ipsi viderint, et satis cognita habuerint, accurate ad posteros tradidisse credantur. Hactenus quidem certam eorum fidem atque inconcussam stare, serio defendo, neque in eo pertinacius repugnaturum quemquam rerum talium intelligentem confido. Ac nescio, an qui ita cupide IOSEPHO et PHILONI fidem detra-

dem, aliisque doctoribus, intelligi volunt; quod contextus nullo modo patitur, neque est probabile.

trahunt, eoque etiam, quae in ſacris literis leguntur, corrupiſſe defendunt, ſibi repugnent ipſi alia in cauſſa grauiſſima, hoc eſt, in integritatis librorum ſacrorum defenſione, in qua maxime ſolent niti fide et reuerentia Iudaeorum aduerſus ſcripturam ſacram. Nam ea ratio labefectetur neceſſe eſt et corruat, ſi tam illuſtria exempla perfidiae Iudaicae in tantis viris, e ſacerdotali etiam genere natis, ei opponi poſſint.

Ex his autem facillimum erit iudicare, quale momentum faciat fides Iudaeorum recentioris aetatis, ſi cum PHILONE et IOSEPHO comparentur; neque aliud colligi poteſt, quam quod volumus: vnum PHILONIS vel IOSEPHI teſtimonium ſexcentis Rabbinorum ſequioris aetatis eſſe longe anteponendum. Nam ſi ad fidem hiſtoricam probandam requiritur, primum, vt verum neceſſario ſcire te, conſtet, e ſinceris ſcilicet fontibus, certisque ſatis monumentis hauſtum: id quomodo ad Rabbinos poſſit conferri, equidem non video, vt qui vel hanc ob cauſſam primas concedere debent PHILONI vel IOSEPHO, quod ſint longe antiquiores, et multarum rerum, quas tradunt, *αὐτόπται*, cuius generis ſcriptoribus, niſi diligentia bonusque animus

 defue-

defuerit, summa fides recte tribui solet. Enimuero qui testimonium Rabbinorum in quolibet ritu cultus Leuitici pluris faciunt, quam PHILONIS et IOSEPHI, aeque turpiter se dant, et ridiculi sunt, ac si quis in Romanae reip. historia et antiquitatibus maiorem fidem habeat v. c. Onuphrio Panuinio, Sigonio, Rosino, Nieuporto et similibus, quam Liuio, Dionysio Halicarnassensi, Dioni Cassio, ceterisque auctoribus grauissimis: vel, si quis post quindecim saecula aedis nostrae Thomanae rationem, et sacrorum in ea formam, e scriptore saeculorum consequentium potius voluerit cognoscere, aut tutius cognosci posse statuerit, quam e testimonio alicuius Antistitis sacrorum in illa aede.

Communem atque vnum fere fontem Rabbinicae sapientiae esse Talmudem, omnes norunt. Idoneum vero monumentum ad fidem historicam! Mischna I. nihil aliud est, quam farrago opinionum et scitorum de rebus sacris, quorum auctores CXXX. numerantur; aucta deinde innumeris commentis in vasto Gemarae commentario. Ipsi Iudaei hanc *legem oralem* dicunt, a viris diuinis ore ad posteros traditam: quae si vera vel maxime eius sit origo, quod concedere nullo modo possumus; per istam tamen

tamen propagationem ore factam immixta est atque intexta tot sententiis absurdis et fabulis anilibus, nullum vt sit veri κριτήριον, nisi in iis, quae cum libris sacris accurate conueniant; quae sunt sane perpauca. II. Inter ipsas magistrorum de rebus ritibusque sacris sententias magnus est dissensus; alter repugnat alteri, et in alia omnia discedit, tantaeque hic feruent lites et controuersiae, quae nullo modo in concordiam possint redigi. Quomodo igitur hoc opus pro fonte historiae sacrae probabili possit haberi, ad Calendas Graecas docebitur. III. Accedit, quod non ipsi modo auctores Talmudici dissentiunt, sed etiam inter Iudaeos reliquos ad hunc vsque diem vehementer magnoque animorum motu de eo concertatur: vtrum sit Talmudi fides habenda, nec ne? et adhuc sub iudice lis est. Ortae hinc, quod notissimum est, sectae Rabbanitarum et Karraeorum, quorum illi Kabbalam, i. e. traditionem, amplecterentur, hi legi scriptae vnice adhaerendum putarent; in quo recte eos iudicare, non dubium esse cuiquam potest: atqui etiam plus sapere reliquis Iudaeis Karraeos semper statuerunt, qui e nostris plus aliis saperent. Ipse MAIMONIDES, Rabbanitarum princeps, conqueritur *in Comment. ad Tract. Aboth. c. I.* in eo con-

 sen-

ſenſiſſe Sadducaeos et Baithoſaces, quos Karraei fuerint ſubſecuti, vt dicerent: *recipio legem, repudio Kabbalam, quia non eſt vera:* exſecrandam vero hanc ſectam haereticorum ridicule criminatur. Conſulendus omnino IAC. TRIGLANDIVS, qui de ſecta Karraeorum optime ſcripſit, *in Syntag. de tribus Iud. ſectis*, recenſuitque eorum argumenta, quibus Talmudis auctoritatem vendidatam euertant: aduerſari ſcilicet eum libris ſacris; ſecum ipſum pugnare; abſurda et impia tradere. Cf. EISENMENGERI *Entdektes Iudenthum I, 8.* Quae ſi recte ſeſe habent Karraeorum contra Talmudem dicta, quod negare vtique e noſtris nemo audeat; efficitur, vt pro puro ille fonte antiquitatum ſacrarum haberi nullo modo poſſit.

Sed tanto magis demiranda eſt Chriſtianorum permultorum leuitas, qui MAIMONIDI, epitomatori Talmudis, tantam auctoritatem concedunt, vt eius ſcita oraculorum fere loco amplectantur: vnde in plerisque antiquitatum S. commentariis primo loco poſitum videas, tanquam optimum auctorem, cui fides in hoc genere denegari nullo modo poſſit. Taedet recenſere elogia a noſtris vbiuis in MAIMONIDEM cumulata, quorum ſane auctores pudeat.

Hunc

Hunc P. CVNAEVS *de Rep. Hebr. I, 2.* primum Iudaeorum vidiſſe, ait, quid eſſet, non delirare; nec de eo tam magnifice dici quicquam poſſe, quin id virtus eius exſuperet. Fuit is, quod non negamus, Iudaeorum doctiſſimus, ex Ariſtotele et Platone, quorum verſiones Arabicae tum extabant, inter ſuos philoſophus; ſed qui Rabbaniticae ſectae addictus, totus penderet a Talmude, cuius compendium in ſcriptis eius extare, omnes largiuntur, ab ipſoque diſerte affirmatur in Epiſtola Apologetica, quae eſt in BVXTORFII *Inſtitut. Epiſtolari Hebraica p. 382.* Quo loco reſpondet popularibus ſibi nouandi ſtudium laeſamque auctoritatem Talmudis exprobrantibus, contenditque, ſe omnia religioſe ex iſto theſauro antiquitatis, quamuis non ſemper indicato loco, hauſiſſe. Non defuerunt tamen inter noſtros, qui poſt MORINVM, VOSSIVM, R. SIMONIVM, et in MAIMONIDE nugas et deliria multa notarent; nominatim Cel. CHRIST. SCHOETTGENIVS, *Hor. Hebr. et Talmud. T. I. Praef.* §. 8. inprimis *T. II. p. 809. Chriſtianis*, inquit, *Philologis illud vix condonari poteſt, qui ex illis*, MAIMONIDE ſc. et aliis recentioribus Iudaeis, *antiquitates Hebr. diſcere, et alios docere voluerint. Scriptores enim non ſatis antiqui ſunt, et ab antiquioribus in multis abeunt. Immo*

ne

ne ipsis quidem propositum fuit, antiquos ritus docere, sed tantum suos informare, quid in variis rituum generibus sequi debeant. Igitur lectio illorum ad antiquitatem cognoscendam non solum inutilis sed etiam noxia est. Et tamen viri docti secure illos in consilium adhibuerunt, et nullum fere est Antiquitatum Hebraicarum volumen, quod non horum traditionibus contaminatum sit. Immo pleraque Maimonidae in latinum sermonem conuersa et commentariis illustrata sunt, vt iuuenes sic mature a via veritatis abducti fuerint. cet.

Alterum superest, vt recentiores Iudaeorum magistri cum PHILONE et IOSEPHO hac ex parte conferantur; num in iis idem fuerit veri studium, idem ingenium, idem rerum seligendarum iudicium, eadem tractandarum diligentia? In quo quidem toto coelo differre ab vtroque, non multa eget demonstratione. Etenim cum IOSEPHVS inprimis, professione historicus, consuetudine optimorum Graeciae scriptorum probe excultus, Iudaicis moribus fere exutis, ad illorum venustatem ingenium suum scribendique solertiam conformarit: hi contra ab omni ingenii cultu alieni reperiuntur, procliuesque adeo ad quaeuis fingenda et credenda. Quis vero non nouit ingenium Rabbinicum, quarumuis nuga-

nugarum anilium fundum fertilissimum? vt recte *fabulae Iudaicae* in prouerbium abierint, a quibus ne doctissimus quidem eorum, MAIMONIDES, sibi temperauit. Neque vero eorum haec est criminatio, qui scripta Rabbinica non intelligunt, et vero intelligere non cupiunt; (etsi legi vel sic possunt a quolibet in tot excerptis et versionibus, etiam vernaculis) illi ipsi testes huius rei ingenui sunt, qui per multos annos versarunt libros Iudaeorum, atque in hoc genere doctrinae excellere recte putantur. *A Rabbinorum lectione*, inquit BERNARDVS ad IOSEPHVM, *ardua res est et rara, non delirare.* De fide sublesta Rabbinorum si quis velit scriptores nosse et consulere, adeat inprimis I. C. WOLFIVM *in Bibl. Hebr. T. II. p. 1095.* I. A. FABRICIVM *in Bibliogr. Antiquar. p. 7.* I. F. BVDDEVM *in Isagoge Hist. Theol. p. 1457.*

Quod vt planius intelligatur, quantum praestet PHILONIS et IOSEPHI auctoritas omnibus recentiorum Iudaeorum effatis: age, exemplis aliquot ex antiquitate sacra petitis rem totam illustremus. De arca foederis et die solemni expiationis cum in hoc libello nobis sermo fuerit; hoc primum exemplum ponemus. Arcae totius rationem si quis velit

lit cognoſcere ex iis, quae BVXTORFIVS in vaſto libro *Hiſt. Arcae Foederis* compilauit, ita mira audiet, vt tandem, quid ſequendum ſit, neſciat: ita falſis vera, ineptiſſimisque fabulis, ſunt mixta. E ligno Sittim fabricatam fuiſſe ſacrae literae tradunt, quod plerique pro ligno cedrino optimi generis habuere, ſed eſſe potius ex arbore, quae ſpina nigra ſ. Arabica, atque etiam acacia dicitur, in deſerto Arabiae copioſa, docuit ex Hieronymo Cel. SEBALDVS RAVIVS, IO. EBERHARDI Filius, Profeſſor Vltraiectinus, in eleganti Diſſertatione *de iis, quae ex Arabia in vſum tabernaculi fuerunt petita.* * IOSEPHVS *Ant. III, 6. 5.* vocat ξύλα ἰσχυρὰ τὴν φύσιν, καὶ σῆψιν ȣ̓ παθεῖν δυνάμενα, quae eſt acaciarum iſtarum natura. Οἱ ό paſſim per ξύλα ἄσηπτα vertunt. Arcam porro περικεκαλυμμένην πάντοτε χρυσίῳ dicit Paullus *Ebr. IX, 3.* idque iubente Deo *Exod. XXV, 10.* quod et ipſum egregie confirmat et explicat PHILO *de Vita Moſis III. p. 668.* κεχρυσωμένην πολυτελῶς ἔνδοθεν καὶ ἔξωθεν, perhibens; vnde, quid ſit πάντοθεν Apoſtolo, plane intelligas: *vndique*

* Recudendam curauit hanc diſſertationem Cel. I. M. SCHROECKHIVS Lipſ. 1755. cum praefatione erudita, *de veris rationibus ſtudii linguarum Orientalium.*

que sc. *intus et extra obducta laminis aureis.* Consentit IOSEPHVS *Ant. III, 6. 5.* Quid Talmudici? *In Cod. Ioma* tradunt, Bezalaelem ita fecisse arcam, vt quasi tres essent arcae, duae aureae, et vna lignea, quae aureis fuerit inserta et inclusa. Quod si vero etiam laminae aureae ab vtraque arcae parte separatim fabricatae fuerint a Bezalaele, de quo aliunde non constat; non tamen tres arcae dici possint, sed vna. *Vectes* arcae in longum latumne positi fuerint, libri sacri non commemorant, IOSEPHVS autem *l. l. ex vtroque latere longiore prominuisse* perhibet. Opponit RELANDVS et cum eo DEYLINGIVS ὁ πάνυ, *Obs. Sacr. T. II. p. 572.* Talmudistarum testimonium, quod illis in hac re potius est, propterea quidem, quia a quatuor viris commode non potuisset portari arca, cum iis non nisi spatium vnius et cum dimidio cubiti, quae latitudo erat arcae, suppeteret. Ex qua difficultate recte se ita expedit C. G. CARPZOVIVS, vt, baiulos non intra, sed extra vectes humeros submisisse, dicat *in Appar. Ant. S. Cod. p. 261.* omninoque IOSEPHVS potius audiendus est. Vere ridiculum hic notat CARPZOVIVS commentum MAIMONIDIS, qui baiulos arcam faciebus introrsum, versus arcam, et tergo extrorsum, tulisse nugatur. Duo

ergo

ergo baiuli cancrorum more incesserunt. Dignam sane spectaculo pompam!

Non minus inepte duas arcas Talmudistae comminiscuntur, alteram, quae tabulas integras complexa in adyto maneret, alteram, quae fragmenta tabularum habens ad bellicas expeditiones exportaretur; de quo vid. BVXTORFIVS *Hist. Arcae F.* in hoc ipso nugax ingenium Rabbinorum reprehendens.

Cherubos super arca dicunt sacrae literae expansis alis operculum texisse, alterius vultu in alterum verso et ad propitiatorium demisso, *Exod. XXV, 20.* Nihil praeterea. IOSEPHVS vocat ζῶα πετεινὰ *Ant. III, 6. 5.* non vltra descripta corporis forma. At his non contenti Rabbini disputant de forma corporis; alii auium, plerique hominis habitum illis tribuunt; quibus et consentiunt nostrorum multi, quia angelorum symbolum esse deberent. Quasi vero angeli non nisi humanam formam possint induere. Neque hic desunt peiores ineptiae Rabbinorum. R. BECHAI et R. SALOMO alterum Cherubum masculinam, alterum femininam speciem habuisse fingunt; nihil est videlicet

tam

tam absurdum, quo Rabbinorum fingendi libido, semel capto impetu non labatur.

De ritibus ad solemnem piaculi diem pertinentibus, ingressuque Pontificis in adytum, multa inprimis commentantur antiquitatum scriptores: at si percensueris, quae optimi quique de isto argumento dixerint, e quibus CARPZOVIUM *in Appar. Ant. S. Cod. p. 433.* et DEYLINGIUM *Obs. S. P. II. n. XIII.* laudasse suffecerit: pleraque e Rabbinis hausta reperias, qui in hac re tanquam fide dignissimi auctores audiuntur. Ex eorum, MAIMONIDAE inprimis, sententia Pontifex illo die quater ingressus est adytum: 1. vt inferret thuribulum; 2. sanguinem iuuenci pro delictis suis; 3. sanguinem hirci pro peccatis populi; 4. vt efferret thuribulum. GROTIUS eundem numerum seruat, mutata duntaxat ministerii ratione; de quo non aliis testibus illi constaret. Post primum egressum ex adyto Pontificem preces fudisse, perhibent Rabbini, quarum formulam ab ipsis effictam (veram enim esse quomodo credibile sit?) eodem consensu excipiunt nostri. Hic vero nec consulitur nec auditur PHILO, qui eundem ingressum Pontificis commemorat, *in Legat. ad Cai. p. 1035.* dicitque: *si Pon-*

 tifex

tifex duabus diebus, aut si illo die τρὶς καὶ τετράκις ingrediatur, illi esse moriendum. Quae verissima esse sententia videtur. MANGEVS, quod miror, in notis ad h. l. male carpit PHILONEM, inscitiaeque rituum Iudaicorum arguit, fieri non potuisse ratus, vt non saltem ter adytum Pontifex ingrederetur. Aliam rationem se expediendi habet S. V. I. B. CARPZOVIVS *in Exercit. S. in Ep. ad Hebr. ex Philone p. 402.* non haec verba Philonis esse notans, sed Herodis Agrippae e literis ad Caium datis, illum autem Agrippam non satis curiosum fuisse in cognoscendis ritibus: saluam interim rem esse hactenus, vt quater vna die ingressus reperiatur Pontifex. — Illud vero sumitur mera coniectura, neque est credibile, Agrippam, qui Hierosolymis regem ageret, et summam sacrorum potestatem haberet, ignorasse vel neglexisse ea, quae essent tum in vulgus nota; recentiores vero Rabbinos illo esse et diligentiores et sapientiores. Ex Leu. XVI. maior binario numerus effici non potest, totumque ministerium huius diei per duplicem ingressum Pontificis commode absolui poterat; vt 1. suffiret et aspergeret arcam sanguine iuuenci; tum vero 2. inferret sanguinem hirci.

Exem-

Exemplum aliud praebeat locus de Paſchatos ritibus, in quibus non minus pleroſque ſola auctoritate Rabbinorum ſtantes, perſpicuum eſt, hoc ipſo fruſtra in magnas difficultates implicari. Nam ſi in ſolo librorum ſacrorum et antiquiſſimorum monumentorum teſtimonio acquieuiſſent: multa et inani opera, quam ſcribendis tot chartis impenderunt, potuiſſent ſuperſedere. In quaeſtione: a quonam ſint mactati agni paſchales? cum conſulerent ſolos Rabbinos, a plerisque (quidam enim aliter tradunt) didicere, ſacerdotes ſemper mactaſſe eos in templo, quod pro veriſſimo habet cum GROTIO et aliis DEYLINGIVS *Obſ. S. P. I. n. LII.* qui quidem hac inprimis ratione in eam ſententiam adductus videtur, vt crederet, Chriſtum non verum et legitimum Paſcha cum iudaeis comediſſe, ſed nouum Euangelicum in locum veteris ſurrogandum. Sacerdotes quidem mactaſſe agnos aliquo tempore dicuntur, *2 Chron. XXX, 26. XXXV, 11.* ſed id factum in inſtauratione ſacrorum, quia populus ritus neſciebat. Aucta vero prope in immenſum multitudine, plane fieri non potuit, vt ſacerdotes tot agnorum millia, intra tam breue tempus, quod eſſet deſtinatum lege diuina, ad aram ma-

ſtarent, ſanguine in ſcrobem circa aram fuſo, et homines inde domum deportatos agnos appararent ad edendum hora vndecima. Sub Nerone Ceſtius Procurator numerari iuſſit agnos paſchales, reperitque 2560500 auctore IOSEPHO *de Bello Iud. VI, 9. 3.* Quomodo tantae multitudini ſuffeciſſent ſacerdotes? At PHILO diſerte tradit *de Vita Moſis III. p. 686.* quemlibet patrem familias maſtaſſe agnum; cui ſane fides eo tutius habeatur, quod, aliter fieri non potuiſſe, res ipſa loquitur. Conſentit optime, quod Chriſtus diſcipulis imperat: *ἑτοιμάσατε τὸ πάσχα.* Nam *ἑτοιμάζειν* h. l. idem eſt quod hebr. עשה in eiusmodi contextu, legiturque v. c. *Gen. XVIII, 7.* de vitulo, quem Abrahamus maſtauit conuiuis. Error iſte prognatus ex alio, quod e preſſius intellecto verbo *θυσίας*, agnus paſchalis ſacrificii genus habebatur; vnde a ſacerdote maſtandum fuiſſe cenſuerunt: quod eſt falſiſſimum. *Θυσία* enim eſt, quodcunque maſtatur, et hebr. שחט quod alias voc. *θύειν* exprimitur, de Beli ſacerdotibus *1 Reg. XVIII, 40.* de Achabi poſteris *2 Reg. X, 7.* maſtatis legitur: vnde et ſimpliciter apud Matthaeum et Marcum legitur: *ὅτε ἔθυον τὸ πάσχα* ſcil. Iudaei omnino. Etſi non repugna-

gnarim, πάσχα et de tota coena paſchali dici, vtique *Luc. XXII, 13.* vbi *in coenaculo apparaſſe* leguntur.

Alia ſunt in promtu exempla eiusdem generis; ſed pro inſtituto haec ſufficiant, modus enim eſt imponendus opellae. Quod ſi haec, vt ſperamus, non fruſtra diſputata ſunt, argumentisque haud contemnendis euictum, auctoritatem PHILONIS et IOSEPHI in antiquitatibus ſacris longe potiorem eſſe toto Talmudiſtarum et reliquorum Rabbinorum grege: facile inde colligas, plerosque libros Chriſtianorum, qui vel ex inſtituto, vel obiter, rituum ſacrorum hiſtoriam tractant, magno laborare vitio, cum Rabbinorum effata in iis vtramque fere faciant paginam, PHILO autem et IOSEPHVS vel nunquam (nam nec huius generis auctores deſunt) vel perraro in cenſum veniant, nec niſi illis in locis, vbi opinionibus vndecunque arreptis inſeruiant. Quid in iſta inconſtantia, de qua in limine commentationis noſtrae diximus, certi et explorati eſſe poteſt in rebus iis, quarum fides non diſerto literarum ſacrarum teſtimonio nititur; cum, vti lubuerit, et antiqui et recentiores

 Iudaeo-

Iudaeorum ſcriptores miſcentur, nec norma aliqua poſita eſt, ad quam fides eorum exigatur, vt ſcias, quid vnoquoque loco tuto ſequare, quid repudies? In eo vero maxime elaborandum eſſe, vt eiusmodi norma poneretur, bene intellexit Cel. SEBALDVS RAVIVS in erudita Diſſertatione *de eo, quod fidei merentur monumenta Iudaeorum ſacris in antiquitatibus et ſenſu earum myſtico*, primum edita *Traiecti ad Rh. 1751.* nuper recuſa in OELRICHII V. C. *Collectione Opuſc. Hiſtorico-Philologico-Theologicorum T. I. p. 162. Bremae 1768.* in qua quidem diſſertatione hoc inprimis egit, vt, quomodo fides Iudaicorum ſcriptorum recte aeſtimanda ſit, regulis certis definiret. PHILONIS et IOSEPHI auctoritatem omnibus Rabbinis longe praeſtare, quamuis et ipſe nobiscum ponat V. Cl. Iudaeis tamen recentioribus plura tribuere videtur, quam debebat; de fide ſaltem eorum nimis ambigue pronuntiat. In Talmude quidem diſperſa eſſe, ait, genuina quaedam vetuſtatis λείψανα, in quibus fidem mereatur, donec libris diuinis, vel rectae rationi, reique naturae diſſona propinet; omninoque vbi res facti, non iuris, loquatur, conſentiantque plerique vel antiquiores, vel prudentiores, in eo eſſe tuto audien-

diendum. — Sed vel ſic nondum certum aliquod veri κριτήριον adeſt; quinam enim ſint illi antiquiores et prudentiores Talmudis auctores, vnde habeant ſua de rebus ſacris ſcita, quomodo diiudicabis? Enimuero et hi in rebus facti etiam inter ſe diſſentiunt quam ſaepiſſime. Contra cum concedat V. Doct. reperiri in Talmude multa Phariſaeorum ſcita, ſectae iſtius vitio nouiter procuſa, qui, vt ſuis traditionibus a vetuſtate auctoritatem conciliarent, easdem plus quam Baroniano artificio, inde a Moſe, per clariſſimos gentis ſuae doctores propagatas, ab iisque in Talmudem relatas, finxerint: per illud ipſum, in quo V. Cl. lubenter aſſentimur, ſuperiora concidunt, neque, quid tuto in iſtis doctorum placitis ſequare, quid ſecus, habeantne tradita de ritibus ſacris illos vere auctores, quos commemorant, intelligi facile poteſt. Recte decernit V. D. iudicio critico opus eſſe, quo verum a falſo, probabile ab improbabili, ſeiungatur; ad calcem etiam Diſſertationis ſubiicit canones, ad quos iudicium illud dirigatur. Sed hi ipſi canones (qui non nude, ſine exemplis idoneis, ponendi erant) maximam partem ambigui videntur, neque perſpicuas ſatis ſuppeditant notas, quibus

res

res verae agnofcuntur et deprehenduntur; fine quibus vel fumma folertia critica nihil neque perfpicere, neque decernere poteft. Omnino arbitramur, nondum effe hunc locum perpurgatum, et fatis demonftratum, quibus in rebus et quatenus iftis magiftris vti in antiquitate facra poffimus. Sed de eo ex inftituto difceptare non eft huius loci.

Vniuerfe quidem confentientem habeo etiam Cel. CHRIST. SCHOETTGENIVM, hebr. literarum doctiffimum, qui, cum ipfe diligenter tractaffet Rabbinorum libros, eorumque fapientiam penitus imbibiffet, faffus tandem eft: *Talmudiftas in antiquitatibus facris nullam, vel poftremam faltem, auctoritatem habere.* Sed haec vltima prouincia, qualis effet, dicendum erat, eaque fuis finibus circumfcribenda. *Fruftra hic*, inquit, *antiquitatem quaeras, cum videas Talmudiftas adhuc difceptare, quid fequendum fit. Quid ad nos decifiones Rabbanitarum, cum quaerimus, quid apud antiquos receptum fuerit? Hic quaerimus, quid factum et geftum fit, non quid homines otiofi fectandum exiftiment.* Poft facras literas et Targumim inprimis confu-

consulendos esse, iudicat, scriptores ante Talmudem, (inter quos tamen etiam librum Sohar male refert) hos euoluendos, in his acquiescendum. Ergo bonum et probabile satis systema antiquitatum sacrarum in *desideratis* adhuc ponit, *Hor. Hebr. et Talm. T. II. p. 817. 818.* * Sed ad eiusmodi corpus concinnandum cum crebra opus sit lectione PHILONIS et IOSEPHI, per quam diligenter omnia notentur, quae ad illustrandam rerum sacrarum historiam pertineant: videndum esse arbitror, vt iuuenes sacris literis dediti mature istos scriptores nosse et adamare discant, quantumque eorum lectio futuro Theologo profutura sit, accurate intelligant. Ad quam commendationem sane non sufficiunt laudes inanes et encomia vtriusque auctoris; sed in rem praesentem deducendi iuuenes, propinandaeque illis deliciae, quas ipsi degustent.

Non

* Quamuis ea recte sese habeant, ipsum tamen bonum SCHOETTGENIVM non ab omnibus vitiis ex assidua lectione Rabbinorum contractis liberum dicam; quod e multis Horarum Hebr. et Talm. locis perspicuum satis est.

Non igitur possum hoc tam opportuno loco reticere, quod dudum animo haesit: vt vehementer hic publice optem, in scholis PHILONEM, et IOSEPHVM inprimis, eodem cum ceteris auctoribus Graecis numero haberi, eodemque studio adolescentibus commendari. Etenim cum illi, quod omnes fatentur, elegantiam graecam ita assecuti sint, vt plerosque scriptores meliores aequent, IOSEPHVS autem iucunde et leniter fluente facilitate etiam superet; eo iam nomine frugifera satis eorum erit lectio. Sed multo latius patet eorum vsus, et ad cognoscendam rerum sacrarum historiam, quae omnibus aliis potior esse debet Christiano homini; et ad interpretandos scriptores diuinos vtriusque Testamenti, verumque hebraismum intelligendum, quod ea, quae in S. S. hebraico sermone traduntur, pure graeco explicant, in quo interpretando nulla ambiguitas locum habet. Ad Noui quidem Testamenti interpretationem quantum prodesset lectio PHILONIS et IOSEPHI, demonstratum est egregie a Celeb. IO. TOB. KREBSIO, *in Obseruationibus ad N. T. e Fl. Iosepho;* S. V. I. B. CARPZOVIO *in Exercitationibus in Epist. ad Hebraeos e Philone;* et

et CHRIST. FRID. LOESNERO V. C. *in Specimine Lectionum Philonianorum Lips.* 1758. quorum commentationes vt ab eruditis magno pretio habentur, ita plura eiusmodi ex vtroque fonte bona, inde facile haurienda, eodem plausu ab omnibus rei intelligentibus excipientur. Si quis vero suppetere negarit eiusmodi editiones PHILONIS et IOSEPHI, quae lectionibus scholasticis aptae sint, id incommodum non tantum est, quin illi non possit eadem medela afferri, qua adolescentibus aliorum scriptorum saltem specimina in manus tradita sunt. Edi potest Chrestomathia, quae elegantissimas et commemoratione dignissimas *ῥήσεις* e IOSEPHO inprimis contineat, quibus addi etiam possunt quidam libelli e PHILONE. Eiusmodi vero Chrestomathia si a KREBSIIS, FISCHERIS, GEISLERIS, HENTSCHIIS, BAYERIS, GOTTLEBERIS, IRMISCHIIS, MVCKIIS, aliisque Viris graecarum et vero etiam hebraicarum literarum doctissimis, diligenter explicata fuerit iuuentuti scholasticae: certissime euenturum speramus, vt pluribus, quam hucusque factum est, ad legendos optimos scriptores mature allectis, plura tandem ex iis ad interpretationem librorum sacrorum Veteris

ris

ris etiam Teſtamenti, conferantur: quod lauda-
bile inſtitutum ſi vel aliqua ex parte hac noſtra
opella iuuerimus, aut certe commouerimus, ve-
hementer gaudebimus.

